

Tartu Ülikool  
Usuteaduskond

**Silja Härm**

**Eestikeelne piiblialane kirjandus  
religiooniõpetuse perspektiivist: ülevaade ja  
juhatusi kasutajatele**

**Magistritöö**

**Juhendaja dr theol Olga Schihalejev**

Tartu 2010

## SISUKORD

SISSEJUHATUS .....	5
1. Ülevaade aastatel 1988-2009 ilmunud eestikeelsest piibliaalsest õppe- ja teatmekirjandusest .....	10
1.1. Bibliograafia koostamise alused.....	10
2. Piibliaalne kirjandus pedagoogilises perspektiivis .....	13
2.1. Õppekirjanduse kvaliteedi hindamine .....	13
2.1.1. Uurimused õppekirjanduse kvaliteedi hindamisest.....	13
2.1.2. Õppekirjanduse rollist õppeprotsessis.....	14
2.1.3. Õppekirjanduse kvaliteedi hindamise karakteristikud .....	15
2.1.4. Religiooniõpetuse õppekirjanduse kvaliteedi hindamise ainepõhised eripärad.....	19
2.2. Piibliteemade käsitlemise kontekstuaalsus.....	22
2.2.1. Sissejuhatus .....	22
2.2.2. Religiooniõpetuse mudelite liigitamine religiooniõpetuse korraldusliku külje alusel .....	23
2.2.3. Religiooniõpetuse mudelite liigitamine religiooniõpetuse eesmärkide alusel.....	25
2.2.4. Hans-Georg Ziebertzi käsitus religiooniga seotud õppimise vormidest ja eesmärkidest .....	29
2.2.4.1. Religiooniga seotud õppimise vormid .....	29
2.2.4.2. Religiooniga seotud õppimise eesmärkide dimensioonid.....	31
2.2.4.3. Eesti religiooniõpetus Ziebertzi käsitluse taustal religiooniga seotud õppimise vormidest .....	35
2.2.4.4. Ziebertzi käsitluse taustal Eesti religiooniõpetuse religiooniga seotud õppimise eesmärkidest .....	38
2.2.5. Eesti religiooniõpetuse sotsiaalne ja kultuuriline kontekst .....	39
2.2.6. Piibliteemad religiooniõpetuses .....	42

2.3. Seosed õppekava ja õppekirjanduse vahel .....	46
2.3.1. Õppekirjanduse seotus õppekavaga .....	46
2.3.2. Seosed riikliku õppekava hariduse üldeesmärkide ja religiooniõpetuse ainekava vahel .....	46
2.3.3. Religiooniõpetuse ainekavast tulenevad eesmärgid piiblicalasele õppekirjandusele.....	49
2.4. Mudel piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist .....	53
3. Piiblicalase õppekirjanduse analüüs religiooniõpetuse perspektiivist .....	57
3.1. Piiblicalane teatmekirjandus .....	57
3.1.1. Piibliatlas.....	57
3.1.2. Piiblientsüklopeedia .....	58
3.1.3. Meryl Doney „Raamatute raamat“ .....	59
3.1.4. Üldhinnang piiblicalasele teatmekirjandusele .....	60
3.2. Piibliga seotud teemad usundiloo raamatutes .....	60
3.2.1. David Self „Suurusundid“ .....	60
3.2.2. Elizabeth Breuilly, Joanne O'Brien; Martin Palmer „Maailma usundid“ .....	62
3.2.3. Lynn Underwood „Maailma usundid“ .....	63
3.2.4. „Maailma usundid“, peatoimetaja Christopher Partridge .....	64
3.2.5. John Bowker „Maailma usundid“ .....	65
3.2.6. „Cambridge'i illustreeritud religioonide ajalugu“, koostaja John Bowker .....	66
3.2.7. Markus Hattstein „Maailmareligioonid“ .....	67
3.2.8. John Bowker „Uskumused, mis muutsid maailma“ .....	68
3.2.9. Christine Schulz-Reiss „Mida maailm usub?“ .....	69
3.2.10. Üldhinnang piibliteemade kajastumise kohta usundiloo raamatuis ..	72
3.3. Piiblicalased õpikud .....	73
3.3.1. Juha Pihkala, Lauha Peltola, Maija-Leena Virta „Piibliõpik“ .....	73

3.3.2. Õpikutesari „Hea Karjane“ .....	77
3.3.3 Toomas Jürgenstein „Piibliõpik“ .....	80
3.3.4. Mary Batchelor „Piiblit avades“ .....	83
3.3.5 Lauri Leesi „Usundilood“ .....	85
3.3.6. Jaak Aus, Meelis Holsting „On seal keegi?“ .....	90
3.3.7. Üldhinnang piiblialestele õpikutele .....	93
3.4. Piibilugude raamatud.....	94
3.4.1. Zenon Kosidowski „Piibililood“ .....	95
3.4.2. Piibililood. Koost. Borislav Arapovitš ja Vera Mattelmäki .....	97
3.4.3. Heli Karjalainen, Anna- Hermine Müller „Laste pildipiibel“ .....	99
3.4.4. Kenneth N. Taylor „Minu esimene Piibel piltides“ .....	100
3.4.5. Mary Batchelor, „Suur laste Piibel“ .....	102
3.4.6. Christian Eckl „Piibililood. Vana Testament“ .....	103
3.4.7. Üldhinnang piibilugude raamatuile.....	105
3.5. Järeldused piiblialeste kirjanduse analüüsist .....	106
Kokkuvõte .....	107
Summary .....	109
Kasutatud allikad ja kirjandus .....	112
Allikad .....	112
Kirjandus .....	113
Lisa 1. Lühibliograafia eestikeelsest piiblialeste kirjandusest 1988-2009 .....	119

## SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö teema on „Eestikeelne piiblicalane kirjandus religiooniõpetuse perspektiivist: ülevaade ja juhatusi kasutajatele“. Teema valiku peamiseks põhjuseks oli vajadus saada ülevaade, kas ja millist religiooniõpetuse ainekavaga kooskõlas olevat eestikeelset teatme- ja õppekirjandust on olemas. Teema kitsendamiseks on piiratud piiblicalase õppekirjandusega.

Teemat teadusvaldkonnas piiritledes jääb see peamiselt religioonipedagoogika valdkonda, sest keskendub religiooniõpetuse õppekirjandusele, kuid puudub ka üldpedagoogikat seoses õppekirjanduse uurimisega.

Magistritöö laiemaks eesmärgiks on uurida, kas ja kuidas saab ilmunud eestikeelset piiblicalast teatme- ja õppekirjandust kasutada üldhariduskooli religiooniõpetuses. Selleks on esmalt vaja välja selgitada, millistele kriteeriumitele peab religiooniõpetuse õppekirjandus vastama. Seepärast on töö kitsamaks eesmärgiks mudeli loomine piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist. Teiseks kitsamaks eesmärgiks on mudeli rakendamine vastava kirjanduse analüüsimiseks. Selle analüüsi tulemusena saab anda hinnangu õppekirjanduse sobivuse kohta religiooniõpetuses kasutamiseks.

Uurimine toimub kolmes osas. Esimene osa hõlmab teemabibliograafia koostamist ja loob aluse edasisele uurimistööle. Teine osa on teoreetilise käsitluste põhjal mudeli väljatöötamine piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist. Töö kolmandas osas on loodud mudelit rakendatud piiblicalasele teatme- ja õppekirjandusele, kasutades kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit.

Töös kasutatakse läbivalt mõistet *religiooniõpetus*. *Usuõpetus*, *usundiõpetus* vms kasutatakse ainult tsitaatides. Mõistet *õppekirjandus* kasutatakse kirjanduse tähenduses, mis võimaldab õppida ja õpetada.

Eestikeelseid süstemaatilisi käsitlusi kaasaegsest religiooniõpetuse alasest õppekirjandusest ei ole. Pille Valk on andnud ülevaate eestikeelsest

religiooniõpetuse alasest õppekirjandust 1918-1940 (Valk 1997). Lii Lilleoja on oma magistritöös (1998) religiooniõpetusest üldhariduskoolides 1989-1997 tutvustanud, milliseid metoodilisi materjale ja õppevahendeid religiooniõpetuse õpetajad kasutavad. Heidi Rajamäe-Volmer on uurinud religiooniga seonduvate teemade kajastamist kirjandus- ja ajalooõpikutes (2001).

Tartu Ülikooli usuteaduskonnas on valminud 2007. aastal uurimisprojekti „Religioossed teemad kooliõpikutes“ raames mitmed bakalaureusetööd ja õpetajakoolituse lõputööd. Bakalaureusetööna on kirjutanud 2007. aastal Liina Danilson *Multikultuurne haridus ja religioon gümnaasiumi eesti kirjanduse õpikute näitel* ja Siret Laks *Religiooni kajastamine ajalooõpikutes*. Õpetajakoolituse lõputööna kirjutatud Liina Danilsoni *Religiooniõpetuse integreerumise võimalustest kirjandusõpetusega* käsitleb kirjanduse õpikuid, Eva Jansen-Manni *Religioosete teemade käsitlemine gümnaasiumi ajalooõpetuse õpikutes* *Inimõiguste deklaratsiooni perspektiivis* käsitleb ajaloo õpikuid, Kristel Põderi *Religioosete teemade kajastamine põhikooli ühiskonnaõpetuse õpikutes* keskendub ühiskonnaõpetuse õpikutele ja Marek Uibopuu *Religiooni kajastamine gümnaasiumi filosoofia õpikutes* filosoofia õpikutele. Töodes kasutatud kvalitatiivse analüüsi juhendid on välja töötatud raamatus *Soorollid õppekirjanduses* olevate juhiste põhjal (Danilson 2007a: 5; Jansen-Mann 2007: 4).

Kokkuvõtte katoliikliku religiooniõpetuse õppekirjanduse uurimisest on teinud Michael Buchanan (2006). Otseselt piibliaalast õppekirjandust mittekonfessionaalses religiooniõpetuses on käsitlenud Gertrud Yde Iversen (2006), kes toetub Taani religiooniõpetuse kogemusele. Piiblitlugude raamatuist on rohkem uurimusi, põhjalikumate hulgas nt Ruth Bottigheimeri (1996) oma. Ent need keskenduvad enamasti lastepiiblite ajaloole või lugude esitamisele, mitte seostele üldhariduskooli sekulaarse kontekstiga.

Magistritöös on lähtunud peamiselt kaht valdkonda puudutavatest uurimustest, esiteks uurimustest õppekirjanduse kvaliteedi hindamise kriteeriumite kohta ja teiseks religiooniõpetusega seotud uurimustest. Esimesest valdkonnast olulisemad antud töö jaoks on Jaan Miku (2000a) ja Urve

Läänemetsa (1991) omad. Lisaks prof Miku uurimustele oli töö kirjutamisel toeks ka osalemine õpingute käigus tema seminaridel.

Erinevat laadi religiooniõpetusi on võrrelnud Peter Schreiner (2007b), John Hull (2002) ja Hans-Georg Ziebertz (2003). Kui Schreiner ja Hull keskenduvad erinevale religiooniõpetuse mudelite klassifitseerimistele, siis Ziebertz vaatleb religiooniõpetuse vorme. Religiooniõpetuse õppekirjandusega seotud uurimustele on eelpool viidatud.

Töö kirjutamise muutis raskeks religiooniõpetuse ebakindel olukord Eesti üldhariduskoolis. Religiooniõpetus ei kuulu praegu ei kohustuslike ega valikainete hulka\* ja nii nt pole selle ainekava kättesaadav koos üldhariduskooli teiste ainekavadega ja puudub riiklikule õppekavale vastava kirjanduse loetelu. Religiooniõpetust õpetatakse erinevate nimetuste all ning erinevas mahus ja kooliastmetes (Schihalejev 2009: 48). Sellest on tingitud ka süstemaatilise ülevaate saamise raskus, milliseid religioonilaseid õppematerjale üldhariduskoolis kasutatakse. Viidatud põhjustel ei ole magistritöös õppekirjanduse hindamise kriteeriumitega seoses käsitletud põhjalikumalt õppesisu jõukohasust õpilastele.

Tööd kirjutada tegi keerukaks ka uuringute vähesus religiooniõpetuse alase õppekirjanduse kohta nii Eestis kui ka mujal maailmas. Olemasolevad uuringud, eriti piibllialase õppekirjanduse kohta on suuresti seotud konfessionaalse religiooniõpetusega ja seega ei haaku need Eesti religiooniõpetuse ainekavadega.

Magistritöö jaguneb kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis on kirjeldatud aastatel 1988-2009 ilmunud eestikeelse piibllialase teatme- ja õppekirjanduse bibliograafia koostamise aluseid. Koostatud bibliograafia on toodud ära magistritöö lisas.

Teine peatükk keskendub teemade käsitlemisele, mis on olulised mudeli väljatöötamiseks piibllialase õppekirjanduse analüüsiks. Selle esimene

---

\* Alates 2010. aasta septembrist hakkavad kehtima uued riiklikud õppekavad põhikoolile ja gümnaasiumile, milles religiooniõpetus on valikainena usundiõpetuse nime all (Riigi Teataja I, 2010, 6, 22; Riigi Teataja I, 2010, 6, 21).

alapeatükk tegeleb õppekirjanduse kvaliteedi hindamise küsimustega. Tähelepanu on pööratud õppekirjanduse kvaliteedi hindamise üldistele karakteristikutele. Lähtudes sellest alapeatükist on järgmises alapeatükis tegeletud religiooniõpetuse õppekirjanduse hindamise ainepõhiste kriteeriumite välja töötamiseks oluliste teemadega. Religiooniõpetuse eripäraks on see, et ainesisus ja eesmärkides võib olla suuri erinevusi. Seepärast on vaadeldud religiooniõpetuse mudelite erinevaid süstematiseerimisi ja uuritud, kuidas suhestub neisse Eesti religiooniõpetus. Kontekstuaalse analüüsi mudeli põhjal onvälja toodud ühiskondlik-kultuurilise keskkonna religiooniga seotud eripärad, mida tuleb samuti arvestada religiooniõpetuse õppekirjanduse hindamise kriteeriumite väljatöötamisel. Lõpuks on vaadeldud, kuidas määravad religiooniõpetuse laad ja kontekst piibliteemade käsitlemise religiooniõpetuses.

Teise peatüki kolmandas alapeatükis on käsitletud õppekirjanduse seoseid õppekavaga. Õppekirjanduse sisu vastavus ainekavale on olulisimaid kriteeriume õppekirjanduse kvaliteedi hindamisel. Uuritud on seoseid riikliku õppekava hariduse üldeesmärkide ja religiooniõpetuse ainekava vahel ning religiooniõpetuse ainekavast tulenevaid eesmarke piibllialasele õppekirjandusele.

Peatükk lõpeb neljandas alapeatükis mudeli loomisega piibllialase kirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist.

Kolmas alapeatükk jaguneb viieks alapeatükiks, milles on vaatluse all valik eestikeelsest piibllialasest teatme- ja õppekirjandusest. Seda on uuritud eelmise peatüki lõpus koostatud mudeli alusel. Analüüsitud on piibllialast teatmekirjandust, Piibliga seotud teemasid usundiloo raamatutes, piibllialaseid õpikuid ning piibllilugude raamatuid. Peatükk lõpeb järeldustega piibllialase kirjanduse analüüsist.

Uurimistööl on üks lisa, teemabibliograafia eestikeelsest piibllialasest teatme- ja õppekirjandusest aastail 1988-2009. Magistritöö lõpus on ingliskeelne lühikokkuvõte uurimusest ja selle tulemustest.

Uurimaks, milline on eestikeelne piibllialane kirjandus religiooniõpetuse seisukohalt, tuleb esmalt kindlaks määrata kriteeriumid selle kirjanduse hindamiseks. Nii on esimene uurimisülesanne mudeli loomine eestikeelse piibllialase teatme- ja õppekirjanduse hindamiseks religiooniõpetuse

perspektiivist. Teine ülesanne on selle mudeli rakendamine vastavale piiblicalasele kirjandusele.

# 1. Ülevaade aastatel 1988-2009 ilmunud eestikeelsest piibliaasest õppe- ja teatmekirjandusest

## 1.1. Bibliograafia koostamise alused

Ülevaate saamiseks kahel viimasel aastakümnel ilmunud eestikeelsest piibliaasest õppe- ja teatmekirjandusest tuli alustada esmase nimekirja koostamisega sellest, et seejärel nimekirja kogutud teavikute andmeid rühmitada ja analüüsida saaks. Magistritöö teemast lähtudes tuli koostada bibliograafia, mille aluseks on aastatel 1988-2009 ilmunud eestikeelsed trükised, mis käsitlevad Piibliga seotud teemasid vormis, mis võimaldaks neid kasutada üldhariduskoolis.

Teavikute valikukriteeriumiks temaatilisest aspektist on seega nende tegelemine Piibliga seotud teemadega, kuid välja on jäetud erinevad piibliväljaanded. Nimekirja kogutud teavikute valikukriteeriumiks tüpoloogilisest aspektist on nende kuulumine õppe- või teatmekirjanduse hulka. Valikust on välja jäetud artiklid perioodilistes väljaannetes, sest see töö eeldaks väga mahukat bibliograafiaalast eeltööd. Seega lähtusin valimisel nii teaviku teemast kui tüübist, st sellest, milline on nende lugemisotstarve.

Esmase nimekirja koostamiseks kasutasin kombineerituna kahte otsingumeetodit. Otsinguid alustasin e-kataloogist ESTER märksõnaotsingutega, seejärel täiendasin saadud nimekirja Eesti Rahvusbibliograafia põhjal.

Esmases nimekirjas olevate teavikute *de visu* läbivaatamine andis võimaluse nimekirja täpsustada ja asuda teavikute rühmitamisele. Lahus on vaadeldud erinevat tüüpi trükiseid, teatme- ja õppekirjandust. Selle põhjal oli võimalik koostada teemabibliograafia, milles olevaid teavikuid pidasin silmas käesoleva töö teise peatüki arutlustes.

Ülevaate saamiseks eestikeelsest piibliaasest kirjandusest alates 1980ndate aastate lõpust saab kasutada e-kataloogi ESTER. E-kataloog ESTER on ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogude ühiskataloog ja sisaldab infot kõigi antud raamatukogudesse saabunud väljaannete kohta ([http://www.elnet.ee/ester/index\\_uus.php](http://www.elnet.ee/ester/index_uus.php) 07.03.2010). ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogude hulka kuuluvad ka kolm raamatukogu – Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu ja Eesti Kirjandusmuuseumi

raamatukogu (<http://www.elnet.ee/elnet/Liikmed.php> 07.03.2010) - , kes saavad sundeksemplarid kõigist Eestis välja antud trükistest (Riigi Teataja I 1997, 16, 259). Seega on põhjust eeldada, et selles kataloogis tehtud otsingud annavad kõige täielikuma ülevaate ka viimaste aastakümnete eestikeelsest piibliaalsest kirjandusest.

Otsingud e-kataloogis ESTER sooritasin peamiselt märksõnu kasutades. E-kataloog ESTER kasutab märksõnastamisel „Eesti märksõnastikku“, mis on kõiki ainevaldkondi hõlmav tesauruse struktuuriga märksõnastik raamatute, perioodikaväljaannete, artiklite, nootide, helisalvestiste, kaartide jm teavikute eestikeelseks märksõnastamiseks ja infootsinguks (<http://ems.elnet.ee/>, 07.03.2010).

Otsides piibliaalast õppe- ja teatmekirjandust märksõnade abil tuleb ühelt poolt leida sobivad märksõnad seoses teavikute sisuga, st piibliteemaga ja teiselt poolt seoses teavikute vormiga, st teatme- ja õppekirjandusega. Teavikute vormimärksõnu selles esimeses otsingus ei ole kasutatud, sest eesmärgiks oli leida võimalikult kõik piibliaalsed teavikud.

Koostasini Eesti märksõnastiku valdkonna „Religioon. Teoloogia. Esoteerika“ all valimi järgmistest märksõnadest: apokrüüfid, eksegees, hermeneutika, leeriõpetus, Piibel, piibliajalugu, piibliarheoloogia, piibligeograafia, piiblikriitika, piiblilood, piiblilugemine, piiblimütoloogia, piibliteoloogia, religioonipedagoogika, religiooniõpetus, religioosne kasvatus, usuõpetus. Valitud märksõnadega tegin otsingud e-kataloogis ESTER (<http://tartu.ester.ee/> ja <http://tallinn.ester.ee/>), piirates kõik otsingud eesti keelega ja ilmumisaastatega 1988-2009. Leitud kirjade hulga korrastasin teavikute tüübist lähtuvalt ja jätsin välja esmalt kõrgkooliõpikud, üliõpilastööd ja üksikute piibliosade mahukad eksegeesid. Seejärel rühmitasin teavikud tüübi järgi teatmekirjanduseks ja õppekirjanduseks. Teatmekirjanduse alla jäävad entsüklopeediad, teatmikud, sõnastikud, atlased. Õppekirjanduse alla jäävad õpikud, töövihikud, metoodikavahendid, piiblilood jms. Kirjed korrastasin tähestiku põhjal.

Märksõnade järgi e-kataloogist otsides võib osa teavikuid nimekirjast välja jääda, nt ei ole sundeksemplarid jõudnud raamatukogudesse või on kirjed

jäänud mingil põhjusel märksõnastamata. Kuna kõige täielikum ülevaade Eestis ilmunud teavikutest on Eesti Rahvusbibliograafia väljaannetes, siis oli võimalus nimekirja selle põhjal täiendada.

Kogutud materjali põhjal on koostatud teemabibliograafia (vt Lisa 1), mille hulgast on valitud raamatud analüüsimiseks kolmandas peatükis. Bibliograafia kirjete struktuur on järgmine: autor(id), pealkiri, rööppealkiri või pealkirja lisad, ilmumiskoht, kirjastus ja ilmumisaasta. Autorita teosel on esikohal teose pealkiri, millele järgneb koostaja nimi. Bibliograafias on 118 kirjet.

## **2. Piiblialane kirjandus pedagoogilises perspektiivis**

### **2.1. Õppekirjanduse kvaliteedi hindamine**

#### **2.1.1. Uurimused õppekirjanduse kvaliteedi hindamisest**

Otsides uurimusi religiooniõpetuse õppekirjanduse kohta tuli nentida, et seda teemat ei ole Eestis põhjalikumalt uuritud. Sama on tõdetud religiooniõpetuse õpikute süstemaatilise uurituse kohta rahvusvahelises perspektiivis (Buchanan 2006: 749).

Töös kasutatud uurimused religiooniõpetuse õppekirjandusest keskenduvad katoliiklikes koolides käibel olevale katehheetilise lähenemisviisiga õppekirjandusele (Buchanan 2006: 761) ja seega ei saa nende uurimuste tulemusi Eesti mittekonfessionaalsele religiooniõpetusele üle kanda.

Ka kitsamalt piiblialase õppekirjanduse analüüsid ei olnud minu töö seisukohalt enamasti kasutatavad, sest needki on seotud konfessionaalse religiooniõpetusega või keskenduvad materjalidele, mis on otseselt katehheetilise suunaga, mis ühte või teise usulisse keskkonda sisse juhatavad ja millel on kerügmaatiline kallak.

Eestis on õppekirjanduse analüüsiga tegelenud haridusteaduskonna emeriitprofessor Jaan Mikk. Tema vastavatest uurimustest kõige ulatuslikum on *Textbook: Research and Writing* (2000). Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaandena on ilmunud uurimusi õppekirjandusest (*Family and textbooks* 1995; *Väärtuskasvatus õppekirjanduses* 1999; *Soorollid õppekirjanduses* 2002).

Eesti kooliõpikuis kajastuvaid religiooniga seotud teemasid on uuritud Tartu Ülikooli usuteaduskonnas uurimisprojektis „Religioossed teemad kooliõpikutes“. Selle projekti raames 2007. aastal valminud bakalaureuse- ja õpetajakoolituse lõputöid on tutvustatud käesoleva töö sissejuhatuses.

### 2.1.2. Õppekirjanduse rollist õppeprotsessis

Trükitud õppematerjale kasutatakse koolis siamaani hoolimata sellest, et infotehnoloogia areng kipub noortel trükitud teksti lugemist teisejärguliseks jätma. Õpikud on õpetamise abivahendina kasutusel praktiliselt kõikjal ning suur osa õppimisest toimub õpikuid kasutades

Õpikuid on väga mitmekesised, nii et vahel on neid raske ühe nimetuse alla liita. Näiteks on õpikutel erinevusi kirjanduslikus ja pedagoogilises stiilis, kultuurilisi ja ajaloolisi iseärasusi (Issitt 2004: 683).

Religiooniõpetuse õpetajal on praegu kasutada ainult üksikud eestikeelseid originaalõpikuid. Lisaks piibliteemasid käsitlevatele õpikutele *Piibliõpik ja dogmaatika alused* (Jürgenstein 1997) ja *Usundilood* (Leesi 2006) on veel *Kiriku ajalugu ja tänapäev. Kristlik eetika* (Jürgenstein, Ruut, Friedenthal 1999).

Kuigi iga aine õpetamisel on põhitõed, mida võiks õpikuna avaldada (Mikk 2001: 22), on lisaks õpikutele vaja muid õppematerjale. Ka nendes maades, kus on küllaldaselt religiooniõpetuse õpikuid, ei saada hakkama muude õppematerjalideta. Nii on Soome asjatundjad väitnud, et õppematerjalide vahetamine õpetajate vahel on kasulik ja isegi vältimatu (Tamminen, Vesa, Pyysiäinen 1998: 139). Lähtumine ainult ühest õpikust piirab automaatselt õpilastelt eeldatavate teadmiste hulka, erinevate tekstide kasutamisel aga võib arvestada sügavamate teadmistega (Reed 2000: 238).

Õpikute ja õppematerjalide kasutamisel pole sugugi tähtsusetu õpetaja osa. Hea õpikuga võrdväärselt oluline on ka õpetaja kompetentsus (Mikk 2000a: 23, Rossiter 2000: 13, Buchanan 2006: 757).

Kui puuduvate religiooniõpetuse õpikute alternatiivina on kasutada vaid suhteliselt juhuslikke õppematerjale, siis kasvab õpetaja osatähtsus õppeprotsessis veelgi õppematerjali valijana ja/või selle koostajana. Samas peetakse õppematerjalide kvaliteeti üheks kõige olulisemaks religiooniõpetuse eduka õpetamise komponendiks (Rossiter 2000: 13). Seega vajavad nii religiooniõpetuse õpetajad kui ka teiste õppeainete õpetajad, kes käsitlevad religiooniga seotud teemasid, oskust hinnata õppematerjalide sobivust koolis kasutamiseks.

### 2.1.3. Õppekirjanduse kvaliteedi hindamise karakteristikud

Milliste kriteeriumite järgi peaks õpetaja õppekirjandust hindama? Erinevad uurijad on loonud õppekirjanduse kvaliteedi hindamiseks karakteristikuid, milles on nii erinevusi kui ühisjooni. Järgnevalt tutvustan neist kolme.

Jaan Mikk pakub õppekirjanduse kvaliteedi hindamiseks järgmisi karakteristikuid: õpikute sisu, teksti mõistetavus, struktureeritus, õpilaste mõtlemise arendamine, huvitavus ning ülesanded ja küsimused enesehindamiseks (Mikk 2000a: 20-22).

Õpikute sisu kohta kirjutab Mikk, et see on valitud õpetamise eesmärkidest lähtuvalt ja peab olema vastavuses õppekavaga, muidu pole õpikud koolis kasutatavad. Ühest küljest peaks õpikute sisu olema seotud ühiskonnaeluga, teisest küljest peaksid õpikud andma süstemaatilise aluse vastava ala mõistmisele. (Mikk 2000a: 20)

Õpikute teksti mõistetavust peab Mikk väga oluliseks karakteristikuks. Liiga keerulised õpikud koormavad õpilased üle ja panevad tuupima. (Mikk 2000a: 21) Kõrgkooliõpikute teksti ülemäärane keerukus on üheks põhjuseks, miks need on käesolevas töös välja jäetud. Kõrgkooliõpikud eeldavad paremat funktsionaalset lugemisoskust, kui see on üldhariduskooli õpilastel. Mikk leiab, et ka kooliõpikuis, mis on kirjutatud oma ainet põhjalikult tundvate teadlaste poolt, võib väljendusviis olla nii abstraktne, et see jääb asjasse pühendamatuile arusaamatuks (Mikk 1980: 92).

Head õpikud on hästi struktureeritud, õppematerjal on jagatud osadeks, peamõtted on graafiliselt esile toodud. Õpikutes on oskuste omandamiseks vajalikud ülesanded. Tähtsad on ka küsimused, uurimisülesanded ja testid enesekontrolliks. Mõtlemise arendamiseks peaks õpikud sisaldama erinevat liiki probleeme, vastuolusid, teaduslike avastuste ajalugu, avatud küsimusi, erinevaid vaatepunkte ja teisi viise õpilaste mõtlemise soosimiseks. Huvitavad õpikud motiveerivad õppima, kuid ainult mõistetavad õpikud on huvitavad. (Mikk 2000a: 21-22)

Õpikute illustratsioonid teenivad paljusid ülesandeid, kuid esmajoones teevad need õpikud meeldivateks. Mikk juhib tähelepanu vajadusele kaaluda, kui

palju illustratsioone on ühe õpiku osa juurde optimaalne kasutada ja kuidas kasutada neid parimal viisil edendamaks õpilaste mõtlemist ja esteetilisi oskusi. (Mikk 2000a: 22) Mikk toob välja õpikute illustratsioonide järgmised funktsioonid, mida võiks silmas pidada nii õpikute koostamisel kui ka arvustamisel: illustratsioonid inspireerivad lugema, aitavad luua pilte, aitavad võrrelda, edendavad mõistmist ja mõtlemist, toovad esile peamõtted, toetavad memoreerimist ja hoiakute kujundamist (Mikk 1995: 127).

Mikk rõhutab, et erinevate õppeainete ja kooliastmete õpikud erinevad oma eesmärkide, sisu ja karakteristikute poolest. Seepärast tuleb karakteristikud välja töötada erinevatele kooliastmetele ja õppeainetele eraldi, kusjuures need peaksid sisaldama nii üldisi kui ka ainespetsiifilisi aspekte. (Mikk 2000a: 22-23)

Urve Läänemetsa uurimus keskendub keeleõpikute kvaliteedi hindamisele. Kuna ta leiab, et on praktiliselt võimatu hinnata ühe ja sama normi järgi keemiaõpikut ja keeleõpikut, siis jagab ta õpikute hindamise kriteeriumid kahte peamisse ossa: üldpedagoogilised kriteeriumid, mis sobivad kõigile õpikutele, ja ainepõhised kriteeriumid, mis on spetsiifilised teatavat tüüpi õpikutele. Kõik kriteeriumid jagab ta kolme rühma. Esimesse rühma koondab ta õppesisu valiku alusega seotud kriteeriumid, teise kriteeriumid, mis käsitlevad selle õppesisu teostatavuse küsimusi – kas õppesisu on õpilasele jõukohane - ja kolmanda rühma moodustavad õppesisu esitamisega seotud kriteeriumid. (Läänemets 1991: 29)

Õpikute kvaliteedi hindamiseks pakub Läänemets välja järgmised üldised pedagoogilised kriteeriumid.

1. Õpik peab olema vastavuses ainekavaga.
2. Õpiku sisu peab vastama õpilase vajadustele ja ootustele.
3. Õpikus tuleb arvestada kultuurilist konteksti. Õpiku sisu peab vastama õpilase elustiilile ja kultuurikeskkonnale.
4. Õppesisu juures tuleb arvestada kasvatuslikke suundumusi ja eetilisi norme.
5. Õppesisu peab olema teostatav. See hõlmab Läänemetsa järgi teksti arusaadavuse, õppematerjalide mahu ja keerukusega seotud teemad, mille

juures tuleb ühtlasi arvestada õpilase vanust, tema eelnevaid teadmisi ja üldist arengut.

6. Õpik peab arendama õpilase iseseisva töötamise oskust. Selle kriteeriumi võib paigutada Läänemetsa arvates küll üldiste hindamiskriteeriumite alla, kuid ta leiab, et samas on see tugevalt seotud ainepõhiste kriteeriumitega.

7. Õppematerjalis kasutatav metodoloogia. Õppematerjal tuleb esitada õpilasele arusaadaval viisil, kusjuures igal õppeainel on oma erilised õpetusmeetodid.

8. Õpiku kujunduse funktsionaalsus. Tekst peab olema jagatud loogilisteks osadeks ning illustratsioonid ja kogu kujundus peaks õppijale abiks olema. (Läänemets 1991: 29-31)

Neist neli esimest kriteeriumi keskenduvad õppesisu küsimustele ja paigutuvad seega õppesisu valiku aluse juurde. Viies kriteerium käsitleb õppesisu teostatavust ja kolm viimast tegelevad õppesisu esitamisega.

Läänemets rõhutab, et tema esitatud süsteemi kriteeriumite hulk ei ole lõplik, kriteeriume võib lisada või ära jätta sõltuvalt kavatsatud hindamise eesmärkidest (Läänemets 1991: 32-33). Eespool nimetatud kolme rühma saab täpsemalt iseloomustada vastava aine õpetamise eesmärkidest ja metoodikast lähtuvate ainespetsiifiliste kriteeriumitega (Läänemets1992: 8).

Veel ühe kimbu karakteristikuid õpikute väärtuse hindamiseks pakuvad välja Allan C. Ornstein ja Francis P. Hunkins. Häid õpikuid kirjeldavad nad järgmiste karakteristikutega. Head õpikud on hästi liigendatud ja sidusad, suhteliselt tänapäevased, täpsed ja suhteliselt erapooletud. Nende tekst on mõistetav ja teadmiste tase on vastavuses nende plaanitava lugejaskonna arengutasemega. Neil on kaasas õpetaja käsiraamatud, tegevusjuhendid, testid jms. Ornstein ja Hunkins peavad oluliseks ka seda, et õpikut ei vaadeldaks ainsa teadmiste allikana ja et õpik ei muutuks õppekavaks. (Ornstein, Hunkins 1993: 359)

Ornstein koondab küsimused õpiku väärtuse hindamiseks kolme teema alla: sisu, mehaanika ja üldhinnang. Esimese juures toob ta olulisimana esile vastavust ainekavale. Kui teise kohta võib öelda, et see vaatleb õppesisu

esitamist, siis viimase juures küsitakse, millised on teksti silmapaistvad tunnusjooned ja millised on puudused ning kas esimesed kaaluvad viimased üles. (Viidatud Ornstein, Hunkins 1993: 360 kaudu)

Kasutades Läänemetsa jaotust õppekirjanduse hindamise karakteristikute kohta, võib öelda, et kõik kolm uurimust vaatlevad nii õppesisu valiku aluseid, õppesisu teostatavust kui ka õppesisu esitamist, kuid erineval määral. Mikk keskendub rohkem õppesisu teostatavuse ja esitamise probleemidele, ent tegeleb ka õppesisu valikuga. Siiski tundub tema uurimuste raskuspunkt jäävat teksti mõistetavuse ja õpiku kujunduse teemadele. Läänemetsa käsitluse eripära on see, et ta jagab õppekirjanduse hindamise kriteeriumid kolme rühma ja toob sellega enam esile vajaduse, et õppematerjal oleks õpilasele jõukohane. Ornsteini ja Hunkinsi tähelepanu all on õppekirjanduse ja õppekava vahelised seosed. Teistest enam pööravad nad tähelepanu sellele, et õppekirjandus oleks tänapäevane, täpne ja erapooletu.

Järgnevalt teen kokkuvõtte õppekirjanduse hindamise üldistest karakteristikutest. Toetun seejuures kolmele eelnevalt tutvustatud uurimusele. Kokkuvõtte juures pean silmas, et neile saaks toetuda religiooniõpetuse ainespetsiifiliste karakteristikute väljatöötamisel piiblialase kirjanduse hindamiseks.

Jagan õppekirjanduse kvaliteedi hindamise üldised karakteristikud Läänemetsa eeskujul kolme rühma.

#### I. Õppesisu valiku alused.

1. Õppekirjanduse sisu vastavus õpetamise eesmärkidele.
2. Õppekirjanduse sisu vastavus riiklikule õppekavale ja ainekavale.
3. Õppesisu relevantsus õpilaste kultuurilisele kontekstile.
4. Õppesisu kasvatuslikud suundumused.
5. Õppesisu huvitavus, mõtlemise arendamine.
6. Õppesisu kaasaegsus, täpsus ja erapooletus.

#### II. Õppesisu teostavus.

1. Õppesisu eakohasus.
2. Õpilaste eelnevate teadmiste arvestamine.
3. Õppematerjalide maht.

### III. Õppesisu esitamine.

1. Teksti mõistetavus.
2. Õpikute struktureeritus.
3. Ülesanded ja küsimused.
4. Kujundus ja illustratsioonid.

Kuna õpetamise eesmärgid üldhariduskoolis peaksid tulenema riiklikust õppekavast ja ainekavast, siis võib õppesisu valikule keskenduvate karakteristikute juures kaks esimest punkti ka ühendada. Ent õpetamise eesmärgi võib ka laiemalt vaadelda ja seepärast toon siin need teemad eraldi välja.

Omavahel seotutena võib vaadelda õppesisu valikule keskenduvate karakteristikute juures ka õppesisu relevantsust õpilaste kultuurilisele kontekstile ja õppesisu kasvatuslikke suundumusi, sest viimased tulenevad kaudselt kultuurikontekstist.

Õppekirjanduse sisu vastavust õpetamise eesmärkidele ja relevantsust õpilaste kultuurikontekstile pean määravateks kriteeriumiteks õppekirjanduse kvaliteedi hindamisel. Kui õppekirjandus ei vasta nendele kahele kriteeriumile, siis on vähe kasu vastavusest ülejäänutele.

Õppematerjali jõukohasusele keskenduvad karakteristikud sõltuvad iga õppeaine eripärast ja aine õpetamise mahust. Üldised karakteristikud õppekirjanduse hindamiseks, mis keskenduvad õppesisu esitamisele, on minu arvates kõige vähem seotud ainepõhiste kriteeriumitega. Ent neid ei või silmist lasta.

#### **2.1.4. Religiooniõpetuse õppekirjanduse kvaliteedi hindamise ainepõhised eripärad**

Lisaks eelpool nimetatud üldistele õppekirjanduse hindamise karakteristikutele tuleb arvestada ka erinevate õppeainete eripärasid (Läänemets 1991: 29, Mikk 2000a: 23).

Religiooniõpetust eristab paljudest teistest õppeainetest see, et selle õpetamise eesmärgid ja rõhuasetused võivad olla üsna erinevad, näiteks teatud

usuliste veendumuste äratamine, teadmiste jagamine eri religioonide kohta, kaasaaitamine ajaloolise ja kultuurilise konteksti paremaks mõistmiseks jne. Seda teemat on pikemalt käsitletud käesoleva peatüki järgmises osas.

Religiooniõpetuse õpikute hindamise karakteristikuid mittekonfessionaalses religiooniõpetuses – nagu see toimub Eestis – ei õnnestunud leida. Religiooniõpetuse alase õppekirjanduse teemat konfessionaalse (katoliikliku) religiooniõpetuse seisukohalt on käsitlenud Graham Rossiter (2000), Kathleen Engebretson (2002) ja Michael Buchanan (2006).

Rossiter iseloomustab konfessionaalset religiooniõpetust silmas pidades head õppematerjali järgmiselt: „Hea teksti juures on selle vormi ja esitusviisi kõrval võtmetähtsusega selle suutlikkus lugejaid informeerida, köita nende tähelepanu ja luua interaktsiooni lugeja ja teksti sisu vahel. Hea õppetekst sisaldab ka kohaseid eeldusi õppijate, nende spirituaalse lähtekoha, nende vajaduste ja isikliku arenemise kohta“ (Rossiter 2000: 13).

Engebretson nimetab kolme eesmärgi, mida peeti silmas õpikute koostamisel 12-15 aastastele Austraalia katoliiklike koolide õpilastele 2001.-2002. aastal. Esmaseks eesmärgiks oli, et need õpikud peaksid andma baasteadmised katoliiklikust traditsioonist. Teiseks peaksid õpikud kasvatama õpilaste oskust informeeritult ja kriitiliselt mõelda traditsioonist, kirikuajaloost ja kirjandusest, sealhulgas pühakirjast. Kolmandaks peaksid õpikud aitama õpilastel reflekteerida kristlikus raamistikus oluliste temade üle, mis puudutavad nende identiteeti ja arengut. (Engebretson 2002: 40)

Buchanan märgib, et kuigi religiooniõpetuse õpiku välimus võib mõjutada hinnangut selle kvaliteedi kohta, on õpiku teksti kvaliteedi hindamisel siiski tähtsam selle filosoofiline ja/või hariduslik aluspõhi (Buchanan 2006: 754).

Rossiter toob religiooniõpetuse õppetekstide juures välja, et nende peamine ülesanne on olla üheaegselt informatiivne ning esitada seda infot vormis, mis õhutab edasi uurima ja diskuteerima (Rossiter 2000: 15-16). Sarnaselt uute õppetekstidega humanitaaraladel võiks ka religiooniõpetuses olla õpetamisel ja õppimisel rõhk kriitilisel uurimisel, seda eriti teoloogia, pühakirja,

maailma religioonide ja kaasaegset spiritualiteeti ja moraali käsitlevate teemade juures (Rossiter 2000: 15).

Engebretson toob ühe olulise teemana välja selle, et eriti kiriku poolt tellitud religiooniõpetuse õpikud peaksid olema huvitavad. Kõik õpiku kasutajad nii õpilaste kui ka õpetajate hulgast ei pruugi aktsepteerida õpiku tekstis avalduvat maailmavaadet ja nende huvi võib kaduda kasutatud keele, sisu suletuse või õpilaste ja õpetajate küsimusi välistava õppeprotsessi tõttu. (Engebretson 2002: 37-38)

Heal religiooniõpetuse õpikul võiks olla potentsiaali muuta õpilase maailmavaadet religiooni valdkonnas (Buchanan 2006: 755). Buchanan seob õpiku transformatiivse potentsiaali õpetaja osaga (Buchanan 2006: 756). Religiooniga seotud hariduse transformatiivsest dimensioonist kirjutab ka Ziebertz, ent tema on seadnud selle sisu sõltuvusse sellest, millises kontekstis õppimine toimub (Ziebertz 2003: 91-92).

Õpik peab sobima sellesse õppimise ja õpetamise konteksti, kus seda kasutatakse (Buchanan 2006: 752). Õppekirjanduse relevantsus õpilase kultuurikontekstile tuli esile ka õppesisule keskendunud õppekirjanduse hindamise üldiste karakteristikute juures.

Kõik refereeritud käsitlused sisaldavad nii õppekirjanduse hindamise üldisi karakteristikuid kui ka ainespetsiifilisi erijooni. Kui õppesisu esitamise juures on ootused heale religiooniõpetuse õppekirjandusele sarnased neile ootustele, mis esitakse kõigi õppeainete õpikutele, siis õppekirjanduse sisu valimise osas saavad õppekirjanduse hindamise üldised karakteristikud mitmeid ainespetsiifilisi jooni.

Õppekirjanduse hindamise üldised karakteristikud toovad välja vajaduse, et selle sisu peab olema vastavuses õppekavaga. Religiooniõpetuse puhul tõuseb sellega seoses küsimus, millise religiooniõpetuse mudeliga on tegemist, nt kas see on konfessionaalne või mittekonfessionaalne. Konfessionaalse religiooniõpetuse ainekavade ja sealt tulenevalt ka õppekirjanduse sisu raskuspunktid võivad erineda mittekonfessionaalse religiooniõpetuse omadest.

Lisaks kultuurilise konteksti arvestamisele, millele viitasid õppekirjanduse hindamise üldised karakteristikud, tuleb religiooniõpetuse alase

õppekirjanduse juures eraldi tähelepanu pöörata selle kultuurikonteksti religiooniga seotud eripäradele.

Käesolev alapeatükk tõi esile veel mitmed kitsamad teemad seoses religiooniõpetuse õppekirjandusega. Millistelt religiooni mõistmise alustelt on õpik kirjutatud? Kas rõhk on kriitilisel uurimisel või indoktrinatsioonil? Kas õpiku sisu ja vorm on avatud õpilase küsimustele? Ent ka need teemad on seotud sellega, millisena nähakse religiooniõpetuse eesmärki.

Pean religiooniõpetuse õppekirjanduse kvaliteedi hindamise määravaks ainespetsiifilisteks kriteeriumiks seda, millises kontekstis religiooniõpetus toimub, täpsemalt, millist laadi religiooniõpetusega on tegemist ja millised on vastava kultuurikonteksti religiooniga seotud eripärad. Järgnevalt vaatlen neid teemasid põhjalikumalt. Alles nende teemade käsitlemise järel saab pöörduda piibllialase kirjanduse hindamiskriteeriumite juurde.

## ***2.2. Piibliteemade käsitlemise kontekstuaalsus***

### **2.2.1. Sissejuhatus**

Õppekirjanduse kvaliteedi hindamisel tuleks arvestada nii õppekirjanduse hindamise üldisi kriteeriume, mis on välja toodud eelmises alapeatükis, kui ka ainepõhiseid kriteeriume. Peatüki eelmises osas tõi välja, et religiooniõpetuse juures on ainepõhiste hindamiskriteeriumite aluseks arvestamine kontekstiga, milles religiooniõpetus toimub. Esmalt tuleb määratleda, mis laadi religiooniõpetusega on tegemist. See viib küsimuse juurde religiooniõpetuse eripärast: ühe ja sama ainenimetuse - või ka erinevate ainenimetuste – taga võib olla suur erinevus ainesisus ja eesmärkides. Teiseks tuleb arvestada sotsiaalse ja kultuurikonteksti religioosseid eripärasid, milles religiooniõpetus toimub.

Kuigi Euroopa maade religiooniõpetusi on süstematiseeritud mitmeti, võttes aluseks erinevaid tunnuseid, on religiooniõpetuse mudeleid keeruline liigitada (Schihalejev 2009: 54). Tavaliselt tehakse vahet konfessionaalsel ja mittekonfessionaalsel religiooniõpetusel (Willaime 2007: 60). Esimesel juhul seotakse religiooniõpetus kindla denominatsiooniga ja teisel juhul nähakse religiooniõpetust kui erinevate religioonide tundmaõppimist. Ent Peter

Schreiner hoiatab, et see lihtsustamine võib toita eelarvamusi ja stereotüüpe (Schreiner 2007b: 11). Järelikult tuleks vaadelda erinevaid religiooniõpetuse süstematiseerimise viise.

Seega järgneva alapeatüki arutluste eelduseks on, et piibliaalse õppekirjanduse õppesisu hindamisel sõltuvad ainepõhised kriteeriumid sellest, millist laadi religiooniõpetusega on tegemist ning milline on sotsiaalne ja kultuuriline kontekst, milles religiooniõpetus toimub. Järgnevalt vaatlen, kuidas suhestub Eesti religiooniõpetus erinevate religiooniõpetuse mudelite liigitusega, mida lähemalt tutvustan. Kuna käesoleva töö huvi keskmes on religiooniõpetuses kasutatav piibliaalne õppekirjandus, siis vajab markeerimist religiooniõpetuse kõrval ka katehheetiline lähenemine, sest Piibli tõlgendamine on ikka olnud tugevalt seotud kristlike kirikutega. Eeldan, et see seotus võib kajastuda ka piibliaalases õppekirjanduses.

Seejärel toon välja põhijooned sotsiaalsest ja kultuurilisest kontekstist, milles toimub Eesti religiooniõpetus ja mida tuleb arvestada piibliaalse õppekirjanduse hindamisel teise põhilise ainepõhise kriteeriumina. Lõpuks vaatlen, kuidas määravad religiooniõpetuse laad ja kontekst piibliteemade käsitlemise religiooniõpetuses.

### **2.2.2. Religiooniõpetuse mudelite liigitamine religiooniõpetuse korraldusliku külje alusel**

Erinevates Euroopa maades on erinev lähenemine religiooniõpetusele. Neid lähenemisi on vorminud vastava maa religioosne maastik, religiooni roll ja tähtsus ühiskonnas, riigi ja religiooni vahelised suhted, haridussüsteemi ülesehitus, ajalugu ja poliitika. (Schreiner 2007b: 9)

Schreiner jagab religiooniõpetuse mudelid kaheks: esiteks lähenemine, mis põhineb religiooniuringutel ja teiseks denominatsiooniline või konfessionaalne lähenemine. Ta võtab selle jagamise aluseks religiooniõpetuse korraldusliku külje ja nii näeb ta suurimat erinevust konfessionaalse ja religiooniuringutel põhineva religiooniõpetuse vahel selles, kas vastutus religiooniõpetuse sisu, õpetajate ettevalmistamise, ainekava arendamise ja

õppematerjalide eest lasub peamiselt religioossetel kogukondadel või riigil. (Schreiner 2007b: 11)

Konfessionaalne religiooniõpetus ei ole tingimata riigikiriku või suurima liikmeskonnaga religioosse kogukonna asjaks, pigem võib seda pidada riigi neutraalsuse ja usuvabaduse väljenduseks. Riik ei mõjuta religiooniõpetuse sisu, vaid on neutraalne religiooni ja maailmavaadete suhtes. Konfessionaalse religiooniõpetuse puhul näevad kirikud ja religioossed kogukonnad oma osana riigikoolides pigem ühiskonna teenimist ja võimalust koostööks riigiga kui koguduseliikmete kasvatamist. (Schreiner 2007b: 11)

Religiooniüuringutel põhinevas religiooniõpetuses, mida viiakse ellu riigivõimude poolt, nähakse riigi neutraalset positsiooni religiooni suhtes ja usuvabadust teisiti. Selles religiooniõpetuses ei ole õpetamine neutraalne mitte väärtuste suhtes, vaid maailmavaadete, sealhulgas religiooni suhtes. Neutraalsus õpetamisel peaks garanteerima, et selline religiooniõpetus on aktsepteeritud kõigi denominatsioonide ja religioonide poolt. Mittekonfessionaalse religiooniõpetuse peamiseks eesmärgideks on edasi anda religioonialaseid teadmisi ja mõistmist ning käsitleda inimlikke kogemusi. (Schreiner 2007b: 11)

Erinevatel religiooniõpetuse mudelitel on erinevad eesmärgid. Konfessionaalse religiooniõpetuse ainekavad keskenduvad rohkem õpilaste identiteedi kujundamisele ja religioosse dimensiooni suunas osutamisele. Mittekonfessionaalne religiooniõpetus keskendub samas suuremal määral religioonialaste teadmiste andmisele ja religiooni kui nähtuse mõistmisele. (Schreiner 2007b: 12)

Pille Valk arvab konfessionaalse religiooniõpetuse kohta, et see näib hästi toimivat neis ühiskondades, kus see mudel on ajalooliselt järjepidevalt areneda saanud ja kus kirikute roll on suhteliselt märkimisväärne. Kuid praegustes diskussioonides religiooniõpetuse koha ja ülesannete üle pluralistlikus ühiskonnas näib üha enam tähelepanu leidvat mittekonfessionaalse religiooniõpetuse mudel. (Valk 2002b: 104)

Schreiner märgib, et teooriate erinevusest hoolimata on Euroopas praktikas märgata tendentsi religiooniõpetuse erinevate suundumuste vastastikusele lähenemisele (Schreiner 2007b: 12).

Kirjeldatu taustal on Eesti religiooniõpetuse olukord suhteliselt eripärane. Praeguse religiooniõpetuse ainekava on koostanud Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures töötanud religiooniõpetuse ainenõukogu töörühm (Valk 2007b: 5) ja seega võib eelpool toodud tabeli alusel öelda, et õppeaine eest on vastutus riigil. Religiooniõpetus on mittekonfessionaalne (Riigi Teataja I 1999, 24, 358) ega ole „käsitletav ühegi kiriku, koguduse ega usulise ühenduse kuulutustööna“ (Valk 2007a: 9). Samas ei ole religiooniõpetus kohustuslik õppeaine, vaid selle õppimine on „õpilasele vabatahtlik ning õpetamine koolile kohustuslik, kui seda soovivaid õpilasi on kooliastmes vähemalt 15“ (Riigi Teataja I 1999, 24, 358). Ka 2010. aasta septembrist kehtima hakkavate uute riiklike õppekavade järgi on religiooniõpetus usundiõpetuse nime all valikaine nii põhikoolis (Riigi Teataja I, 2010, 6, 22, lisa 9) kui ka gümnaasiumis (Riigi Teataja I, 2010, 6, 21, lisa 8).

### **2.2.3. Religiooniõpetuse mudelite liigitamine religiooniõpetuse eesmärkide alusel**

Kui eelnev käsitles religiooniõpetuse mudelite liigitamist korraldusliku külje alusel, siis nüüd vaatlen religiooniõpetuse eesmärkidele keskendunud mudeleid.

Michael Grimmitt on eristanud õppimist religiooni kohta (*learning about religion*) ja õppimist religioonist (*learning from religion*). Ta kirjeldab neid interaktsioonide kaudu õpilaste ja nende õpitava religiooni sisu vahel. Esimesel juhul on interaktsioonid instruksionaalsed, kontseptuaalsed ja empaatilised ning teisel juhul reflektiivsed, tõlgendavad, kriitilised ja hindavad. Esimesel juhul õpilased assimileerivad ja kohandavad õpisisu vastavalt õpitava usu konteksti arusaamadele. Teisel juhul teevad nad sama, kuid siis asetavad selle ümber omaenda enesemõistmise konteksti väärtuste selitamise, eksistentsiaalse analüüsi, isiklikele tõlgendustele valguse heitmise eesmärgil ehk allutavad oma arusaamad tõest kriitilisele hindamisele, kasutades erinevate ainevaldkondade – filosoofia, loodusteaduse, eetika, psühholoogia jne – kriteeriume. (Grimmitt 2000: 17-18)

Grimmiti seisukohti on edasi arendanud John Hull (2001), kes jagab praegused religiooniõpetuse mudelid kolmeks: õppimine religiooni suunas (*education into religion*), õppimine religiooni kohta (*education about religion*) ja õppimine religioonist (*education from religion*).

Õppimist religiooni suunas kirjeldab Hull olukorrana, kus religiooniõpetuse õppekava hõlmab ühteainust religiooset traditsiooni. Õpilastelt oodatakse, et nad õpivad seda religiooni kui õiget ning õpivad elama selle religiooni kohaselt. Hull kirjeldab seda kui religiooni õpetamist seespoolt. (Hull 2001)

Hulli arvates heidab religioosse pluralismi ilmumine ühiskonda sellist tüüpi religiooniõpetusele väljakutse. Ta kirjeldab kahte võimalikku reaktsiooni sellele. Esiteks võidakse religiooniõpetusest üldse loobuda ning riigi haridussüsteem võib muutuda täielikult ilmalikuks. Kui nii juhtub, siis eeldatakse, et usuline kasvatus on piiratud laste kodu või religioosse kogukonnaga. Teist võimalikku reaktsiooni kirjeldab Hull kui religiooniõpetuse pluraliseerumist. See tähendab, et õppimist religiooni suunas korratakse ikka ja jälle vastavalt sellele, kui palju selles ühiskonnas olevaid religioone seda vajab. Seda võib nimetada paralleelse õpetamise olukorraks, kus erinevate usutunnistustega seotud lapsi õpetatakse eraldi klassides ja neid õpetavad nende endi usutunnistuse esindajad. Nt muslimi lapsi õpetavad muslimid jne. Vabadus, mida sedalaadi religiooniõpetus pakub, on piiratud. Õpilasele on jäetud vaid üks võimalus: kas võtta õpetatav religioon omaks või mitte. (Hull 2001)

Õppimist religiooni suunas ehk õpilaste viimist ühte usulisse traditsiooni ei nähta suuremas hulgas Euroopa maades enam mitte riigikoolide, vaid perekondade ja religioosete kogukondade ülesandena (Schreiner 2007b: 9).

Õppimist religiooni kohta nimetatakse mõnikord ka võrdlevaks religiooniõpetuseks ning see keskendub religioonialastele teadmistele ja hõlmab tihti religioonide ajalugu või etnograafiat. Ka seda mudelit näeb Hull reaktsioonina pluralismi ilmumisele. Hull kirjutab, et siin õpetatakse religiooni väljaspoolt vaadates ja toob näiteks, et mõnes Ameerika keskkoolis õpetatakse Piiblit kui kirjandusteost, mitte kui religiooset raamatut või teatud

usukogukonna pühakirja. Seega õpetatakse Piiblit erinevast, mittereligiooset vaatenurgast. (Hull 2001)

Selline religiooniõpetus on sageli motiveeritud soovist luua selline religiooniõpetus, mis poleks indoktrineeriv ega annaks eelist mingile konkreetsele religioonile. Hull toob sellise lähenemise puudusena välja, et see kipub keskenduma religioonide sisule ja ei haaku maailmaga, milles õpilane elab ning seetõttu ei ole õpilased sageli motiveeritud seda õppima. Selline religiooniõpetus aitab vähe kaasa õpilaste otsingutele moraalsete ja spirituaalsete väärtuste vallas. (Hull 2001)

Samas peab Hull niisuguse lähenemise tugevuseks selle märkimisväärset osa religioosse sallimatuse ennetamisel, kuna see aitab õpilastel religiooside fenomene kriitiliselt tõlgendada. Õppimine religiooni kohta lõhub stereotüüpe teiste religiooside traditsioonide kohta ja loob koordinaadistiku, mis aitab kaitsta õpilasi fanatismi ja eelarvamuste eest. Hull loodab, et riiklike koolide õppekava, mis on keskendunud õppimisele religiooni kohta, võimaldab ka laiemat avalikkust vabastada negatiivsetest stereotüüpidest religioonide kohta. (Hull 2001)

Kolmanda mudelina kirjeldab Hull õppimist religioonist. Kui õppimisel religiooni suunas eeldatakse, et õpilased jagavad õpetatava religiooni uskumusi ja kombeid, siis õppimisel religioonist säilitatakse rangelt distantsi õpilaste ning religioonide sisu vahel, nii nagu see on tüüpiline ka õppimisel religiooni kohta. Ent õppesisu moodustab pigem õpilast ümbritsev maailm kui religiooni sisemine struktuur. Sellise religiooniõpetuse eesmärgiks on aidata kaasa õpilase moraalsele ja spirituaalsele arengule. (Hull 2001)

Kui esimese kahe religiooniõpetuse mudeli puhul õpetatakse religiooni religiooni enda pärast - kas usuna, mille juurde lapsi tuua, või millenagi, mis on väärt kriitilist uurimist –, siis kolmanda mudeli puhul on keskmes lapsed kui õppijad. Hulli sõnul on religioon ise saanud inimlikustumise protsessi vahendiks. (Hull 2001)

Hulli arvates on õppimine religiooni suunas jätkuvalt kontrollitud religiooni enesemõistmise poolt ja õppimist religiooni kohta kontrollivad teaduslikud religiooniuringud. Õppimine religioonist ent saab kasvatusteaduste

distsipliiniks, sest selle peamiseks eesmärgiks on kaasa aidata laste arengule. Hull on seisukohal, et õppimine religioonist pakub noortele isiklikku vabadust nende kõlbelise ja spirituaalse elu edendamise teel inimlikkuse suunas, mis võib, kuid ei pruugi olla religioosne. Kolmas mudel aitab kaasa usulisele vabadusele, mis on haritud inimese päralt olev unikaalne varandus. (Hull 2001) Schreineri arvates on selline jäme eraldamine idealistlik, sest hea religiooniõpetus peaks sisaldama elemente kõigist kolmest mudelist (Schreiner 2007b: 9).

Kui võrrelda Eesti religiooniõpetuse ainekavu Hulli poolt esitatud kolme religiooniõpetuse mudeliga, siis nii praegune kui ka uued ainekavad õppimist religiooni suunas ei võimalda, kuna neis religiooniõpetust ei mõisteta „ühegi kiriku, koguduse aga usulise ühenduse kuulutustööna“ (Valk 2007a: 9; Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21).

Võimaluse õppimiseks religioonist annab ainekava õpetamise põhimõtetes välja pakutud tundide jaotus, mille järgi õpetaja võib pühendada kuni 20% tundide mahust õpilaste esitatud küsimustele. Rõhutatakse ka seoste loomise olulisust õpilaste küsimuste ja probleemidega. (Valk 2007a: 10)

Õppimine religiooni kohta tõuseb esiplaanile uutes ainekavades, kus õppeaine kirjelduses on näha religiooniloolist lähenemist: „Religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimine peab lähtuma tasakaalustatud teaduslikust käsitlusest. Usundiõpetuse tundides õpitakse tundma religioonide mitmekesist pärandit ning tänapäeva nii positiivsetes kui ka probleemsetes ilmingutes“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21).

Ent õppeaine kirjelduses on ka õppimist religioonist, mis seab keskmesse õpilaste endi kogemuse ja lähema keskkonna: „Usundiõpetuse õppematerjal seostatakse õpilaste varasemate teadmiste ja kogemustega; tähtis on tutvuda kodukoha ja sealsete religiooniga seotud kultuuriväärtustega ning luua seoseid õpilaste küsimuste ja probleemidega. Soovitav on kaasata õpilasi usundiõpetuse töökava koostamisse“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21). Uutes, õpiväljundite põhistes ainekavades tuleb ilmsiks rohkem õppimine religiooni kohta õpitulemuste kirjeldustes, kus nt esimeses kooliastmes on kasutatud sõnu nagu „toob näiteid, nimetab, kirjeldab, selgitab, tunneb“. Nii on kirjas, et õpilane „...toob näiteid religiooniga seotud esemete, tekstide,

toimingute, sündmuste ja paikade kohta; toob näiteid erinevatest religioossetest traditsioonidest pärit lugude kohta“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 22). Seega pakuvad uued ainekavad võimalust nii õppimiseks religiooni kohta kui ka õppimiseks religioonist. Kumb neist saab ülekaalu, võib sõltuda suurel määral õpetajast ja kasutatavatest õppematerjalidest.

## **2.2.4. Hans-Georg Ziebertzi käsitus religiooniga seotud õppimise vormidest ja eesmärkidest**

### **2.2.4.1. Religiooniga seotud õppimise vormid**

Järgnevalt tutvustan Hans-Georg Ziebertzi seisukohti religiooniga seotud õppimise erinevatest vormidest, et hiljem vaadelda nende valgel, milline on Eesti religiooniõpetus. Ziebertz lähtub seisukohast, et on võimalik eristada üldharidust, religiooniõpetust, kristliku religiooniõpetust ja katehheesi (Ziebertz 2003: 83).

Religiooniga seotud õppimise (*religious learning*) jagab Ziebertz kolmeks eri vormiks: religiooniõpetus (*religious education*), kristlik religiooniõpetus (*christian religious education*) ja katehhees (*catechesis*). Ükski neist pole Ziebertzi arvates tähtsam kui teised ning religiooniga seotud õppimisest rääkides tuleb arvestada kõiki kolme, kusjuures neid võib vaadelda nii iseseisvatena kui ka üksteist täiendavatena. (Ziebertz 2003: 86-87)

1. Religiooniõpetus keskendub arutlusele inimeste transtsendentaalsetest aspektidest ja eksistentsi alusest. Religiooniõpetus ergutab nende küsimustega tegelema ja saab näidata, kuidas need küsimused paljudes erinevates kaasaegsetes vormides on keskpunktis muusikas, filmis ja kirjanduses, aga ka filosoofias, meditsiinis ja füüsikas, samal kombel kui maailmavaadetes ja religioossetes traditsioonides. Ziebertzi jaoks paistab olevat määrav, et religiooniõpetus ei keskendu ainult usulisele traditsioonile, vaid ühiskonnale laiemalt. Religiooniõpetus jagab huvi hariduse kvaliteedi vastu teiste hariduslike institutsioonidega, kuigi keskendub elu eksistentsiaalsele dimensioonile. (Ziebertz 2003: 86)

2. Kristlik religiooniõpetus. Sõnapaaris *kristlik religiooniõpetus* viitab sõna *kristlik* erilist tüüpi religiooniõpetusele ja hoiab oikumeenilises perspektiivis elus pilti universaalsest kirikust ning sõna *religiooniõpetus* tuletab meelde, et küsimus transtsendentsist on palju avaram, kui seda suudab käsitleda üks religioosne kogukond. Religioon ilmneb alati mingi kindla religioosse traditsiooni kontekstis. Kristlik religiooniõpetus keskendub traditsioonile, milles tuleb nähtavale spetsiifiline suhtumine viimsesse, kasutades seejuures erilist sümbolite süsteemi ühe kogukonna kontekstis. Zieberts tuletab meelde, et kristliku religiooniõpetusega tegelejad ei oma religiooniõpetuse monopoli. Kristlik religiooniõpetus ei ole Ziebertzi meelest midagi teistest hariduslikest mudelitest täiesti erinevat, vaid jagab nendega vastutust hariduse kui terviku eest. (Ziebertz 2003: 87)

3. Katehheesi määratleb Ziebertz kui kirikupõhist oskussõna, mis mahutab oma sisus ja printsiipides esmalt dogmaatilist teoloogiat, moraaliteoloogiat ja liturgikat. Katehhees on seega Ziebertzi arvates kristliku religiooniõpetuse ühe aspekti kitsam mõistmine. Ziebertz näeb katehheesi kui otsest ettevalmistust „usuga leppivuseks“ ja leiab, et seda ei saa tänapäeval nõuda kooli religiooniõpetuselt. Katehheesi mõte on süüvida sügavamalt kristlikku usu traditsiooni, kindlasse usku ja kindlasse religioossesse kogukonda. (Ziebertz 2003: 87-88)

Kokkuvõttes võib Ziebertzi käsitluse kohta religiooniga seotud õppimise vormide kohta öelda, et religiooniõpetuse ja kristliku religiooniõpetuse eraldi käsitlemises kajastub kaudselt asjaolu, et Saksamaal on valdavalt konfessionaalne religiooniõpetus (Schreiner 2007a: 82-83). Katehheesi jätab Ziebertz kristlike kogukondade hooleks. Seega on Ziebertz toonud traditsioonilisse jaotusesse konfessionaalne ja mittekonfessionaalne religiooniõpetus juurde üldhariduse ja katehheesi perspektiivi.

Minu arvates on Ziebertzi kaks määravat seisukohta, mis kumavad läbi tema käsitlusest religiooniga seotud õppimise vormide kohta, järgmised. Esiteks, kuna religiooniõpetus koolis on haridus „riigiruumis“, siis peab see olema „pluraalsusesuutlik“, olgu tegu religiooniõpetuse või kristliku religiooniõpetusega, ning teiseks peab kasvav põlvkond religiooniõpetuse kaudu

saama oskuse rääkida reaalsuse religioosest dimensioonist (Ziebertz 2003: 7). Mõlemad seisukohad tunduvad olulised ka Ziebertzi kirjeldatud religiooniga seotud õppimise eesmärkide juures.

Sarnased seisukohad kajastuvad ka Eesti religiooniõpetuse ainekavades, mille üldalustes kirjutatakse, et religiooniõpetuse eesmärgiks on valmistada õpilasi ette „eluks pluralistlikus ühiskonnas ja maailmas, kus tuleb kokku puutuda erinevate religioonide ning maailmavaadete esindajatega“ (Valk 2007a: 10). Kaudselt kajastub see ainekava väites, et religiooniõpetuses „mõistetakse inimest eeskätt kui *Homo spiritualis*’t, kelle vaimsed otsingud ja areng on väljenduse leidnud muu hulgas religioonis“ (Valk 2007a: 10).

#### **2.2.4.2. Religiooniga seotud õppimise eesmärkide dimensioonid**

Religiooniõpetuses, kristlikus religiooniõpetuses ja kateheesis on õppimise eesmärgid seotud erinevalt.

Ziebertz peab õppimise eesmärgid oluliseks, sest ilma nendeta ei eksisteeri planeeritud õppimist. Eesmärgid teevad õppimisprotsessi läbipaistvaks, kontrollitavaks ja kritiseeritavaks ja kirjeldavad resultaate, millega õppimisprotsess peab õpilasi varustama. (Ziebertz 2003: 83)

Religioosse õppimise erinevaid vorme iseloomustab Ziebertz lähemalt religiooniga seotud hariduse eesmärkide kaudu, mille juures ta toob esile neli dimensiooni: õpetus, spirituaalne areng, usukogukond ja transformatsioon. Need dimensioonid täiendavad üksteist religiooniga seotud õppimise praktikas. (Ziebertz 2003: 89-91) Järgnevalt vaatlen, kuidas Ziebertz neid nelja dimensiooni määratleb.

1. Ziebertz alustab õpetusest. Koolis õppimise tunnusjoonteks on korraldatud ja süstemaatiline õppimine. Religioosne õppimine sisaldab struktureeritud ja formaliseeritud õppeprotsessi, milles on korraldatud teadmised religioonist üldiselt ja põhjalikumalt kristlikust religioonist. Et õpilastele teha kättesaadavaks reaalsuse religioosne dimensioon, vajavad nad asjakohast hindamisalust. Nad tutvuvad põhjalikult fenomenidega, mis iseloomustavad religiooni ja kristlust. Ziebertz rõhutab, et isegi kui õpilased ei sotsialiseeru kristlikusse kirikusse, tuleb neile luua eeldused mõistmaks lääne maailma

kultuurilis-religiooset alust, mida on olulisel määral mõjutanud kristlus. On kindel, et igal aastal (jõulude ajal, Suurel nädalal jne) puutuvad nad kokku kristluse märkidega. Religiooselt haritud õpilased kasutavad omandatud teadmisi süvendamiseks oma arusaamisi isiklikust orientatsioonist. Kaasaegses ratsionaalselt struktureeritud maailmas on religioosse õpetuse sihiks tulevased täiskasvanud tunnetuslikult nõnda ette valmistada, et nende isiklik religioosus areneks sarnaselt nende üldise arenguga ega peetuks lapse tasemel ning et nad suudaksid asjakohaselt tajuda ja hinnata reaalsuse religiooset dimensiooni. (Ziebertz 2003: 89-90)

2. Spirituaalset arengut iseloomustab Ziebertz järgmiselt. Spirituaalse arengu tulipunktis on isik või pigemini sisemine mina. Spirituaalsus ei ole enam piiratud kristliku religiooniga. Ziebertzi arvates on tänapäeval kergem rääkida spirituaalsusest, kuna enamus inimesi on nüüd teadlikud, et nad otsivad oma elu pöördepunkti, tahavad leida oma sisemist mina ja seletada elu ning saada ellu suunda ja korda. See otsinguprotsess toimub religiooni valdkonnas. (Ziebertz 2003: 90)

3. Ziebertz käsitleb inimeste sotsiaalset seotust, kirjutades indiviidi ja usukogukonna vahekorra ja rõhutab, et religiooniga seotud õppimises on kogukonnal ikka veel suur tähtsus. Elu fragmenteerumine toob kaasa soovi ühtekuuluvuse järele. Ziebertzi arvates on religioosuses hariduses suhe gruppi ja kogukonda kindlalt paigas. Ta toob esile, et ühest küljest on identiteet, ka religioosne identiteet, interaktsiooni resultaat, viimane ent eeldab grupi olemasolu. Teisest küljest on religioon Ziebertzi arvates alati seotud kogukonnaga, eluvaadete ja uskumuste, väärtuste ja normide jne moodustumisega. Kogukonna dimensioon võiks meenutada religiooniga seotud haridusele jõudu, mida kogukond saab läbi ühtsuse. See näitab, kuidas religioosset kogukondi üldiselt ja eraldi üksikuid kirikuid on mõistetud kui kogunemise ja kokkuleppimise kohti, kuidas integratsioon kogukonna sees toimub läbi osalemise ja kuidas kogukonna vahelisi sidemeid pühitsetakse rituaalide läbi. Inimesed vajavad toetust ja sidet kogukonnaga, mis on seotud nii lähima naabruse kui ka *oikose*, ülemaailmse kogukonnaga. (Ziebertz 2003: 90)

4. Ziebertz käsitleb transformatsiooni, mida tema arvates ei saa välistada kristlikust traditsioonist, kuigi kõik religioonid ei too seda aspekti võrdselt esile. Ziebertzi meelest ei välista terminid *kodanik* ja *kristlane* teineteist. Teisenemise dimensiooni liitmine religioosesse õppimisse asetab fookusesse isikliku teadlikuks saamise faktist, et kristlik religioon julgustab inimesi virguma ja arendama oma potentsiaali maailma korrastamiseks ning võtma vastutust enese ja teiste ees. (Ziebertz 2003: 91)

Kokkuvõttes leiab Ziebertz, et kuigi need neli religioosse õppimise dimensiooni ei ole võrdselt tähtsad, väärivad nad siiski arvestamist, kuna täiendavad üksteist (Ziebertz 2003: 91).

Eelnevalt esitatud kontseptsioonid religiooniga seotud hariduse vormidest ja eesmärkide dimensioonidest esitab Ziebertz kokkuvõtlikult tabeli kujul, mis esitab maatriksit, mille horisontaalses asetuses on religioosse hariduse erinevad vormid ja vertikaalses asetuses eelnevalt nimetatud dimensioonid. Ziebertz leiab, et niisuguse võrdleva vaatlemise väärtus on selles, et see võimaldab igal tegevusel mõista oma suhtelist asukohta ning paremat refleksiooni ja seletust. Ziebertzi jaoks on keskmes religiooniga seotud õppimise integreerivad eesmärgid ja haridus kui tervik. Ta soovib esitada sellega religioosse õppimise antropoloogilist, ühiskondlikku, teoloogilist ja kiriklikku mõõdet. (Ziebertz 2003: 91-92)

**Tabel 1. Religiooniga seotud õppimise vormid ja dimensioonid (Ziebertz 2003: 92)**

	<i>Üldharidus</i>	<i>Religiooni-õpetus</i>	<i>Kristlik religiooni-õpetus</i>	<i>Katehhees</i>
Õpetus	Eksistentsi mineviku, oleviku ja tuleviku mõistmine	Inimkonna antropoloogilis-transtsendentalse loomuse mõistmine	Kristliku usu müstiliste ja poliitiliste dimensioonide mõistmine	Kirikute õpetuste tähenduse ja spektri mõistmine Jumala inkarnatsiooni kohta Jeesuses Kristuses
Spirituaalne	Küsimuse	Küsimuse	Spirituaalse	Jumala Vaimus

areng	esitamine meie eksistentsi põhjuse ja tähenduse kohta	esitamine viimse kohta ja võimalused transtsendentsiks	elu küsimuse arenemine müstilisel tasandil selliste mudelite kontekstis, mis on kristliku traditsiooni osad	elamise küsimuse arenemine müstilisel tasandil, järgides selle kristliku kiriku rituaale, millega ollakse seotud
Usu-kogukond	Suhe enese elu ja maailma vahel	Suhe enese elu ja maailma vahel, mida pole võimalik empiiriliselt seletada	Suhe enese elu ja maailma vahel kui orgaaniline osa kristlikust päästeloost	Suhe enese elu ja maailma vahel selle kiriku praktikas, millega ollakse seotud
Trans-formatsioon	Tuntud maailma muutumine uueks maailmaks	Maailma muutumine meie eksistentsi põhjuse valguses	Maailma muutumine vastavalt sõnumile jumalariigist kui armastuse ja õiguse riigist	Kiriku praktika muutumine enese ja maailma jaoks lähtudes saabuvast jumalariigist

Ziebertz seletuse järgi võib seda maatriksit lugeda nii vertikaalselt kui ka horisontaalselt. Vertikaalses vaates võib tekkida küsimus, milliseid üldise hariduskontseptsiooni eesmärke (neid, mis on transtsendentaalselt orienteeritud) võib identifitseerida õpetuse, spirituaalsuse, usukogukonna ja transformatsiooniga, ja – kuna dimensioonid ei ole kirjeldatud religioosete elementidena – kas selline edasine uurimine on võimalik. Järgmine vertikaalne rida (religiooniõpetus) on orienteeritud viimse ümber, mille tulemuseks on õpilaste lähenemine sellele antropoloogiliste küsimustega. Selle viimse interpreteerimise kohta võib öelda, et viimne on seotud küsimusega spirituaalsusest, reflekteerimaks selle rolli üle kogukonna arengus ja selle tähenduse üle meie tegudes. Kolmandas ja neljandas vertikaalses reas on esitatud

kristlik kontseptsioon viimsest. Viimsele on antud nimi ja ajalugu. Horisontaalne vaade esitab nelja dimensiooni ja küsib, kuidas neid võib sotsiaalselt, antropoloogiliselt ja kristliku usu valgel interpreteerida. (Ziebertz 2003: 92-93)

Ziebertzi käsitluse tugevuseks religiooniga seotud õppimise dimensioonidest pean seda, et see liidab õppimise kognitiivse ja spirituaalse dimensiooni ning lisab juurde veel kaks religiooni jaoks olulist dimensiooni – sotsiaalse seotuse ja transformatiivsuse. Oluline on ka see, et Ziebertz määratleb erinevalt nende ilmnemist religiooniga seotud õppimise erinevates vormides.

Kuna nii Hulli kui ka Ziebertzi poolt pakutud religiooniõpetuse mudelid keskenduvad religiooniõpetuse eesmärkidele, siis on neid põhjust võrrelda. Õppimisel religiooni kohta on peatähelepanu õpetuse dimensioonil. Religiooniõpetuse juures, mis keskendub õppimisele religiooni suunas, peaks õpilase spirituaalsele arengule tähelepanu jätkuma, kuid õppimisel religiooni kohta võib jääda see dimensioon kõrvale, seda enam, et „meie kultuur õpetab meid oma spirituaalsust eitama“ (Hay 2008: 45). Kuigi aktsepteeritava sotsiaalse konteksti puudumine lämmatab tänapäeval tihti spirituaalse impulsi (Hay 2008: 53), osutab Ziebertz, et spirituaalse arengu jaoks peaks ruumi olema religiooniga seotud õppimise kõigis vormides. Usukogukonna dimensioon on oluline õppimisel religiooni suunas, samuti ka transformatiivne dimensioon. Viimane on oluline ka õppimisel religioonist, kuid võib jääda tähelepanuta õppimisel religiooni kohta.

#### **2.2.4.3. Eesti religiooniõpetus Ziebertzi käsitluse taustal religiooniga seotud õppimise vormidest**

Millise Ziebertzi esitatud religiooniõpetuse vormiga võiks võrrelda Eesti religiooniõpetust? Vaatlen, kuidas haakub Ziebertzi käsitlus religioosse hariduse vormidest religiooniõpetuse ainekava üldalustega ja uute ainekavadega.

Ziebertz toob välja, et religiooniõpetus keskendub otseselt elu eksistentsiaalsele dimensioonile, kuid mitte ühele usulisele traditsioonile, vaid ühiskonnale laiemalt, seejuures jagab ta huvi hariduse kvaliteedi üle teiste hariduslike institutsioonidega (Ziebertz 2003: 86). Kui võrrelda neid kahte viimast seisukohta religiooniõpetuse ainekava õpetamise üldeesmärkide ja

põhimõtetega, siis on selles kirjas, et kooli religiooniõpetus on mittekonfessionaalne õppeaine ja üldhariduskooli riikliku õppekava orgaaniline osa, mis toetab kogu kooli õpet ja kasvatust (Valk 2007a: 10) ja teisel, et religiooniõpetus „pole käsitletav ühegi kiriku, koguduse ega usulise ühenduse kuulutustööna“ (Valk 2007a: 9; Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21).

Seega pole religiooniõpetuse ainekava puhul tegemist kristliku religiooniõpetusega. Sama teema tuleb esile ainekava kommentaarides, kus on kirjas, et religiooniõpetuse ülesanne pole juhatada õpilasi mingi kindla religiooni juurde ega käsitleda ühtki maailmavaadet õpilastele normatiivsena ega tõemonopoli haldajana ning eraldi kristluse kohta, et „suhteliselt suurema õpiainese mahu eraldamine kristlusele ei tähenda, et seda maailma mõistmise viisi peetakse teistest õigemaks ja paremaks“ (Valk 2007a: 10).

Nii uues põhikooli (1.1.2) kui ka gümnaasiumi ainekavas (1.2) on kirjas, et neis „ei käsitleta ühtki maailmavaadet õpilastele normatiivsena“ ja nende „ülesanne ei ole juhatada õpilasi mingi kindla religiooni juurde“ ning neis ei ole ka kristlusega seotud teemad mahu poolest eelistatud olukorras (Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21). Religiooniõpetuse ainekavades on selgelt distantseeritud Ziebertzi terminit kasutades „kristlikust religiooniõpetusest“.

Ziebertzi väljendit „elu eksistentsiaalne dimensioon“ võib võrrelda religiooniõpetuse ainekava seletuses nimetatud „inimese vaimse dimensiooniga“: „Eitamata erinevaid võimalusi inimeseks olemise mõistmisel, pööratakse religiooniõpetuses suuremat tähelepanu inimese vaimsele dimensioonile“ (Valk 2007a: 10) ja ainekava üldeesmärkides ja põhimõtetes välja öeldud seisukohaga, et „religioon tegeleb inimeste kõige sügavamate, eksistentsiaalsete küsimustega“ (Valk 2007a: 10). Ka uutes ainekavades on esile toodud eksistentsiaalsed küsimused. Õppeaine kirjeldustes seisab, et erinevate religioonide ja maailmavaadete tundmaõppimine „loob võimalusi tegeleda eksistentsiaalsete küsimustega“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21).

Ziebertz eraldab selgelt kristliku konteksti religiooniga seotud õppimises. Kristliku religiooniõpetuse kohta kirjutab Ziebertz, et see keskendub traditsioonile, milles tuleb nähtavale spetsiifiline suhtumine viimsesse, kasutades seejuures erilist sümbolite süsteemi ühe kogukonna kontekstis, ja kateheesi kohta, et see on kristliku religiooniõpetuse ühe aspekti kitsam mõistmine. Kateheesi mõte on süüvida sügavamalt kristliku usu traditsiooni ja kindlasse religioossesse kogukonda. Ziebertz tuletab meelde, et kateheesi ei saa tänapäeval nõuda kooli religiooniõpetuselt. (Ziebertz 2003: 87-88) Ziebertzi kirjeldatud kristlikku religiooniõpetust võiks võrrelda konfessionaalse religiooniõpetusega ja nii nagu Ziebertz seda kirjeldab, jääb see minu arvates lähemale kateheesile kui religiooniõpetusele. Ziebertzi kirjeldatud kristlik religiooniõpetuse erineb Eesti religiooniõpetusest, sest kindlas religioosses traditsioonis juurdunud õppimisel, toimugu see koolis või kirikus, on hoopis teistsugused ülesanded kui üldhariduskooli mittekonfessionaalsel religiooniõpetusel.

Kui küsida, millistes kontekstides võib Eestis saada religiooniga seotud haridust, siis Ziebertzi esitatud religiooniõpetus ja katehees on võrreldavad vastavalt religiooniõpetusega koolis ja kateheesiga kristlikes kogudustes. Kateheesi jättis Ziebertz kristlikke kogukondade hooleks. Seega võib Ziebertzi esitatud vormide järgi religiooniga seotud õppimine Eestis toimuda nii üldhariduskoolis kui kristlikes kogukondades ning järelikult ongi erinevateks kontekstideks, kus piiblitemadega tegeletakse, üldhariduskool ja kristlikud kogukonnad. Eesti üldhariduskoolis võib Piiblit käsitleda lisaks religiooniõpetusele ka erinevates ainetundides. Mõlemas kontekstis, nii üldhariduskoolis kui ka kristlikus kogukonnas peaks olema oma lähenemisnurk Piibliga seotud teemadele, mis tuleneb nende erinevatest ülesannetest ja eesmärkidest. Järelikult peaks ka õppekirjandus olema mõlemas kontekstis erinev.

#### **2.3.4.4. Ziebertzi käsitlese taustal Eesti religiooniõpetuse religiooniga seotud õppimise eesmärkidest**

Järgnevalt võrdlen Ziebertzi poolt pakutud religiooniga seotud õppimise eesmärkide dimensioone Eesti religiooniõpetuse ainekavas olevate õpetamise üldeesmärkide ja põhimõtetega ning uute põhikooli ja gümnaasiumi usundiõpetuse ainekavadega.

Kui Ziebertz kirjutab õpetuse dimensiooniga seoses, et õpilastel tuleb õppida tundma lääne maailma kultuurilis-religiooset põhja, mis on olulisel määral mõjutatud kristluse poolt (Ziebertz 2003: 89), siis religiooniõpetuse ainekavas tuletatakse meelde, et Eesti on sajandeid kuulunud kristlikku kultuuriruumi ja ka tänane religioosne maastik Eestis on seotud suuresti kristlusega (Valk 2007a: 10). Ziebertzi väitele religioosse arengu kohta, et kaasaegses ratsionaalselt struktureeritud maailmas on religioosse õpetuse sihiks tunnetuslikult nõnda ette valmistatud tulevased täiskasvanud, et nende isiklik religioosus ei peetuks lapse tasemel, vaid areneks sarnaselt nende üldise arenguga ning et nad suudaksid asjakohaselt tajuda ja hinnata reaalsuse religiooset dimensiooni (Ziebertz 2003: 90), vastab ainekavas õpetamise üldeesmärkides ja põhimõtetes seisukoht: „Religiooniõpetuse kursus aitab tasakaalustada üldhariduse tervikut, muutes seda õpilase isiksuse arengu toetamise kaudu inimkesksemaks ning rikastades erinevate maailma mõistmise viiside tutvustamise kaudu õpilaste maailmapilti“ (Valk 2007a: 10), kuid vähem otsesõnaliselt kajastub see Ziebertzi teravapilguline väide minu arvates kogu religiooniõpetuse ainekavas.

Uutes religiooniõpetuse ainekavades ei ole kristlusele antud mingit eelisseisundit teiste usundite ees. Seega on siin rõhuasetust muudetud võrreldes kehtiva ainekavaga. Usundiõpetust kirjeldatakse õppeainena, kus „käsitletakse erinevaid religioone ja usulisi liikumisi“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 22; Riigi Teataja I 2010, 6, 21).

Ziebertz ei piirdu spirituaalsuse juures kristliku religiooniga (Ziebertz 2003: 90) ja samuti on see ainekavas, kus õpetamise üldeesmärkide ja põhimõtete juures peatutakse spirituaalsusel ja ka selle seletuses kirjutatakse:

„Spirituaalsus saab alguse selle hoomamisest, et inimene on alati seotud teiste inimeste ja looduskeskkonnaga ning ühtlasi avatud transtsendentsele. Spirituaalsus väljendub inimese soovis mõista iseennast, mõtestada enda elu ja toimimist ning leida tasakaalu ümbritseva maailmaga“ (Valk 2007a: 10). Ka Ziebertz kirjutab spirituaalse dimensiooni juures oma sisemise mina leidmisest, oma elu seletamisest ja ellu suuna ja korra saamisest, kuid seotus teiste inimestega jääb Ziebertzil pigem usukogukonnaga seotuks (Ziebertz 2003: 90). Uutes usundiõpetuse ainekavades pole spirituaalsuse teemale otsesõnu tähelepanu pööratud.

Kogukonda kuulumise ja teisenemise dimensioon on Ziebertzil minu arvates tugevamalt seotud kristliku kirikuga ja seepärast on neid keerulisem ühendada mittekonfessionaalse religiooniõpetusega. Kuid kindlasti on nt õppekäigud erinevate religioossete gruppide ja kristlike koguduste juurde religiooniõpetuse tundides oluliseks allikaks, et õpilased mõistaksid religiooni sotsiaalset dimensiooni. Ziebertz on korduvalt rõhutanud (vrd Ziebertz 2003: 91), et õpetus, spirituaalne areng, usukogukond ja muutumine üksteist täiendavad, mitte ei välista, ning on need oma tabelis ühendanud (Ziebertz 2003: 92).

Religiooniõpetuse eesmärgina seoses usukogukonnaga näeb Ziebertz „suhet enese elu ja maailma vahel, mis ületab empiirilist seletust“ ja seoses teisenemisega „maailma teisenemist meie eksistentsi põhjuse valguses“ (Ziebertz 2003: 92). Võrreldes neid seisukohti religiooniõpetuse ainekava üldeesmärkidega ning uute usundiõpetuse ainekavadega, ei leia ma kokkupuutepunkte.

### **2.2.5. Eesti religiooniõpetuse sotsiaalne ja kultuuriline kontekst**

Eespool on viidatud, et õppekirjanduse kvaliteedi hindamise kriteeriumites toovad erinevad uurijad esile vajaduse arvestada õpilaste kultuurikontekstiga. Kuna Eesti religiooniõpetuse ainekava toetub kontekstilisele käsitlusele, mille üheks põhimõtteks on arvestamine laiema ühiskondlik-kultuurilise keskkonnaga, kus õpe toimub (Valk 2007a: 7), siis järgnevalt tutvustan seda Pille Valgu loodud kontekstuaalse analüüsi mudelit (Valk 2002a),

mida ta hiljem edasi arendas ja täpsustas (nt Valk 2007c). Seejärel vaatlen, milliseid järeldusi sellest võib teha piibliõppe teemadega seoses.

Valk väidab, et kontekstuaalsus peab olema religiooniõpetuse oluliseks koostisosaks. Mõiste „kontekst“ viitab sotsiaalsele ja kultuurilisele keskkonnale, milles religiooniõpetus toimub. (Valk 2007c: 173)

Valk toob oma kontekstuaalse analüüsi mudeli juures välja kuus aspekti, neist kolme esimese juures on rõhuasetus religiooniõpetuse välistel faktoritel ja järgmiste juures õppeainel enesel:

1. ajaloolis-kultuuriline kontekst,
2. religioosne maastik ja religiooniõpetuse juriidilised raamid,
3. suhtumised religiooniõpetusse,
4. Eesti kooli usuõpetus enne nõukogude okupatsiooni,
5. religiooniõpetuse kogemused ja arengud tänapäeva Euroopas,
6. religiooniõpetus, riiklik õppekava ja hariduse üldeesmärgid (Valk 2002: 47a).

Religiooniõpetuse ajaloolis-kultuurilise kontekstiga seoses toob Valk esile, et Eesti on kuulunud sajandeid Euroopa kristlikku kultuuriruumi ja poole sajandi pikkune ateistlik propaganda nõukogude okupatsiooni ajal on jätnud inimeste teadvusesse sügava jälje. „Tõsiseks probleemiks on üldise „religioosse kirjaoskuse“ puudus ühiskonnas, mis väljendub tagasihoidlikus orienteerumisoskuses religiooniga seotud küsimustes“ (Valk 2002a: 162).

Tänapäeva religioosne maastik Eestis on pluralistlik ja religiooniõpetusele laiema kõlapinna andmiseks on vaja koostööd erinevate usuliste ühenduste ja üldsuse vahel. Eesti oludesse sobib paremini mittekonfessionaalne religiooniõpetuse mudel, mille üheks eesmärgiks on dialoogi loomine maailma erinevalt mõistvate inimeste vahel. Valk nendib, et religiooniõpetusega seotud seadusandlus on liiga ebamäärane ja religiooniõpetuse korralduslikud küsimused vajavad selgemat seadusandlikku alust. (Valk 2002a: 163)

Suhtumises religiooniõpetusse toob Valk väitluste ja küsitluste põhjal välja teemade ringid, mida religiooniõpetuse õppesisu ja eesmärkide osas võib

nimetada konsensuslikeks: eetika, maailmausundid ning religiooni ja kultuuri vahelised seosed (Valk 2002a: 164).

Eesti religiooniõpetuse traditsioonist tõstab Valk esile 1920ndate aastate alguse kooli usuõpetuse reformi, mille tulemusena usuõpetuses osalemine muudeti vabatahtlikuks ning hakati selget vahet tegema kooli usuõpetuse ning kirikus toimuva kristliku kasvatuse ja koolituse vahel (Valk 2002a: 164).

Euroopa religiooniõpetuse arengutest toob Valk esile liikumist mittekonfessionaalse religiooniõpetuse mudeli ja konfessioonide vahelise koostöö kasvamise suunas. Riikides, kus religiooniõpetus on mittekonfessionaalne, on õppeaine kohustuslik. (Valk 2002a: 165)

Religiooniõpetus ei saa olla isoleeritud muust koolis toimuvast ja seega peavad õppeaine õpetamise eesmärgid ja õppetulemused haakuma kogu kooli õppe ja kasvatuse jaoks oluliste sihiseadetega (Valk 2007a: 8).

Vaadeldes piibliõppe teemasid Eesti religiooniõpetuses Valgu esitatud kontekstuaalse analüüsi mudeli kolme esimese punkti taustal, ilmnevad järgmised probleemid. Religioosse kirjaoskuse puudulikkus väljendub ka selles, et piibilugusid ei tunta ja Piibli tõlgendamine valmistab probleeme. See ei ole nii ainult koolis, vaid ka kristlikes kogudustes. Soom tõdeb konfirmatsiooniteemaga seoses, et piibliõppe on tänapäeval väga oluline, sest inimeste teadmised pühakirjast on nõrgad (Soom 2007: 72).

Vajadust arvestada religioosse pluralismiga ühiskonnas on eespool rõhutanud ka Hull ja Ziebertz. Religiooniõpetuse jaoks tähendab see, et kitsalt konfessionaalsest alusest lähtuv piibliaalne õppekirjandus ei ole üldhariduskoolis kasutatav.

Ent kuna religiooniõpetuselt oodatakse usundite ning religiooni ja kultuuri vaheliste seoste tutvustamist ja need teemad on esil ka ainekavades, siis ei pääseta mööda Piiblist. Kahe usundi, judaismi ja kristluse jaoks on Piibel oluline. Lääne kultuuri jaoks on see metatekst.

Mudeli 4.-6. punkti keskmes on religiooniõpetus. Uurides eesti kooli usuõpetust enne okupatsiooni on Valk analüüsinud tollaseid õpikuid ja leidnud, et mõned neist võiksid olla eeskujuks ka tänapäevaste õpikute autoritele. Sajandi

algusele omasest piibliteksti sõnasõnalisest järgimisest jõuti elamusliku jutustuseni. (Valk 1997: 106-107)

Riikliku õppekava haakumist religiooniõpetusega vaatlen lähemalt järgmises alapeatükis.

### **2.2.6. Piibliteemad religiooniõpetuses**

Eespool on välja toodud, et Eesti pluralistliku ühiskonna sekulaarses üldhariduskoolis tõuseb piibliteemadega seoses kaks probleemi. Piibilugusid ei tunta ja Piibli tõlgendamine valmistab raskusi. Seega tuleks alustada piibilugude tutvustamisest. Kuid kas piibilugude valimist koolis käsitlemiseks saab lahutada nende tõlgendamisest? Millised on piibilugude valimise ja tõlgendamisega seotud probleemid religiooniõpetuses? Järgnevalt on käsitletud neid teemasid põhjalikumalt.

Kuna Eestis oli religiooniõpetuse traditsioonis pikk katkestus, siis tuleb paratamatult küsida, mida on mujal maailmas vahepeal tehtud. Piiblitekstide valimist religiooniõpetuses käsitlemiseks on vaadelnud Gertrud Yde Iversen (2006). Ta keskendub Taani religiooniõpetuse kogemusele ja puudutab piiblitekstide valimist konfessionaalses ning põhjalikumalt mittekonfessionaalses religiooniõpetuses. Taani konfessionaalne religiooniõpetus muudeti 1975. aastal mittekonfessionaalseks (Monrad 2007: 51).

Iversen uurib, millistest huvidest lähtub kooli religiooniõpetuses kasutatav piiblitekstide valik. Ta näeb kolme põhilist huvi, mis märgistavad piiblitekstide valikut: teoloogilist, esteetilist ja poliitilist huvi. (Iversen 2006: 47)

Teoloogilise huvi juures vaatleb ta õppekava arendamisega seotud õppematerjali valiku muutumist. Kuni 1975. aastani oli religiooniõpetuse õppekavas alles luterlik pärand ja õpetamine toetus usule, et religiooniõpetuses on põhiline piiblitekstide õppimine eesmärgiga iga kristlase usku selgitada ja tugevdada (Iversen 2006: 48).

Ent alates 1975. aastast, kui religiooniõpetus sai Taanis mittekonfessionaalseks, pole kirik enam fundamentaalne allikas ei religiooniõpetusele ega religiooniõpetuse õpetajate professionaalsele

identiteedile ja enesemõistmisele. Selle asemel on religiooniõpetuse toeks riigiülikooli teoloogilised distsipliinid, religiooniuringud ja kriitilis-analüütilise refleksiooni meetodid. Religiooniõpetuse eesmärgiks pole enam kristliku usu tugevdamine, vaid õpilaste suutlikkuse tugevdamine eksistentsiaalselt hakkama saada probleemidega selles maailmas, milles nad elavad. (Iversen 2006: 48)

Iversen kirjeldab, kuidas selline rõhuasetuse muutumine kajastub õppematerjalide valikus. Suuremale osale piibliõppematerjalist Taani koolis 1970ndatest kuni 1980ndate lõpuni on iseloomulik, et religiooniõpetus asetab rõhu universaalsete teemade - nagu kannatus, rahu, vägivald ja vabadus - sotsiaal-poliitilisele perspektiivile, koos laste pedagoogiliselt erapooletu juhtimisega, et nad vastutustundlikult tunnistaksid neid probleeme ja tuleksid nendega toime. Piiblitekstid on valitud andmaks lisa- ja illustreerivat perspektiivi nendele teemadele, nt on nii käsitletud Iiobi lugu ja Jeesuse kannatuslugu. (Iversen 2006: 48-49) Piiblilugude valimine on seotud religiooniõpetuse laadiga ja ainekavaga ning on erinev konfessionaalses ja mittekonfessionaalses religiooniõpetuses.

Piiblitekstide valikut võivad Iverseni arvates juhtida ka esteetilised huvid. Need võivad olla seotud nii lugude jutustamisega kui ka kujutava kunstiga. Taani religiooniõpetuses on lugude jutustamine olnud aina esiplaanil. Kui konfessionaalses religiooniõpetuses loeti läbi peaaegu kogu Piibel ning üldiseks raamiks ja teksti interpreteerimise aluseks sellele oli piibellik päästelugu, siis mittekonfessionaalses religiooniõpetuses lugude valik muutus. Suurem osa õpetajaid valib isoleeritud tekstid Vanast Testamendist või Uuest Testamendist, mis suhestuvad üldiste teemadega: elu, surm, hea, halb jne. Suurem osa materjali keskendub tähendamissõnadele ja evangeeliumite kahele kesksele loole – Jeesuse sünni ja kannatuse loole. (Iversen 2006: 50)

Esteetiline huvi võib olla seotud ka kujutava kunsti kasutamisega piiblitekstide interpreteerimisel. Iversen märgib, et armastus konkreetse kunstniku vastu võib panna valima piiblimotiive, kuid see võib toimuda ka vastupidi. Kuigi ta toetab kunsti kasutamist, rõhutab ta vajadust olla teadlik, et kunsti kasutamine tekstide interpreteerimisel sisaldab teksti enese potentsiaali

kitsendamist. Nt van Goghi maal mõistujutust halastajast samaarlasest ei ole maal mõistujutust, vaid selle ühest stseenist. (Iversen 2006: 50-51)

Piiblitekstide valik religiooniõpetuse õppekavas võib reflekteerida ka poliitilisi eesmärke ja osutada praegusele religiooni rollile ühiskonnas. See tähendab, et kristlus on nihkunud eesõigustatud kohalt ja seda nähakse ühiskonnas kui üht religiooni teiste kõrval. (Iversen 2006: 52)

Sellega seoses toob Iversen välja kaks probleemset kohta piiblitekstide valikus, toetudes taani kooliõpikute materjalile. Esiteks on risk välja jätta „ohtlikud“, kuid ka olulised piiblitekstid, sest neid nähakse liiga erinevatena enese olukorraga võrreldes. Oht on ka seejuures toetada valitsevat ja poliitiliselt korrektset vaadet religioonile ja rollile, mida see peaks ühiskonnas mängima. Iversen märgib, et 1980ndate materjali puhul on raske öelda, kas jutustamise žanr iseenesest määrab tekstide valiku või on tekstid valitud teistel põhjustel, kuid juttude ja mõistukõnede valik Uuest Testamendist on kitsendatud väiksearvuliseks. Alles paari viimase aasta religiooniõpetuse materjalide hulgast leidis Iversen tekste Ilmutusraamatust, tervendamislugusid või lugusid viimsest päevast. Selle juures toob ta iseloomulikuna esile, et nende tekstidega seoses on kaasa haaratud ka teised religioonid kas võrdlevas analüüsis või eraldi käsitlustes. Seega siin näib piiblitekstide valikut mõjutavat mitte jutustamise žanr, vaid pigem multireligioossed õpetamismeetodid. (Iversen 2006: 52)

Teine probleemne koht Iverseni arvates on see, et sellised teemad, mis on olulised piiblitekstides ja mis on olulised ka lastele ja teismelistele 21. sajandil, nagu poliitika, seks, imed, tervendamised, soovid jne, kipuvad puuduma valitud piiblitekstide hulgast, jättes sellega noorele postmodernsele piiblilugejale mulje, et Piibel on täiesti ebahuvitav raamat. Piiblitekstide maailm on kompleksne ja peegeldab paljudes erinevates žanrites erinevaid traditsioone juudi ja varakristlikust mõttemaailmast. Kogu selles kompleksuses on Piiblis kui kristliku religiooni spirituaalses aluses ka teatav koherentsus. Seda tuleb arvesse võtta teadlikus refleksioonis kasutatava metodoloogia üle, kui tegeletakse Piibli interpretatsiooniga. (Iversen 2006: 52-53)

Eelnevalt on välja toodud mõned piiblilugude valimisega seotud probleemid. Kuid Piibel vajab ka tõlgendamist. Piiblit on alati tulnud tõlkida ja

tõlgendada ning see ei ole olnud meelevaldne, vaid kasvanud välja ajastu probleemidest ja ootustest (Paul 1999: 50). Millest lähtuvalt tõlgendada Piiblit koolis?

Iversen pakub välja kolm põhiseisukohta, millele peab vastama koolis piiblitekstidega tegelemise kaasaegne metodoloogia. Esiteks peab see säilitama erinevuse piiblitekstide maailma ja reaalsuse vahel ja selgitama, kui mõõtuandvatena võib piiblitekste võtta. Teiseks peab see tunnistama lapse põhjapanevat õigust isiklikule religioossele arengule. Kolmandaks peab see arendama tolerantset suhtumist ja dialoogi erinevate uskumuste ja religioosete tagapõhjadega inimeste vahel. (Iversen 2006: 46)

Palju aastaid on ajaloolis-kriitiline analüüs ja teised ülikoolide piiblikesegeesi distsipliinid adopteeritud pedagoogilise vormina kooli religiooniõpetusse (Iversen 2006: 51). Piiblitekstide tõlgendamisele koolis on seega aluseks ajaloolis-kriitiline lähenemine ja religiooniõpetajale on vajalik piiblitekstide ajaloo tundmine ja hermeneutilised oskused (Iversen 2006: 55).

Iversen viitab, et siiski on viimastel aastatel esile kerkinud mitmed loomingulised vormid piiblitekstidega töötamisel. Need ei ole veel leidnud teed kooli õppematerjalidesse, kuid üldine areng rohkem interdistsiplinaarsete projektide poole koolis ja religiooniõpetuses võimaldavad loomingulist tegevust. (Iversen 2006: 51)

Eelneva põhjal võib teha järgmise kokkuvõtte. Piibli käsitlemine religiooniõpetuses alates piiblitõlgete valimisest on sõltuv sellest, millist laadi religiooniõpetusega on tegemist. Konfessionaalses religiooniõpetuses võib Piibli interpreteerimise aluseks olla piibellik päästelugu. Mittekonfessionaalses religiooniõpetuses tuleneb koolis kasutatav piiblitõlgendus kaasaegsest sekulaarsest ühiskonnast ja seega on sobiv ajaloolis-kriitilisel lähenemisel põhinev kriitilis-analüütiline refleksioon piiblitekstidele.

## **2.3. Seosed õppekava ja õppekirjanduse vahel**

### **2.3.1. Õppekirjanduse seotus õppekavaga**

Eelmises alapeatükis oli juttu religioosse õppimise erinevatest kontekstidest ja eesmärkidest üldisemalt. Üldhariduskoolis määrab õppimise eesmärgid riiklik õppekava. Seega peaks algama õppematerjalide koolis kasutamise sobivuse hindamine analüüsist, kas õppematerjalid vastavad riikliku õppekava ja vastava ainekava eesmärkidele. Õppekirjanduse vastavust ainekavale kui õppekirjanduse kvaliteedi hindamise olulist kriteeriumi on käsitletud töös eespool.

Õpiku teksti arusaadavus õpilasele, see, kas õpik on hästi illustreeritud ja kujundatud ning tekst on eakohaselt esitatud, jääb kasutuks, kui õppesisu ei ole kooskõlas ainekavaga, sest siis on seda õpikut raske või lausa võimatu kasutada. See teeb näiteks keeruliseks kateheetiliste piiblicalaste õppematerjalide kasutamise mittekonfessionaalses religiooniõpetuses ja nõuab õpetajatelt nende kriitilist hindamist. Jaan Mikk toob välja õppekava ja õppekirjanduse vahelise tiheda seose, kirjutades, et õppekava realiseerimiseks tuleb see kõigepealt juurutada õppekirjanduses (Mikk 2001: 23).

Õppekava ja õppekirjanduse seoste kohta arvab Mikk, et õppekava muutmise ei piisa hariduse muutmiseks, vaid tuleb muuta kõiki kooliharidust mõjutavaid tegureid, sh õppekirjandust. Samas on tema mõne aasta tagune hinnang Eesti õppekirjanduse kohta karm: õppekirjandus ei ole õppekava muutustega kaasas käinud. (Mikk 2001: 22)

### **2.3.2. Seosed riikliku õppekava hariduse üldeesmärkide ja religiooniõpetuse ainekava vahel**

Kontekstuaalse analüüsi mudelis toob Pille Valk esile religiooniõpetuse ja riikliku õppekava vahelise seose ja selle, et mõlemad peavad arvestama üldiseid eesmärke hariduses tervikuna (Valk 2007c: 174). Hariduse kui terviku silmas pidamise olulisust rõhutab ka Hanz-Georg Zieberz (Ziebertz 2003: 92).

Õpetamine Eesti üldhariduskoolis tugineb põhikooli ja gümnaasiumi riiklikule õppekavale, mis on vastu võetud 2002. aastal Eesti Vabariigi Valitsuse määrusega (Riigi Teataja I 2002, 20, 116). Riikliku õppekava ainekavade loetelus religiooniõpetust ei ole. Praegu kasutatava religiooniõpetuse ainekava tööversiooni pani kokku Riikliku Eksami ja Kvalifikatsioonikeskuse juures töötav töörühm 2002. aastal (Valk 2007b: 5). Religiooniõpetuse korraldamine põhineb 1999. aastal vastu võetud „Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ja täiendamise seadusel“, mille järgi religiooniõpetus (selles seaduses on religiooniõpetust nimetatud usuõpetuseks) on „mittekonfessionaalne ja selle õppimine õpilasele vabatahtlik ning õpetamine koolile kohustuslik, kui seda soovivaid õpilasi on kooliastmes vähemalt 15“ (Riigi Teataja I 1999, 24, 358).

Alates 2010. aasta septembrist hakkavad kehtima uued riiklikud õppekavad põhikoolile (Riigi Teataja I, 2010, 6, 22) ja gümnaasiumile (Riigi Teataja I, 2010, 6, 21). Religiooniõpetus on valikainena usundiõpetuse nime all nii põhikoolis (Riigi Teataja I, 2010, 6, 22, lisa 9) kui ka gümnaasiumis (Riigi Teataja I, 2010, 6, 21, lisa 8).

Kuna religiooniõpetust ei ole riikliku õppekava ainekavade loetelus, siis ei ole ka sellele ainekavale vastavate õpikute loetelu.

Religioosset haridust on Eesti sekulaarses ühiskonnas tihti nähtud ainult nende huvina, kes on seotud mõne religioosse rühmitusega. Kuna Eestis esindatud usunditest suurim on kristlus (2000. aasta... 2002: 17), siis on religiooniõpetust nähtud kristlaste soovina oma mõju ühiskonnas tugevdada (vt nt Au, Ringvee 2007: 35). Samas on ainekava eesmärkides selgelt sõnastatud, et religiooniõpetus ei ole konfessionaalne õppeaine (Valk 2007a: 10).

Religiooniõpetuse ainekavas on kirjas, et õpilasel on õigus saada haridust religiooniküsimustes (Valk 2007a: 9). Sellest tulenevalt peaks koolis antava hariduse üheks osaks olema haridus religiooni valdkonnas. Kas riiklik õppekava, mille orgaanilise osana religiooniõpetust ainekavas nähakse (Valk 2007a: 10), seda võimaldab? Nende küsimustega seoses vaatlen järgnevalt seoseid riikliku õppekava hariduse üldeesmärkide ja religiooniõpetuse ainekava üldaluste vahel.

Peamiselt vaatlen kehtivat riiklikku õppekava ja religiooniõpetuse ainekava, kuid viitan ka uutele põhikooli ja gümnaasiumi religiooniõpetuse

ainekavadele. Eelduse, et säärane võrdlemine on võimalik, annab religiooniõpetuse ainekavas öeldu, et religiooniõpetus on üldhariduskooli riikliku õppekava orgaaniline osa, mis toetab kogu kooli õpet ja kasvatust (Valk 2007a: 10).

Riikliku õppekava lähtealuses on kirjas, et „inimese areng selle terviklikkuses on kooli kõrgeim siht ja väärtus“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 3.3.1), kuid edasises keskendub riiklik õppekava minu arvates pigem läbivatele teemadele kui õpilase üldpädevusele. Seetõttu aitab religiooniõpetuse kursus tõepoolest „tasakaalustada üldhariduse tervikut, muutes seda õpilase isiksuse arengu toetamise kaudu inimkessemaks“ (Valk 2007a: 10). Kui riiklikus õppekavas on kirjas, et inimene määratleb end „muutuvas maailmas erinevate maailmakäsitustega kokku puutudes“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 3.3.2), siis kuuluvad nende hulka ka religioonid ja seega on igati vajalik, et religiooniõpetus valmistaks õpilasi ette „eluks pluralistlikus maailmas, kus tuleb kokku puutuda erinevate religioonide ja maailmavaadete esindajatega“ (Valk 2007a: 10).

Samas rõhutab religiooniõpetuse ainekava, et järjest olulisemaks muutuvad „üksteisemõistmine, respekt, avatus, valmisolek dialoogiks ja koostööks“ (Valk 2007a: 9). Ka riiklik õppekava näeb ühe üldeesmärgina isiksuse kujunemist, kes „omab ettekujutust ja teadmisi maailma eri rahvaste kultuuridest, suhtub neisse eelarvamustevabalt ning lugupidavalt“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 4.6). Riikliku õppekava üldeesmärgidena on kirjas „oma valikutes ja tegudes eetika alusväärtustest“ juhinduva isiksuse kujunemine ja teisel on kirjutatud, et eetilised loob „eeldused elus toimetulekuks ning muutuvas maailmas orienteerumiseks“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 3.3.4). Religiooniõpetus üks oluline külg ongi arendada õpilastes „vastutustundlikku eetilist elamisuskust, et nad mõistaksid oma tegusid ja nende tagajärgi“ (Valk 2007a: 10). Järelikult on ühisosa riikliku õppekava ja religiooniõpetuse ainekava üldosa vahel olemas.

Kas see ühisosa on olemas ka kooliastmeti? Järgnevalt vaatlen, kuidas on kooliastmete õpetegevusi kirjeldatud riiklikus õppekavas ja religiooniõpetuse ainekavas. Esimesel kooliastmel paistab olevat riikliku õppekava rõhk koolis edukaks õppimiseks vajalikel alusoskustel (Riigi Teataja I 2002, 20, 116).

Religiooniõpetuse kese ent on siin lapse isikul, tema “minapildi kujunemise toetamisel, turvatunde loomisel ja kõlbelisel vastutusel“ (Valk 2007a: 11).

Teisel kooliastmel on riiklikus õppekavas mainitud, et „väärtuskasvatuses on tähtsal kohal väärtuste selginemist ja ideaalide kujunemist soodustavate õppesituatsioonide loomine“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 18.5). Religiooniõpetuse teise kooliastme õppesisuks on eetika, mille „raames tutvustatakse õpilastele klassikalisi voorusi, avatakse nende sisu õpilastele arusaadavas vormis ning innustatakse neid end arendama“ (Valk 2007a: 13).

Kolmandal kooliastmel on riiklikus õppekavas rõhuasetus „mina“ suhetel „maailmaga“ (Riigi Teataja I 2002, 20, 116: 21.1) ja sellega haakudes on religiooniõpetuse sisuks maailmareligioonid (Valk 2007a: 14-15). Nii õppekavas kui ka ainekavas nähakse olulistena erinevate õpistrateegiate kasutamist iseseisva õppimise oskuse arendamiseks ning oma seisukohtade põhjendama õppimist (Riigi Teataja I 2002, 20, 116; Valk 2007a: 14-15).

Seega on teisel ja kolmandal kooliastmel riiklikul õppekaval ja religiooniõpetuse ainekaval ühisosa olemas. Esimesel kooliastmel kompenseerib religiooniõpetuse ainekava keskendumisega lapse isikule riikliku õppekava ühekülgset rõhuasetust õppimiseks vajalikele alusoskustele.

### **2.3.3. Religiooniõpetuse ainekavast tulenevad eesmärgid piiblicalasele õppekirjandusele**

Seoses piibliteemade vaatlemisega religiooniõpetuse ainekavas võib küsida, kas ja miks tuleks Piiblit religiooniõpetuses käsitleda. Edasi võib küsida, et kui koolis Piiblit käsitleda, siis millise tekstina tuleks seda käsitleda.

Alustada võib sellest, mis üldse annab põhjuse mingit teksti koolis käsitleda? Kui religiooniõpetust mitte võtta kui eesmärki iseeneses, siis on ka piiblitekstide puhul põhjust mõelda nende koolis käsitlemise lähtepunkti järgi. Traditsioonilised religiooniõpetuse teemad, nende hulgas ka Piibli interpreteerimine ei oma lähtepunkti iseeneses, vaid saavad oma õigustuse relevantisusest, mida need omavad seoses haridusliku arenguga (Iversen 2006: 55).

Religiooniõpetuse ainekavas tuleb õppeaine põhjenduses esile kaks erinevat võimalust anda vastus, miks Piiblit tuleks koolis käsitleda. Esiteks, religioonialane haritus aitab mõista maailma kultuuripärandit (Valk 2007a: 9; Riigi Teataja I 2010, 6, 22, lisa 9: 1.1.2; Riigi Teataja I 2010, 6, 21, lisa 8: 1.2). Edasi on ainekava põhimõtetes meelde tuletatud, et kuulumine kristlikku kultuuriruumi põhjendab kristluse suhteliselt suuremat osakaalu ainekavas (Valk 2007a: 10). Kristlus on raamatureligioon ja seepärast kuulub tegelemine piiblitekstidega loomuliku osana religiooniõpetusse. Ent see ei ole piisav põhjus Piibli käsitlemisele religiooniõpetuses, sest Piibliga seotud teemasid tuleb paratamatult vähem või rohkem puudutada ka Euroopa aja- ja kultuurilooga seotud õppeainetes.

Teiseks on religiooniõpetuse ainekava põhjenduses kirjas, et religioonialane haritus toetab üksteisemõistmise, respekti, avatuse ja koostöö kujunemist, mis muutuvad järjest tähtsamaks pluralistlikus ühiskonnas, kus tuleb kokku puutuda erinevate religioonide esindajatega (Valk 2007a: 9). Kristlased moodustavad Eestis küll kogu elanikkonnast väikese protsendi, kuid on siiski kõige arvukamalt esindatud religioon (2000. aasta... 2002: 17). Seega on vajalik, et ka need, kes end kristlastena ei määratle, tunneksid kristlikku pühakirja, et ühiskonnas tekiks asjalik dialoog kristlastega ja kristlike kultuurimärkide üle.

Need erinevad põhjendused viivad küsimuseni, millise tekstina tuleks Piiblit koolis ja kitsamalt religiooniõpetuses käsitleda. Iversen tõstab religiooniõpetusega seoses küsimuse piibliteksti autoriteedist, leides, et kui tänapäeva multikultuurilises ja –religiooses maailmas tegeletakse religiooniõpetuses piiblitekstidega, tuleb vastata küsimusele teksti autoriteedi kohta. Ta toob välja, et piiblitekstid on autoriteetsed tekstid kahes tähenduses. Neil on kultuuriline autoriteet ja religioosne autoriteet. (Iversen 2006: 53) Mida mõtleb Iversen Piibli kultuurilise ja religioosse autoriteedi all?

Piiblitekstid on kultuuriliseks autoriteediks, kuna need on iidsete tekstid, mis on mõjutanud kultuuritraditsioone läbi sajandite (Iversen 2006: 53). Piibel on inspireerinud ilmselt enam kui ükski teine tekst Lääne kirjandust, kunsti ja muusikat. Piibli mõju Lääne kultuurile on olnud mitmekesine. Näiteks on Piibel olnud „mitte ükski süžeede, motiivide, tüpaažide, vaid ka ütluste,

fraseologismide, metafoorsete jm kujundite tähtis allikas“ (Krikmann 1996: 289). Seega oleks Piiblit vaja tunda ka neil, kellele on jäänud täiesti võõraks need uskumused, millest see tekst on välja kasvanud.

Piiblitekstid on religioosseks autoriteediks, kuna neil on autoriteetne staatus kristlike usu ja institutsioonide kaanonina. Need on kristliku usu, eetika ja maailmavaate jaoks keskse sisuga tekstid, mis pretendeerivad tõe kõnelemisele Jumala kohta. (Iversen 2006: 53)

Mittekonfessionaalse religiooniõpetuse ainekava eeldaks esmapilgul tegelemist ainult Piibli kui kultuurilise autoriteediga. Selle juures ent võib küsida, miks üldse peaks õpetama Piiblit religiooniõpetuses ja mitte kirjanduse, kunsti, muusika jt vastavate õppeainete juures. Kuid religiooniõpetuse ainekava osaks on ka maailmareligioonide tundmaõppimine (Valk 2007a: 9; Riigi Teataja I 2010, 6, 22, lisa 9: 1.4; Riigi Teataja I 2010, 6, 21, lisa 8: 2) ja seega käsitletakse Piiblit kui kristlaste pühakirja teiste usundite pühakirjade hulgas. Multireligioosne ühiskond ja meedia kaudu õpilasteni jõudev pluralistlik maailm annab põhjuse pöörata religiooniõpetuses tähelepanu mitte ainult piiblilugudele ja nende kasutamisele Lääne kultuuris, vaid ka Piiblile kui kristlaste jaoks pühale tekstile. Kristlased moodustavad osa ühiskonnast, nagu on osa ühiskonnast ka teiste religioonide esindajad ja mitteusklikud.

Iverseni arvates nõuab multireligioosne ja –kultuuriline keerukus tegelemist religiooniõpetuses mõlema Piibli autoriteetsuse avaldusega, mis tähendab, et religiooniõpetus tegeleb Piibli, Koraani või mõne teise religioosse tekstiga kui kanoonilise tekstiga religiooni jaoks ja kultuurikoodi jaoks, mida see tekst on mõjutanud (Iversen 2006: 53-54).

Järgnevalt viitan võimalustele, kuidas Piiblit religiooniõpetuses ja/või teistes õppeainetes käsitleda kultuurilise ja religioosse autoriteedina ja nende kahe käsitluse seosele.

Piibel on meie kultuuriruumi üks olulisemaid alustekste ja sellega tutvumine peaks loomuliku osana kuuluma kooli õppekavasse (Valk 2008: 23). Piibel kultuuri alustekstina on ühelt poolt tugevasti mõjutanud ja mõjutab siiani kultuuri ja kunsti. Teiselt poolt kannab see tekst väärtusi, mis kujundavad praeguseni meie elu.

Kuid Piiblil on ka iseseisev kirjanduslik väärtus ja seda võiks käsitleda rikka kirjandusliku tekstina. Kahtlemata võiks seda teha religiooniõpetuses, ent rahvaluule tekstivaliku all on piibllilood kirjanduse ainekavas olemas põhikooli nii II kui ka III kooliastmes (Riigi Teataja I 2010, 6, 22, lisa 1). Gümnaasiumis kirjanduse ainekavas on kohustusliku kursuse „Kirjandus antiigist 19. sajandini“ juures õppesisu all teema „Piibel kui kirjanduse alustekst“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 21: lisa 1).

Mark Pike on viidanud, et Piibli käsitlemine maailmakirjanduse osana võib mõjutada õpilaste spirituaalset arengut olenemata usutunnistusest. Piibel ei pea seejuures õpilaste spirituaalsust arendama tingimata kristluse poole. (Pike 2003: 163)

Kirjandusõpikuis on Piibel küll tutvustamist leidnud, kuid pikemalt pole seda käsitletud (vt nt Nahkur 2005: 69). Ent see võib ka kirjandustundides hoopis käsitlemata jääda põhjustel, milleks võivad olla „õpilaste ülikriitiline hoiak, mis kogemusteta õpetajat hirmutab, ajapuudus või tunneb õpetaja, et vajalikest teadmistest jääb napiks“ (Valk 2008: 23). Üllatuslikum on, et Briti ja Ameerika Ühendriikide haridusruumi silmas pidades on tõdetud, et kuigi riiklikes koolides on Piibli kui kirjanduse õpetamine seaduslik ning kindlasti on selleks ka põhjendatud hariduslikud motiivid, loetakse Piiblit nende maade riiklikes koolides harva. Ometi on need maad Piiblist tugevalt mõjutatud. (Pike 2003: 156)

Piiblit on võimalik koolis käsitleda ka kui kultuurilist autoriteeti, mis on mõjutanud ja mõjutab meie elu väärtuste kandjana. Sellisena Piiblit käsitledes on võimalik uurida konteksti, milles need väärtused kujunesid. Piibel kogu Lääne ühiskonna väärtuste kujundajana on mõjutanud ka neid, kes ei ole kristlased. Piiblit kui väärtusi kandvat teksti saab uurida ja tõlgendada samade (kirjanduskriitiliste) vahenditega nagu iga teist vana teksti. Piiblit kui väärtushinnanguid mõjutanud teksti võiks käsitleda religiooniõpetuses, kuid õppekavad annavad selleks teisigi võimalusi. Nt gümnaasiumis on sotsiaalainete valdkonna juures läbiva teema „Väärtused ja kõlblus“ all märgitud ka „erinevate väärtussüsteemide ning nende seoste tundmine ajaloolis-kultuurilises kontekstis, religiooni ja maailmavaatega seoses“ (Riigi Teataja I 2010, 6, 21, lisa 5).

Ent Piibli kaalukus väärtuste kujundajana püsis suuresti Piibli kui pühakirja autoriteedil. Nii on Piibli kui kultuurilise autoriteedi ja Piibli kui religioosse autoriteedi käsitlemine omavahel tihedalt seotud. Frye, kes nimetab Piiblit suureks koodiks, kirjutab Piibli kohta, et kirjanduslik lähenemine Piiblile ei ole iseenesest vale, sest „ükski raamat ei või omada nii erilist kirjanduslikku mõju, omamata ise kirjanduslikku väärtust. Kuid Piibel on ilmselgelt „rohkem“ kui kirjandusteos“ (Frye 1983: XVI).

Kuna Piibel on tekstikogum, siis on seda võimalik ka mitmel viisil tõlgendada. Piibel on avatud paljudele, ka võistlevatele interpretatsioonidele (Levin 2005: 175). Piibli erineval tõlgendamisel põhinevad kristlaste erinevad usutunnistuslikud veendumused.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et riiklikust õppekavast tulenevaks eesmärgiks on õpilaste võimalus saada haridust religiooni valdkonnas. Piiblitemade tundmine on üks osa sellest. Piibli käsitlemist tingib Eesti kuulumine kristlikku kultuuriruumi, millele on tähelepanu juhitud ka religiooniõpetuse ainekavas (Valk 2007a: 10). Religiooselt haritud õpilane peaks mitte ainult tundma peamisi piiblilugusid ja piiblitõlgenduse viise, vaid oskama näha ka Piiblit kui üht pühakirja teiste pühakirjade hulgas.

#### ***2.4. Mudel piibliaalse õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist***

Eelnevast lähtudes saab moodustada mudeli piibliaalse õppekirjanduse analüüsimiseks. Mudeli aluseks võtan käesolevast tööst õppekirjanduse kvaliteedi hindamise üldistest karakteristikutest esimese osa, õppesisu valiku alused ja kolmanda osa, õppesisu esitamise.

Mudeli teine osa, õppesisu teostavus, mis keskendub õppematerjalide eakohasusele, mahule ja õpilaste eelnevate teadmiste arvestamisele, jääb praeguses töös suuremas osas kõrvale, sest nõuaks suure mahu tõttu eraldi uurimust. Jaan Mikk kirjutab, et õpikute eakohasuse kontrollimise aluseks on

ainekavad, kuid märgib samas, et praegusel kujul need seda teha ei võimalda (Mikk 2000b: 23). Kuna religiooniõpetuse ei ole kohustuslik õppeaine ja selle ainekursuste hulk erinevates koolides erineb kooliastmeti, siis pole alust eeldada, et eelmises kooliastmes on õpilased religiooniõpetust õppinud. Nii ei ole millelegi tugineda õpilaste eelnevate teadmiste arvestamisel. Seepärast liidan küsimuse selle kohta, kas õppematerjal eeldab piibllialaseid teadmisi, õppesisu valiku aluste juurde.

Seega saab selle mudeli kaudu analüüsida piibllialase õppekirjanduse kaht aspekti, õppesisu valiku aluseid ja õppesisu esitamist. Õppekirjanduse hindamise üldiseid karakteristikuid täpsustan ainepõhiste karakteristikute kaudu, mis arvestavad religiooniõpetuse ja kitsamalt piibliõppe eripärasid. Karakteristikud sõnastan küsimuste vormis.

Eespool kirjutasin, et õppesisu valiku aluste juures pean kõige olulisemateks karakteristikuteks õppesisu vastavust õpetamise eesmärkidele ja relevantsust kultuurilisele keskkonnale. Religiooniõpetusega seoses liitub nende karakteristikutega vajadus arvestada, millise laadi religiooniõpetusega on tegemist, sest see määrab laiemalt õpetamise eesmärgid. Sellega seoses vaatlesin eelpool erinevalt süstematiseeritud religiooniõpetuse mudeleid. Esimesena tulekski küsida, kuidas suhestub õppematerjal Eesti mittekonfessionaalse religiooniõpetusega. Religiooniõpetuse õpetamise eesmärgid põhinevad riiklikul õppekaval ja ainekaval. Nende ja õppematerjalide vahelisi seoseid on käsitletud eelmises alapeatükis. Teiseks karakteristikuks on seega õppekirjanduse sisu vastavus religiooniõpetuse ainekavale.

Seoses küsimusega õppesisu relevantsusest õpilase kultuurilisele keskkonnale on eespool kirjeldatud, millised probleemid piibliõppega seoses tõusevad Eestis esile Pille Valgu kontekstuaalse analüüsi mudeli taustal. Sellest mudelist lähtudes peaks küsima õppematerjale analüüsides, kas need eeldavad piibllialaseid teadmisi ja/või piibllilugude tundmist. Kultuurikontekstiga seoses tasub tähelepanu pöörata, kas õppematerjal arvestab või on kohandatud Eesti olustikuga.

Nendest laiematest karakteristikutest kasvavad välja kitsamalt piibliõppega seotud karakteristikud. Piibllilugudega seoses võib küsida, millised

piiblilood on käsitlemiseks valitud. Kuidas on piiblilugusid tõlgendatud ja kas on jäetud ruumi erinevate tõlgenduste jaoks? Millise tekstina õppematerjal Piiblit vaatleb, kas kultuurilise või religioosse autoriteedina?

Õppesisu esitamise karakteristikud ei ole nii tugevalt sõltuvad ainepõhistest eripäradest kui õppesisu valimise alused. Ent piibliteemaga seoses liitub neile siiski erijooni seoses piibliteksti esitamise, sellele viitamise ja erinevate piiblitõlgetega.

Mudel piibllialase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist, mis arvestab õppesisu valiku aluste ja õppesisu esitamise aspekti:

#### I. Õppesisu valiku aluste aspekt

Kuidas suhestub õppematerjal mittekonfessionaalse religiooniõpetusega?

Kuivõrd õppematerjal vastab religiooniõpetuse ainekavaga eesmärkidele?

Millist kultuurikonteksti õppematerjal otsesõnu või vaikumisi eeldab?

Kuivõrd õppematerjal eeldab piibllialaseid teadmisi?

Kuivõrd õppematerjal eeldab piiblilugude tundmist?

Kuivõrd on kasutatud võimalusi siduda piibllialane materjal Eesti olustikuga?

Millist laadi piiblilood on valitud?

Millises paradigmas on õppematerjalis Piiblit/piiblilugusid tõlgendatud (ajaloolis-kriitilises, kerügmaatilises jne)?

Kuivõrd on viidatud erinevatele Piibli tõlgendamise võimalustele?

Kuivõrd piiblilugude juures on õpilasele jäetud võimalus neile omapoolne tõlgendus anda ja enda jaoks tähendus otsida?

Millise tekstina õppematerjal Piiblit vaatleb, kas kultuurilise või religioosse autoriteedina?

#### II. Õppesisu esitamise aspekt

Kas tekst on mõistetav?

Kuidas on õpik struktureeritud?

Kas on lisatud ülesandeid ja küsimusi?

Milline on kujundus ja kuidas on esitatud illustratsioonid?

Kas piiblitekst ja selle tõlgendus on eristatavad?

Millist piiblitõlget on kasutatud?

Kas Piibli tsitaadid ja viited on korrektsed?

### **3. Piiblicalase õppekirjanduse analüüs religiooniõpetuse perspektiivist**

Mudelit piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist on järgnevalt kasutatud erinevate eestikeelsete raamatute juures.

Analüüsitavad raamatud on järjestatud ilmumisaja järgi. Analüüsimiseks on valitud vaid need raamatud, mis on üldiselt kättesaadavad, nt olemas suuremates raamatukogudes ja mis ei ole ühe konfessiooni kesksed. Analüüsid ei ole jälgitud rangelt mudeli küsimuste järjestust, vaid on püütud anda terviklik ülevaade mudelis esitatud teemade piires.

#### **3.1. Piiblicalane teatmekirjandus**

Lisaks õpikutele on vaja koolis kasutamiseks ka teatmekirjandust. Järgnevalt on analüüsitud vähest eestikeelset piiblicalast teatmekirjandust: atlast, entsüklopeediat ja teatmikku.

##### **3.1.1. Piibliatlas**

Atlas koosneb neljast osast: maakaartidest, ajalookaartidest, piibliloo kaartidest ja linnade kaartidest. Kõik neli osa on kujundatud kasutamise hõlbustamiseks erinevate värvidega. Atlase lõpus on Piibli kirjakohtade ja kohanimede register.

Esimese osa kaardid annavad teavet Palestiina looduskeskkonnast ja teise osa omad ajaloo Lähis-Ida ja Vahemere kultuurikeskkonnas. Kolmandas osas on piibliloo kaardid. Need on seotud mingi kindla Piibli osaga, iga kaardi juures on seletus ja viide vastavale Piibli kirjakohtale. Nende hulgas on ka Piibli mõistmiseks oluline „Piibliaegne maailmapilt“ (Piibliatlas 1994: 27). Nende kohta on märgitud, et need ei kajasta tänapäevaseid uurimistulemusi, vaid piiblilugusid (Piibliatlas 1994: 5).

Atlant saab kasutada abimaterjalina religiooniõpetuses.

### 3.1.2. Piiblientsüklopeedia

Raamat koosneb 12 peatükist, mis annavad ülevaate Piibliga seotud teemadest ja millest kolm – põhimõistetest ning isiku- ja kohanimedest Piiblis – on üles ehitatud tähestikulises järjekorras. Teised osad on jutustavad ja käsitlevad Piibli geograafiat, arheoloogiat ja kujunemislugu, usku ja jumalateenistust, kodu ja perekonda, tööd ja ühiskonda, riike ja rahvaid Piiblis. Raamatu lõpetab rohkete kaartidega Piibli ajaloo atlas. Raamat on varustud piibliraamatute lühendite loeteluga ja registriga ning rikkaliku pildimaterjaliga.

Kuigi tegemist on tõlkeramatuga, on sellele lisatud Piibli eesti keelde tõlkimise lugu ja Eesti piibliseltside kujunemislugu (Piiblientsüklopeedia 1996: 77-83), mille autoriks on Jaan Bärenson.

Eessõnas on märgitud, et täpset ja usaldusväärset teavet on püütud esitada huvipakkuvas ja pilkupüüdvast vormis. Kuivalt teaduslikku, raskesti arusaadavat keelt on välditud. (Piiblientsüklopeedia 1996: 5)

Eessõnas on kirjas, et kuna Piibli puhul on tegemist 2000-aastasest ajaloolõigust pärit koguteosega, mille sündmuspaik on võõras, siis tekib lugejal paratamatult küsimusi: „Mis rahvad need on, kellest ühes või teises kohas räägitakse? Millal nad elasid? Millal toimusid ühed või teised sündmused? Kas on midagi teada lugude kirjapanijaist?“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 5). Neile püütakse raamatus vastata.

Vastuste lähtekohaks on kristlik tõlgendus Piiblist. „Piibel on raamat, milles on jäädvustatud, kuidas Jumal ilmutas end inimesele teatud ajas ja teatud kohas“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 6). Nt Iisraeli geograafia tutvustamisega seoses on kirjutatud: „Ka aitasid selle maa looduslikud tingimused paremini tundma õppida Jumalat kui loojat ja toitjat. Jumal saatis siia hädavaxalikke vihmasadusid, tema hoidis ära rändtirtsud ja nälja“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 6).

Raamatu viimases peatükis „Piibli ajaloo atlases“ algab piiblilugude tutvustamine loomislugudega. Piiblilugu püütakse siduda ajaloo, kohati neid sidudes ja kohati vahet tehes. Nt „Noa laev peatus, öeldakse Piiblis, Ararati mägede ühel tipul“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 312).

Peatükis „Et mõista Piiblit“ on esitatud kolm põhjust, miks lugeja peaks võtma Piiblit tõsiselt. Esmalt on nimetatud Piibli mõju Lääne tsivilisatsioonile, seejärel sõnumit, Jumala pöördumist inimeste poole ning kolmandaks on Piiblis kinnitusi Jumala ja Jeesus Kristuse ainsusest. Lugeses Piiblit avatud meeltega ja otsides Jumala juhatust „võime kindlasti loota, et /.../ leiame ja kuuleme Jumala sõna otse meile ja praegu“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 86). Raamatus on esiplaanil Piibli religioosne autoriteet.

Raamatus on tutvustatud piiblikriitikat (Piiblientsüklopeedia 1996: 110-112), kuid mõned leheküljed eespool on Piibli erinevate raamatuid tutvustades lähtunud nt kirjutamisaja esitamisel pigem kristlikust traditsioonist. Matteuse evangeeliumiga seoses on nt nimetatud: „Teise sajandi algupoole kristlased kinnitasid, et kirjutajaks on maksukoguja Matteus, kelle Jeesus oli kutsunud apostliks“ (Piiblientsüklopeedia 1996: 99).

Piiblientsüklopeedia kasutamisel koolis tuleb arvestada, et selle lähtub kristlikust piiblitõlgendusest. Oma ülevaatliku esituse ja ladusa keelekasutuse tõttu saab seda kasutada ka põhikoolis.

### **3.1.3. Meryl Doney „Raamatute raamat“**

Teatmikus tutvustatakse Piibli ülesehitust ja piibililugude aluseks olnud sündmusi ning tõlkelugu. Raamat on varustatud registriga.

Piiblit pole selles raamatus tutvustatud ühe pühakirjana teiste hulgas, vaid erilisena: „Piibel erineb kõigist teistest raamatutest maailmas. See on valminud Jumala ja paljude inimeste koostöö tulemusena. Selle on sisendanud Jumala Vaim“ (Doney 1998: 7). Raamatu autor esitab materjali kristlikult seisukohalt: „Meie ütleme, et Piibel on Jumala poolt inspireeritud. /.../ Seepärast võib piibililugusid usaldada ning Piibli sõnumil on eriline mõju igas vanuses ja erineva maailmavaatega inimestele“ (Doney 1998: 7).

Kuigi tegemist on tõlkeramatuga, on sellesse lisatud „Eestikeelse Piibli eellugu“, kus põgusalt tutvustatakse piiblitekstide tõlkimist esimese eestikeelse Piibli ilmumiseni (Doney 1998: 25) ja „Eestikeelse Piibli saamislugu“. Viimases

on toodud näited eesti keele muutumise kohta ühe piiblisalmi varal ja skeemina eestikeelsete piibliväljaannete ilmumise aeg (Doney 1998: 30-31).

Raamatusse on lisatud ülesandeid ja meisterdamisi, nt „Lahenda salakiri“ (Doney 1998: 15).

Religiooniõpetuses teatmikku kasutades tuleb arvestada, et see on kirjutatud kristlikult positsioonilt. Raamat on suunatud pigem esimese ja teise kooliastme õpilastele, kuid eestikeelseid piibliväljaandeid tutvustavat osa saab kasutada ka gümnaasiumis.

### **3.1.4. Üldhinnang piiblicalasele teatmekirjandusele**

Vaadeldud kolmest teatmeteosest kaks arvestavad kristlikku konteksti. Kuid teatmeteostes ei tule see sisu iseloomu ja esitusviisi tõttu kuigi tugevasti esile.

Tõlgitud teatmeteostele eestikeelseid piiblitõlkeid käsitlevate osade lisamine tõstab nende raamatute väärtust. Need osad on kasutatavad ka eraldi.

Neid teatmeteoseid saab õpetaja juhendamisel koolis küll kasutada, kuid teatmeteosed ei korva õpikute puudumist, sest ei saa olla üldhariduskoolis muud kui lisamaterjal.

## **3.2. Piibliga seotud teemad usundiloo raamatutes**

Religiooniõpetuse ainekava järgi vaadeldakse kristlust ühe usundina teiste hulgas. Seepärast on tõenäoline, et just usundiloo raamatuid kasutatakse ka õppetöös. Kuna Piibliga seotud teemad esinevad neis raamatuis erinevas mahu, siis on piiblicalase õppekirjanduse hindamise mudelit kasutatud vastavalt iga raamatu eripärale.

### **3.2.1. David Self „Suurusundid“**

Raamat on jaotatud 20 paarisleheküljel paiknevaks peatükiks. Raamatus sisuks on erinevate usundite pooldajate mõtte- ja elulaadi ning rituaalide tutvustamine. Piiblit käsitletakse teema all „Pühad raamatud“, kuid ka teiste teemadega, nt usundi rajajatega seoses.

Pühi raamatuid on iseloomustatud raamatuina, „kus on kirja pandud tõekspidamised, mis on selles religioonis olulised“ (Self 1998: 8). Peatükis „Pühad raamatud“ on lühike ülevaade, mida sisaldab „Tanach ehk juudi Piibel“ ja mida sisaldab kristlaste Piibel (Self 1998: 8). Pühakirja olulisust kristlastele on iseloomustatud järgmiselt: „Kristlased usuvad, et Uus Testament näitab uut lepingut Jumalaga: kõik, kes käivad Jeesuse õpetuse järgi, on Jumala lapsed“ (Self 1998: 8). Piiblit on nimetatud ka seoses perekonnaeluga: „Sageli loetakse jutte Piiblist ja palvetatakse koos lastega“ ning „Kodu on ka paik, kus mõnikord võetakse vastu teisi kristlasi, et koos Piiblit lugeda ning palvetada“ (Self 1998: 19).

Usundite rajajate hulgas on juutlusega seoses nimetatud Aabrahami ja Moosest ning kristlusega seoses Jeesust, tema elust on ka pisut pikemalt kirjutatud (Self 1998: 6).

Uue Testamendi lugudest on tutvustatud mõistujuttu kadunud hõbemündist (Self 1998: 7) ja Jeesuse ristimisest Johannese poolt seotuna kristlaste ristimiskombega (Self 1998: 10). Viimase juurde viidet piiblitekstile lisatud ei ole. Täpseid viiteid ei ole ka teiste usunditega seotud tekstide juures, ja ilmselt on see seotud sooviga esitada infot lühidalt.

Piiblit käsitletakse raamatus ainult religioosse autoriteedina. Raamat annab põhilised teadmised selle kohta, millist rolli omab Piibel kristluses. Lühikesed tekstid on informatiivsed.

Kujundus on pilkupüüdev ja läbimõeldud. Illustratsioonid on varustatud seletustega.

Raamat on kirjutatud erapooletult sekulaarse konteksti jaoks ega eelda peaaegu mingeid eelteadmisi. Raamat võiks olla jõukohane ka põhikooli õpilastele.

Raamat sobib kasutamiseks religiooniõpetuses nii õpikuna kui ka õpilastele iseseisvaks tööks. Piibli roll judaismis ja kristluses on nappide vahenditega välja toodud.

### **3.2.2. Elizabeth Breuilly, Joanne O'Brien; Martin Palmer „Maailma usundid“**

Raamat on jaotatud kolme ossa: aabrahamlikud usundid, veedausundid ja teised suured usundid. Pikemas eessõnas on kirjas, et raamatu eesmärgiks on kirjeldada maailma peamiste usundite juuri, uskumusi ja tavasid (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 46).

Juutlust ja kristlust käsitlevad osad on koondatud teema alla „Aabrahamlikud usundid“. Juutluse all on eraldi alajaotus „Toora, Prohvetid ja Kirjutised“ ja kristluse all „Piibel ja kristlik kirjandus“, mõlemad hõlmavad kaks lehekülge. Raamatu lõpus on „Usuliste mõistete sõnastik“ ja indeks.

Juutlusega seoses on tutvustatud Heebrea Piibli ülesehitust ja sisu. Toora kohta on kirjutatud: „Usutakse, et need raamatud ilmutas Jumal otse Moosesele“ ja psalmide kohta, et neist „enamiku autoriks peetakse kuningas Taavetit“ (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 28). Teema all „Juutide kui Jumala poolt valitud rahva ajalugu“ tutvustatakse lühidalt Aabrahamiga seotud lugusid, Moosest ning elu Tõotatud Maal 2. sajandini pKr.

Kristlust käsitlevas osas on teema all „Piibel ja kristlik kirjandus“ põgusalt tutvustatud peamiselt Uue Testamendi sisu ja kujunemist ning mainitakse ka et „kristlased jagavad juutidega heebrea Piiblit, mida nad nimetavad Vanaks Testamendiks“ (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 46). Johannese ilmutusraamatu kohta on kirjutatud: „Traditsiooniliselt peetakse selle autoriks Johannest, Jeesuse üht lähemat õpilast“ (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 46). Piibli tõlkimisega seoses on peale ingliskeelse tõlke nimetatud ka esimese eestikeelse piiblitõlke ilmumise aeg (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 47).

Piibli tähtsust pühakirjana on lahti seletatud järgmiselt: „...väidetakse, et see on Jumalast inspireeritud ja seepärast nimetatakse seda Jumala sõnaks“ ning viidatakse samas, et selle tõlgendamises on erinevusi: „Mõned usuvad, et Piibel on otseses mõttes Jumala sõna /.../ Teised usuvad, et Piibli kirjutajaid on mõjutanud nii nende aeg kui ka kontekst ...“ (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 46).

Teema all „Ristiusu juured – Naatsareti Jeesuse elu“ on lühidalt tutvustatud Jeesuse elu, tähelepanu keskmes on Suure nädala sündmused. Lühidalt kirjutatakse ka Jeesuse sünnist, avaliku tegevuse algusest, jüngeritest; välja jõutakse nelipühi sündmusteni. (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 44-45)

Piiblititaadid on varustatud viidetega ja esile toodud kaldkirjas (teksti sees) või kujundusega. Olulised teemad on kujundusega esile toodud. Sissejuhatuses on kirjas, et terminid ja tundmatud sõnad on ära seletatud esmakordsel mainimisel (Breuilly, O'Brien, Palmer 1999: 6). Raamatu lõpus on sõnastik ja indeks. Raamatus on rohkelt illustratsioone, mis on varustatud uut informatsiooni andvate seletustega.

Kuigi raamat on mahukas, sobib see kasutamiseks religiooniõpetuses, sest materjal on hästi liigendatud ja kasutatav ka osade kaupa.

### **3.2.3. Lynn Underwood „Maailma usundid“**

Raamatus antakse ülevaade judaismist, kristlusest ja islamist, ent ka muistsetest ja hõimureligioonidest, Kaug-Ida ja India religioonidest ning uutest uskumustest. Raamat algab peatükiga, kus seletatakse peamisi religiooniga seotud mõisteid. Pühad pärimused ja tekstid on seletatud kui „olulised lood või õpetused, mis määravad kindlaks, mida uskuda ja kuidas elada. /.../ Neid üleskirjutatud lugusid nimetatakse pühakirjadeks“ (Underwood 1999: 7).

Judaismi käsitlevas osas on pühakirja tutvustatud järgmiselt: „Judaismi aluseks on pühakiri, mida kutsutakse Tanakiks. See koosneb 24 raamatust, mis on jagatud kolme ossa“ ja edasi järgneb väga kokkusurutud tutvustus, milles neid kolme osa tutvustatakse, viimast näiteks nõnda: „Tanaki kolmas osa Kirjad (Ketubim) koosneb tundmatute autorite kirjutatud psalmidest (luuletustest või hümnidest)“ (Underwood 1999: 36). Judaismi temaga seoses esitatud juutide ajalugu on kokkuvõtte Vanast Testamendist, mitte aga teaduslikust käsitlusest, ehkki autor sellele ei viita (Underwood 1999: 34-35).

Kristlust tutvustavas peatükis on kristlikku pühakirja seletav osa ülejäänud tekstist esile tõstetud ja selles on lühidalt seletatud, millistest osadest koosneb Piibel. Selle juures on kirjas, et Vana Testament „sisaldab osa juutide pühakirjast“ (Underwood 1999: 43). Nii jääb õpilastele enestele ülesandeks see

kokku viia judaismi juures mainitud Tanakiga (Underwood 1999: 36). Tutvustatud on evangeeliume ja Ilmutusraamatu kohta on märgitud, et selles „on kirjas sõnum, mille mees nimega Johannes sai nägemuses Jumalalt“ (Underwood 1999: 42). Jeesuse elu tutvustamisel on alles viimases lõigus ülestõusmisega seoses arusaadav, et seda on tehtud evangeeliumite alusel (Underwood 1999: 40-41).

Raamatu lõpus on ajatabel, maailma rahvastiku usundiline jaotus, sõnastik ning sisujuht. Raamatu sisukorra juures on silmahakkav viide, et poolpaksus kirjas trükitud sõnad on sõnastikus seletatud (Underwood 1999: 3).

Tekst on liigendatud ja olulised mõisted kujundusega esile toodud. Raamat on illustreeritud fotode ja joonistega, mis on varustud seletustega.

Raamat on kasutatav religiooniõpetuses nii sekulaarset konteksti arvestava sisu ja õpilastele hästi haaratava materjali esituse poolest. Selle sihtgrupiks on pigem põhikooli õpilased.

#### **3.2.4. „Maailma usundid“, peatoimetaja Christopher Partridge**

Raamat on jaotatud 14 ossa ja annab 495 leheküljel ülevaate erinevatest usunditest. Raamatu alguses on tutvustatud erinevaid religiooni uurivaid teadusharusid ning raamat lõpeb osaga „Religiooni tänapäeva maailmas“. Raamatu lõpus on mahukas sõnaseletuste osa ja register.

Nii judaismi kui ka kristlust käsitlevas osas on peatükk „Pühad tekstid“. Judaismiga seoses on selles tutvustatud pühade tekstide olulisust judaismis ning Tanahi, Mišnat ja Talmudit umbes 4 leheküljel. Tanahi tutvustavas osas on peatähelepanu heebrea pühakirja kolmesel jaotusel. (Maailma usundid 2006: 282-286)

Kristlust käsitlevas osas hõlmab vastav peatükk kaks lehekülge ning selles on kokkuvõtlik ülevaade Vanast Testamendist ja apokrüüfidest, Uue Testamendi sisust ning eraldi teemad „Piibli inspiratsioon“ ja „Piibli autoriteet“ (Maailma usundid 2006: 326-327). Piibli autoriteeti on seletatud järgmiselt: „Kristlased ütlevad, et Piibel on „inspireeritud“, mõeldes selle all mitte lihtsalt seda, et tegemist on väärtkirjandusega või vaimuvalgust andva raamatuga, vaid

seda, et see tuleb Jumalalt, on Jumala sisendatud“ ja „Kuigi Piibli raamatute tõlgendamisel tuleb pöörata tähelepanu ka nende ajaloolisele tagapõhjale ja kirjanduslikule vormile, on see, mida nad kuulutavad, kristlaste uskumuse järgi Jumala sõna oma rahvale“ (Maailma usundid 2006: 327).

Raamatu illustatsioonidel tundub rõhk olevat pigem visuaalsel köitvusel kui info lisamisel. Kõik pildid on varustatud lühikese seletusega.

Raamatu suure mahu tõttu sobib see pigem religiooniõpetuse lisamaterjaliks kui õpikuks. Eraldi kasutamiseks sobib ka mahukas sõnastik.

### **3.2.5. John Bowker „Maailma usundid“**

Raamat sisaldab ülevaateid erinevatest usunditest, lisaks autori eessõna „Mis on usund“ ja kokkuvõttev „Kuldreegel“. Raamat on varustatud registriga ja andmetega piltide kohta.

Judaismi käsitlevas peatükis on pisut pikemalt kirjutatud Tanahi kohta. Ära on toodud heebrea sõnad, millest see nimetus pärineb ning iseloomustus: „Tanah, ja eriti Toora, Piibli viis esimest raamatut, näitab ja räägib Iisraelile, mida tähendab olla püha“ (Bowker 2004: 124). Viie tähtsama isikuna Tanahis on esile tõstetud Aabraham, Iisak, Jaakob, Mooses ja Taavet.

Kristlust käsitlev peatükk põhjalikumalt teavet Piibli kohta ei sisalda. Peatüki alguses on mainitud: „Lugu Jeesusest /.../ on talletatud Uues Testamendis, mis omakorda koosneb evangeeliumitest, kirjadest ning muudest 1. sajandist pärinevatest kirjutistest“ ja Vanale Testamendile on viide seoses Jeesusega, kes „oli Juudamaa mees, keda kristlased pidasid Jumala Pojaks, kuid selle uskumuse juured peituvad sügaval juudi traditsioonis /.../ ühes kristliku arusaamaga Uue Lepingu ehk Testamendi suhtest Vanasse Lepingusse“ (Bowker 2004: 150).

Pühakirjade autoriteeti põhjendatakse järgmiselt: „...lugude jutustamine on kõigis usundites olulisel kohal. /.../ Lugusid antakse edasi suusõnaliselt, kuid ka tekstidena. Mõningaid neist peetakse ilmutuseks, mis tuleb jumalaks peetud olendilt“ (Bowker 2004: 8).

Piiblilood on selles raamatus edasi antud kunstiteoste, valdavalt detailirohkete vanade maalide seletuste vahendusel. Nii sõltub see, kui terviklikult lugu lugejani jõuab, vastaval pildil kujutatust. Judaismi peatükis on sellisel viisil pikemalt jutustatud Aabrahami rännakutest, kümnest käsust ja Taavetist (Bowker 2004: 126-131). Uuest Testamendist on rohkem materjali esitatud Jeesuse elu kohta ning eraldi on välja toodud viimne õhtusöömaaeg, ristilöömine ja ülestõusmine (Bowker 2004: 152-161). Tervikuna on esitatud Meie Isa palve, kuid selle juures puudub viide Piiblile (Bowker 2004: 152).

Raamatus on ka kirjas, et „piiblitsitaadid on võetud 1997. aasta eestikeelsest väljaandest“ ning seletatud, kuidas on märgitud piibliviited (Bowker 2004: 9).

Raamat on inforikas, kuid kuna selles on palju mõisteid, mida ei ole seletatud, on võhikul selle lugemisel raskusi. Raamatus on tekstil ja illustratsioonidel võrdne tähtsus. Tekst on selles väljaandes esitatud suuresti piltide kommentaarina. Mahukamatele, kaht paarislehekülge hõlmavatele illustratsioonidele on lisatud andmed autori ja loomisaja kohta, väiksemate piltide kohta võib vastava info leida raamatu lõpust.

Raamat ei sobi hästi religiooniõpetuses kasutamiseks, sest tekstid on kohati üsna pikad ja keerulise sõnakasutusega. Rohke pildimaterjali seletused muudavad üldpildi kirjuks ja õpilastel on keeruline teha vahet olulise ja vähemolulise materjali vahel.

### **3.2.6. „Cambridge'i illustreeritud religioonide ajalugu“, koostaja John Bowker**

Raamatus on sissejuhatus maailma usunditesse. Raamat on varustatud kronoloogia, bibliograafia ja registriga. Põhitähelepanu on religioonide kujunemise ajalool.

Juutlust käsitlevas osas on tähelepanu pööratud piiblilugudele, kuid seda on tehtud ajaloolises võtmes. Nende sissejuhatuses on kirjutatud: „Ainus otsene allikas juudi rahva päritolu kohta on heebreakeelne Piibel, mis koostati ajavahemikus 2. sajand eKr kuni 2. sajand pKr, kuid ajaloolane peab seda kasutama väga ettevaatlikult“ (Cambridge'i... 2005: 182). Eraldi on käsitletud

Pentateuhi sisu, kuid nii hajutatult, et teksti paremaks jälgimiseks oleks vaja eelteadmisi. Ka on sinna sisse tulnud kirjaviga (5. asemel 2. Moosese raamat). (Cambridge'i... 2005: 187)

Kristlust käsitlevas osas on lühidalt tutvustatud Jeesust ja Paulust ning iseloomustatud evangeeliume (Cambridge'i... 2005: 232-237). Edasi on keskendatud kristluse kujunemisele, ajaloole ja tänapäevale. Evangeeliume on mainitud põgusalt Jeesuse eluga seoses: „Jeesuse sõnade ja tegude ülestähendused ning jutustused sellest, kuidas ja miks ta risti löödi, koostati juba varakult. Tähtsaimad neist on Evangeeliumid (rõõmusõnumid): kõige varasem on Markuse evangeelium (umbes 70 pKr), mille võtsid oma jutustuste aluseks Matteus ja Luukas. Johannese evangeelium järgib sama jutustuse struktuuri...“ (Cambridge'i... 2005: 233). Evangeeliumite sisu on tutvustatud umbes lehekülje ulatuses (Cambridge'i... 2005: 236).

Raamat sisaldab seletustega varustatud illustratsioone. Kasutatud on nii kunstioste reproduksioone kui ka fotosid.

Raamat on religiooniõpetuses ebapiisav piiblitemade käsitlemiseks, kuna ei anna neist piisavat ülevaadet.

### **3.2.7. Markus Hattstein „Maailmareligioonid“**

Raamat tutvustab hinduismi, budismi, Hiina ja Jaapani religioone, judaismi, kristlust ja islamit. Peatähelepanu on usundite õpetusel ja kujunemislool. Raamat on varustatud aineregistriga.

Judaismiga seoses on eraldi jaotus „Toora“, kus ei ole küll selle sisu tutvustatud, vaid arutletud selle tähtsuse üle judaismis: „Toorasse uskumine ja sellele tuginemine kuulub olemuslikult juudi usu juurde“ (Hattstein 2007: 60).

Kristluse käsitluses on teema „Jeesus ja kiriku algus“ juures eraldi lõik „Pühakiri“, kuid see moodustab vaid veerand lehekülge kristlust käsitleva osa 22 leheküljest. Selles on uue Testamendi sisukorra üleslugemisele lisaks osutatud sellele, et katoliku kiriku jaoks on pühakirja kõrval oluliseks ka traditsioon. (Hattstein 2007: 77)

Raamatus on palju võõrsõnu, nende seletused enamasti puuduvad. Nt evangeeliumeid tutvustavas osas on lause: „Ajaliselt veidi hilisem Johannese evangeelium aga kirkastab Jeesuse elu poeetiliselt ning rikastab seda metafüüsiliste ja õndsuslooliste spekulatsioonidega“ (Hattstein 2007: 76).

Piiblile on viidatud lühenditega, ent lühendeid raamatus lahti seletatud ei ole. Vahel on antud ainult viide kirjakohale ning lugejal tuleb endal lugu sealt üles otsida. Nii on näiteks Jeesuse kohta kirjutatud, et „tema eripära avaldus juba 12-aastaselt (Lk 2, 42 ja järgmised)“ (Hattstein 2007: 76).

Teksti liigendavad vähesed alapealkirjad. Raamatu lõpus on aineregister, milles iga peatüki mõisted on liigendatud teemade järgi. Raamat on illustreeritud ja kõik pildid on varustatud põhjalike seletustega, mis seovad illustratsioonid põhitekstiga. Kunstiteoste juures on ära toodud andmed autori, valmisaja ja asukoha kohta.

Raamatut on kergem lugeda eelteadmiste olemasolul religioonide kohta. Raamatu tugevaimaks küljeks pean põhjalikke seletusi illustratsioonide juures.

Raamat sobib religiooniõpetuses lisalugemiseks.

### **3.2.8. John Bowker „Uskumused, mis muutsid maailma“**

Raamat tutvustab judaismi, kristlust, islamit ja budismi ning India, Hiina ja Jaapani uskumusi. Kõik tutvustused algavad alaosaga „Ülevaade ja kronoloogia“ ja seejärel järgneb põhjalikum ajalooline ülevaade. Raamat on varustatud registriga.

Judaismiga seoses on teema all „Piibel ja ilmutus“ kirjutatud: „Need on kirjutised, mis said viimaks juudi Piiblik (Tanahiks). Usuti, et Toora tuli otse Jumalalt, et Prohvetid (Nebiim) kehastasid inspireeritud inimeste kaudu Jumala sõna ning et Kirjutised (Ketuvim) tulid kaudsemast, Püha Vaimu inspiratsioonist“ (Bowker 2009: 15). Mõne lausega on tutvustatud nende sisu (Bowker 2009: 11). Piiblilugudega seotud katkeid on mitmeid, kuid ilma viideta vastavatele kirjakohtadele (nt Bowker 2009: 17-18).

Kristlust käsitleva osa algus seob judaismi ja kristluse peatüki: „Viimaks nimetasid kristlased juudi Piibli „Vanaks Testamendiks“ /.../ ja nende endi

kirjutised Uueks Testamendiks“ (Bowker 2009: 45). Uue Testamendi raamatuid on nimetatud valikuliselt (Bowker 2009: 50-51).

Viited Piiblile kirjakohtadele on esitatud tavapärasest erinevalt, nt Matteuse 25; 31-46, 1.Kor; 13.13 ja Joh; 14,9 (Bowker 2009: 46-47). Kõigile Piiblist pärit tsitaatidele ei ole lisatud viiteid kirjakohtadele (nt Bowker 2009: 16 ja 48).

Raamatu kujunduses on kasutatud must-valgeid illustratsioone ainult peatükkide ja nende alaosade alguses eraldi lehtedel. Illustratsioonid on varustatud allkirjadega. Kujunduses on kasutatud palju musta värvi nii kaanekujunduses kui illustratsioonide taustana, seetõttu mõjub raamat süngena. Kuigi mugav pole leida peatükkide algusi, sest kõik peatükkide vahelehed on kujundatud sarnaselt.

Raamatu kasutamist segavad rohked kirjavead. Nende tõttu raamat üldhariduskooli ei sobi.

### **3.2.9. Christine Schulz-Reiss „Mida maailm usub?“**

Raamatu ümbrispaberil olevas tutvustuses kirjutatakse, et raamatus kirjeldatakse viie enim levinud religiooni päritolu, pühakirja, rituaale ja uskumusi ning lisatakse, et raamatus näidatakse peale nende erinevuste ka nende sarnasusi.

Raamat on jaotatud viieks osaks, mis käsitlevad hinduismi, budismi, judaismi, kristlust ja islamit. Need osad jagunevad omakorda umbes paarikümneks teemaks, mille vahel on lühikesi didaktilisi jutukehi, mille tegevus või võrdlused on toodud laste enda maailma. Nende juttude ülesandeks paistab olevat lahti seletada nii lastele võõraid mõisteid ja arusaamu kui ka avaldada suunavat mõju, nt kuldse reegli tutvustamine (Schulz-Reiss 2008: 101). Kuna judaismi juures on tutvustatud Vana Testamendi jutustusi, siis on piiblitemadega seoses põhjust vaadelda nii judaismi kui ka kristluse osa.

Judaismi käsitleva osa 19 teemast 13 on seotud Heebrea Piibliga ja kristlust käsitleva osa 21 teemast 14 Uue Testamendiga. Kristlust käsitlevas osas alguses on loodud side eelmise, judaismi käsitleva osaga: „Piibli ühe osa on

kristlased üle võtnud juutidelt ja nimetavad seda Heebrea piiblikks ehk Vanaks Testamendiks. Esimesed kristlased olid juudid ja ka Jeesus sündis juudina“ (Schulz-Reiss 2008: 91).

Õppematerjal eeldab pluralistlikku sekulaarset konteksti. Selle raamatu lugude esitusviis haakub mittekonfessionaalse religiooniõpetusega. Religioone on tutvustatud nii, et lugejalt ei eeldata kuulumist neist ühessegi. Samas ei ole religioone tutvustatud vaid kultuurinähtustena, vaid millenagi, mis on seotud paljude inimeste usu ja igapäevaeluga. Piiblitemade juures tuleb esile, et mõnigi asi, mis mõjutab ka lugejate elu, pärineb Piiblist. Loomisloo juures on nt välja toodud seos seitsmepäevase nädalaga: „Seitsmendal päeval ütles Jumal: „Täna puhkan end välja! Võis ju olla, et ta tahtis lihtsalt tähistada hästi õnnestunud tööd, mis ta oli teinud maailma ja kõige muu loomisel. Igatahes on sellepärast ka tänapäeval seitsmes nädalapäev vaba“ (Schulz-Reiss 2008: 66). Jeesuse ülestõusmise lugu lõpeb tõdemusega „Sellest ajast alates peavad kristlased pühapäeva pühaks“ (Schulz-Reiss 2008: 106) ja tuletatakse meelde, et koolivaheajad langevad veel tänapäevalgi kokku kristlike pühadega (Schulz-Reiss 2008: 108).

Raamatu lugemiseks ei ole vaja eelteadmisi religioonist. Uued mõisted on lahti seletatud ja kui seda ei ole teinud raamatu kirjutaja, siis on seletused lisanud tõlkija nagu näiteks mõiste tõlner juures „Rooma riigi maksurentnik Palestiinas“ (Schulz-Reiss 2008: 98), kuigi hiljem on sama mõiste seletatud ka autori poolt „Tõlnereid ei sallinud keegi, kuna nad nõudsid Rooma keisri jaoks makse sisse“ (Schulz-Reiss 2008: 102).

Piibililugude valikus on rõhk judaismi ja kristluse jaoks olulistel lugudel. Heebrea Piiblist on keskseteks tegelasteks valitud Aabraham ja Mooses, Uue Testamendi lood koonduvad Jeesuse isiku ümber.

Taustateadmised on neutraalsed, nii on nt mainitud, mitmesse keelde on Piibel tõlgitud ja kui palju seda igal aastal juurde trükitakse (Schulz-Reiss 2008: 91). Ent mitmed andmed on Saksamaa-kesksed ja nende hulka võib ka lugeda märkuse, et esimesena tõlkis kristliku Piibli saksa keelde Martin Luther (Schulz-Reiss 2008: 113).

Raamatus on Heebrea Piiblit käsitletud pühakirjana juutidele ja Uut Testamenti pühakirjana kristlastele. Toora on püha raamat ja selles on kirja pandud Jumala poolt inimestele edastatud sõnum (Schulz-Reiss 2008: 63). Kristlikus Piiblis on kirjas kõik, mida kristlased usuvad ning see on maailma kõige levinum raamat, tänu millele väga paljud inimesed teavad Kristuse õpetust ja sellega seotud sündmusi (Schulz-Reiss 2008: 91). Raamatus on rõhk pigem pühakirja religioosel autoriteedil.

Piibli kui kultuurilise autoriteedi mõju tuleb esile nt mainimises, et meie ajaarvamine on seotud Jeesuse sündimisega (Schulz-Reiss 2008: 90).

Raske on täpselt määratleda, millises paradigmas raamatus piiblilugusid tõlgendatakse. Loos kolmest hommikumaa targast on täpsustus, et nad olid tähetargad ja tähe kohta on kirjutatud, et võibolla oli see komeet (Schulz-Reiss 2008: 95). Jutustustes on suudetud vältida pealetükkivat ratsionaalsusust. Küll on rõhutatud Uue Testamendi lugudes sotsiaalset aspekti. Autor toob esile, et esimeste Jeesusele järgneajate hulgas olid „isegi kerjused“ (Schulz-Reiss 2008: 98). Kahes kohas on inimeste võrdsus seotud väitega, mis tundub raamatu autori jaoks olevat kristluse keskne väide – Jumal armastab kõiki. Kristlust käsitleva osa algul olevas kokkuvõttes kristluse kohta väidab autor, et Jeesuse sõnum oli järgmine: „Piibli täht-täheline järgimine pole oluline, tähtis on hoopis Jumalat armastada, sest Jumal armastab kõiki, olgu ta vaene või rikas, vaga või patune. Jumala ees on kõik inimesed võrdsed“ (Schulz-Reiss 2008: 86). Mäejutluse sisu tutvustab autor läbi ligimesearmastuse käsu: „Õndsaks võib saada vaid see, kes ei tee kellelegi liiga. /.../ teistest rikkamatel ei pruugi end sellepärast paremaks pidada, sest Jumal armastab kõiki inimesi ühtviisi“ (Schulz-Reiss 2008: 101).

Raamat on hästi liigendatud. Viiel suurel osal on igal oma värv, mida on kasutatud nii sisukorras, vastava osa esilehtedel, alapealkirjadel ja lehekülje numbritel. See teeb raamatust vajaliku osa üles leidmise mugavaks. Raamatu kõik viis osa on jagatud lühemateks umbes lehekülje pikkusteks teemadeks, mida liigendavad lühikesed lapsi otse kõnetavad või lastest jutustavad lühikesed lood.

Raamat on illustreeritud joonistustega. Illustraatori käekiri meenutab koomikseid, mis on tõenäoliselt lastele harjumuspärane ja mõnus vaadata. Pildid

ei ole minu arvates kuigi isikupärased, kuid on sobitatud teksti sisuga. Võibolla seob neid tekstiga ka silmahakkava isikupära puudumine, teatav neutraalsuse taotlus.

Tekst on lihtsalt loetav. Laused ei ole liiga pikad. Alapealkirjad on põnevust tekitavad ja lugema kutsuvad, nt „Musklite asemel mõistus“ või „Kuidas leida vaenlasi“ (Schulz-Reiss 2008: 79,102).

Oluline on, et võõrad mõisted on teksti sees lahti seletatud, nt „Jeesuse sündimise ööl laulsid inglid. Need on jumalikud olendid, kes hoiavad pidevat sidet taeva ja maa vahel“ (Schulz-Reiss 2008: 94). Raamatu lõpus on register.

Raamatu kirjutamisel on arvestatud sekulaarse kontekstiga. Raamat sobib religiooniõpetuse ainekava eesmärkidega. Raamatu sihtrühmaks on põhikooli õpilased.

### **3.2.10. Üldhinnang piiblitemade kajastumise kohta usundiloo raamatuis**

Analüüsitud usundiloo raamatute põhjal võib välja tuua nende läbivad suundumused.

1. Päriselt ei pääseta nendes raamatutes mööda piiblilugude tutvustamisest, kuid valdavalt on piirdutud sisukokkuvõtetega.
2. Heebrea Piiblit tutvustatakse judaismiga ja Uut Testamenti kristlusega seoses.
3. Piibli kujunemise lugu ei tutvustata valdavalt mitte ajaloolis-kriitilise uurimise, vaid judaistliku resp kristliku pärimuse seisukohalt.
4. Autorid on distantseerinud end Piiblist kui pühakirjast, kirjutades nt „kristlased usuvad...“ jne.
5. Täheldada võib ühtse eestikeelse usundiloolise ja piibliaalse terminoloogia puudumist, nt on kirjutatud erinevalt Tanach (Self 1998: 8), Tanak (Underwood 1999: 36), Tanah (Bowker 2004: 124; Maailma usundid 2006: 283).

Vaadeldud raamatute sisuks on usundite tutvustamine ja sellest lähtuvalt käsitletakse ka Piiblit. Vaadeldakse, millist tähtsust omab see juutide *resp*

kristlaste rituaalide juures, usuelu kontekst saab piiblilugude lahtiseletamise tugipunktiks. Piiblit kasutatakse allikana juutluse ajaloo ja kristluse algusaja kohta, ent Piiblile seejuures alati ei viidata.

Analüüsitud usundiloo raamatute põhjal võib järeldada nende mõju religiooniõpetusse seoses piibliteemade käsitlemisega järgmiselt. Esiteks ei tutvusta need raamatud põhjalikumalt piiblilugusid. Nii jäävad need võõraks ja see nõrgendab judaismi ja kristluse tundmist. Teiseks jääb neis raamatuis Piibli roll kultuuris esile toomata. Seega sobivad need raamatud küll Piibliga tutvumiseks, kuid nende kõrvale oleks vaja lisamaterjale eelkõige piiblilugudest.

### ***3.3. Piibliased õpikud***

Järgnevalt on analüüsitud piibliaseid õpikuid. Nende hulgas on ka üks, mis sisaldab lisaks piibliteemadele mütoloogiat (Leesi 2006), ent kuna see sobib oma ülesehituse poolest rohkem õpikute kui usundiloo-alaste raamatute hulka, siis käsitlen seda selles alapeatükis. Kõrvutamaks erinevaid käsitlusi, vaatlen ka konfessionaalse suunitlusega leeriõpikut (Aus, Holsting 2009).

#### **3.3.1 Juha Pihkala, Lauha Peltola, Maija-Leena Virta „Piibliõpik“**

**Tutvustus.** Õpiku sisu jaguneb nelja suurema teema vahel: üldine Piibli tutvustus, Vana Testament, Uus Testament ning Piibli tõlkimise ja tõlgendamise küsimused. Lisaks on õpiku lõpus sõnastik õpikus esinenud mõistetega ja taustaandmetega õpiku piltide kohta.

**Analüüs.** Õpik on tõlgitud soome keelest. Soomekeelne originaalõpik on keskkooli usuõpetuse õpik (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 5). Õpik eeldab kooli sekulaarset keskkonda. Soome koolides on konfessionaalne religiooniõpetus (Luodeslampi 2007: 67).

Õpikus on palju viiteid Soome kultuurikeskkonnale. Kahjuks on need suuremas osas jäänud kohandamata Eesti oludele, nt on küll illustratsioonidena kasutatud eestikeelseid piibliväljaandeid, kuid tekstis on pikemalt juttu vaid soomekeelsetest piiblitõlgetest (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 128-130).

Probleemiks Eesti oludes on see, et õpik ei tutvusta piiblilugusid, vaid eeldab nende põhijoonte tundmist. Otseselt õpiku tekstist arusaamist see ei sega, kui samal ajal tutvuda ka piiblilugudega.

Õpikusse valitud teemad katavad üldjoontes kogu Piibli sisu. Tundub, et valik pole tehtud vaid tuntumate piiblilugude hulgast, vaid on arvestatud, et juttu oleks kõigist Piibli olulisematest osadest. Õpikus on antud ajaloolis-kriitiliselt vaatepunktist ülevaade Piibli kujunemis- ja tõlgendusloole.

Õpiku koostajad on oma töö eesmärgiks nimetanud keskkooli usuõpetuse õppeprogrammi esitamist selgel, hästi liigendatud ja tänapäeva tasemele vastaval kujul (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 5). Raamatus olev materjal haakub ka Eesti religiooniõpetuse ainekavaga üldaluste ja õppe-eesmärkidega.

Õpik on kasutatav ka mittekonfessionaalses religiooniõpetuses. Vaid ühe tunni materjal „Kirik ja Piibel“ tutvustab ülekaalukalt luterlikku arusaama Piiblist. Konfessionaalse tausta eeldamine õpilastelt tõuseb esile ka nt ülesandes, milles tuleb selgitada kirikukalendri abil välja järgmise pühapäeva piiblitekstid (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 28).

Õpik vaatlleb Piiblit läbivalt kui religioosset autoriteeti, kuid ei jäta kõrvale ka tema kultuurilist mõju. Iseloomulik on juba õpiku algus: „Inimkonna ajaloo vältel on pühad raamatud andnud inimeste elule sisu ning juhtinud nende käitumist. Kristlik kirik ja Piibel on ühes kreeka-rooma tsivilisatsiooniga loonud põhja läänemaisele kultuurile“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 7). Esimene peatükk vaatlleb Piiblit püha raamatuna (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 9-28) ja annab sellega suuna kogu õpikule.

Raamatus ei ole jäetud kõrvele ka Piibli kultuurilist autoriteeti. „Aastatuhandest teise on Piibel olnud Euroopa kultuuri inspireerija. Meie maailmajao kujutavat kunsti, muusikat, kirjandust ja lavakunsti on raske mõista tundmata Piibli mõisteid, lugusid ja kujutusmaailma“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 145) – seda lugedes võiks oodata lihtsat ülevaadet tuntumatest piibliainelistest teostest. Kuid õpiku koostajad on läinud keerulisemat teed ja uurivad usu ja kunsti vahekorda ning pühaduse tunde loomist Piibli sündmuste ja tegelaste kujutamisel kunstis (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 145). Ka õpikus kasutatud illustratsioonid tutvustavad Piiblit kui kultuurilist autoriteeti.

Märkimisväärne on õpiku lõpus olev süstemaatiline kristliku kunsti tutvustus seotuna viidetega õpiku illustratsioonidele (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 154-159).

Piibli kujunemist on vaadeldud selles õpikus ajaloolis-kriitilisest vaatekohast, nt on käsitletud Vana Testamendi kahte loomislugu (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 31).

Eraldi piiblitõlgenduse teemadega tegeleb 7. peatükk „Kuidas uuritakse Piiblit?“, mis käsitleb piiblitõlkimise, aga ka nii varasema kui kaasaegse piiblitõlgendamise küsimusi. Iseloomulik on selle peatüki sissejuhatus, kus kirjutatakse, et Piibli seletamine ja rakendamine „ei saa toimuda asjakohaselt ja õigesti, kui Piibli tekstide algne tähendus ei ole selge. Piiblist tuleb aru saada. Selleks on teaduslik uurimistöö osutanud suurt abi“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 127).

Õpiku tekst on oskuslikult liigendatud ja iga lõigu peamõte on toodud välja lehekülje äärel. Õpikus on rohkelt illustratsioone. Palju on kasutatud kunstiteoseid. Nende puhul on oluline, et illustratsiooni lühike tutvustus on esitatud pildiallkirjana, kuid õpiku lõpus on ka eraldi lisa „Taustaandmed õpiku piltide juurde“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 154-159). Viimane alustab varakristliku katakombikunstiga ja jõuab välja soome kaasaegse kunstini. Piibligeograafiaga seotud osad on varustatud ülevaatlike kaartidega.

Peatükid lõpevad ülesannetega. Nende eesmärgiks on õpikute koostajate sõnul ühendada Piibli maailma nüüdisajaga (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 5).

Õpikus on kõik viited piiblitekstile ja piiblitekstide tsitaadid korrektselt varustatud vastavate viidatud peatükkide ja salmide numbritega. Nii on selgelt eristatud piiblitekst ja kommentaarid ning õpilane võib need kohad ka ise Piiblist välja otsida. Peatükkide lõppu paigutatud ülesanded peaksid samuti arendama Piibli kasutamise oskust.

Õpikus on tutvustatud erinevaid Piibli tõlgendamise võimalusi. Pikemalt on peatutud sümboolsel, allegoorilisel, fundamentalistlikul, kuid ka eksistentsialistlikul ja lunastuslõulisel tõlgendusel (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 132-134 ja 138-141). Kuigi fundamentalismi seisukohti on vaid kirjeldatud ja hinnangut ei ole antud, tuleb ometi välja vastuolu fundamentalismi ja eelnevalt

õpikus esitatud seisukohtade vahel. Nt loomisloo kohta on kirjutatud, et fundamentalist peab seda „ikka veel sõnasõnaliselt paikapidavaks maailma sünni kirjelduseks“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 134), kus väljend „ikka veel“ on varjatult hinnanguline. Ka on toodud fundamentalistlikud seisukohad, et Moosese raamatu on kirjutanud Mooses ja Jesaja raamatu on kirjutanud tervikuna Jesaja (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 134), mis lähevad vastuollu samas õpikus eespool toodud väidetega (vrld nt Pihkala, Peltola, Virta 1991: 49). Kiriku ja Piibli vahelise analüüsisivas peatükis on suurem maht luterlikul arusaamisel Piiblist ja seda tundub rõhutavat ka juurde valitud illustratsioon, ent teiseks illustratsiooniks on skeem erinevatest nägemustest Piibli inimlikkuse ja jumalikkuse kohta ning eraldi on pikemate tsitaatidena välja toodud nii luterlik kui katoliiklik seisukoht sama asja kohta (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 142-144). Kaasaegsetest piiblitõlgendustest on pikemalt peatunud eksistentsialistlikul ja lunastusloolisel piiblitõlgendusel (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 138-141). Kaudselt peegeldab see protestantliku teoloogia suundumuste eelistamist piiblitõlgenduste tutvustamisel.

Õpikus esitatud materjal on mitmeti seotud Soome kultuurikontekstiga. Nt on illustratsioonidena kasutatud mitmeid näiteid Soome kujutavast kunstist. Õpiku eestikeelses tõlkes puuduvad kahel viimasel peatükil ülesanded, kuid nende kohta on eessõnas kirjutatud, et „need on võimalik koostada ise, kasutades abimaterjalina eestikeelset kirjandust“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 5).

Õpiku eessõnas väljendatud seisukoht, et õpik esitab keskkooli usuõpetuse õppeprogrammi sisu „selgel, hästi liigendatud ja tänapäeva tasemele vastaval kujul“ (Pihkala, Peltola, Virta 1991: 5) on materjali esitamise liigendatuse ja selguse osas teoks tehtud.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Selle õpiku kasutamise juures on oluline meeles hoida õpiku Soome tausta. Kuna 84% soomlastest on luterlased, siis suurem osa sealsest religiooniõpetuse õpetamisest on luterlik (Luodeslampi 2007: 67). Soome religiooniõpetuse õpikud põhinevad õppekaval (Luodeslampi 2007: 68). Soome õppekava näeb religiooniõpetuse ülesandena mh tutvustada õpilasele tema enda religiooni (Luodeslampi 2007: 67). Õpik

lähtubki eeldusest, et õpilasel on religioosne identiteet olemas. Just see eeldus teeb selle õpiku kasutamise Eestis raskeks.

### 3.3.2. Õpikutesari „Hea Karjane“

**Tutvustus.** Õpikutesari „Hea Karjane“ on tõlgitud soome vastavast kooliõpikute sarjast. Sellest sarjast on eesti keeles ilmunud neli õpetaja raamatut ja jutustuste vihik.

Õpikutes on iga õppetunni juures eraldi alajaotuses välja toodud õpetajale vajalikud taustteadmised piiblilõigu kohta ja vaatenurki teema käsitlemiseks, eesmärgid, mida peaks õpilane teada saama, mõistma, kogema või tundma teema käsitlemisel, jutustus, mida saab ette lugeda või jutustada, vestlusteemad, tahvlijoonis ning meisterdamis- ja joonistamisülesanded, muusika ja etendamiste võimalused. Raamatute ülesandeks on õpetaja abistamine tunni planeerimisel ja läbiviimisel. (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 9-10) Raamatute lisades on laule, meisterdamise ülesandeid, rühmatöid jne. Raamatutes on soovitus koolides kasutamiseks Eesti Vabariigi Kultuuri- ja Haridusministeeriumi poolt.

Esimeses raamatus on 9 teemat ja iga teema on jaotatud 5-9 õppetunniks. Esimesed tunniteemad on seotud laste igapäevaeluga ja otseselt piiblilood tunniteemadeks ei ole. Kuid kaudselt võivad piiblilood olla sisse põimitud õpiku kahe keskse tegelase lugudesse, tuues nii piiblilood laste igapäevasele keskkonnale lähemale, nt on seda kasutatud loomisloo puhul (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 23-24). Piiblilood algavad 4. teemaga „Ootame jõule“ ja keskenduvadki jõulude ja ülestõusmispühade ümber, sisaldudes veel teemades „Jeesus lapsena“, „Jeesus ja jüngrid“, „Jeesus aitab“ ja „Ootame ülestõusmispühi“ (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 49-92, 98-106). Seega hõlmavad piiblilood umbes pooled tunniteemad.

„Hea Karjane“ teises raamatus on 10 teemat. Suurem osa õppetunde keskendub Uue Testamendi ümber, nt on teemadeks „Jeesus õpetab“ ja „Hea Karjane“. Raamatus on ka eraldi Piiblit ja Jeesuse kodumaad tutvustavad teemad. (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1995)

Kolmanda raamatu lood on pärinevad Vanast Testamendist (Alaja, Palho, Sarsa 1994a) ja neljanda raamatu lood keskenduvad Jeesuse elu ümber (Alaja, Palho, Sarsa 1994b). Nende kahe raamatu juurde kuulub jutustuste vihik (Alaja, Palho, Sarsa 1994c).

**Analüüs.** Eestikeelsed väljaanded on mõeldud alg- ja põhikoolide usuõpetuse tundideks ning pühapäevakoolidele ja nendes on tehtud väiksemaid kohandusi Eesti oludele. „Usuõpetuse eesmärkides“ on esimeses raamatus välja toodud ka Eesti üldharidusliku kooli usuõpetuse eesmärgid. Esimeseks eemärgiks on õpetada õpilasi orienteeruma kristlikus usus ja selle kultuuritraditsioonides. (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 5) Seega on arvestanud eestikeelse õpikutesarja väljaandjad tõenäoliselt esimeste usuõpetuse ainekavadega, mis valmisid Soome kogemustele toetudes (Valk 2007b: 5).

Neljanda raamatu eessõnas on kirjas, et usuõpetuse tundides on esikohal õpilaste küsimused ja eluprobleemid ja teisel kohal Piibel ja selles olev ristiusu kogemus ja sõnum (Alaja, Palho, Sarsa 1994b: 5).

„Hea Karjase“ esimese raamatu alguses on õpetajale suunatud sissejuhatav osa. Seal on välja toodud õppimise järjepidevuse olulisus ja antud põhimõtted Piibli käsitlemiseks: „Algusest peale peame teadvustama endale, millise pildi Jumalast ja Piiblist lastele anname. Õpetus peaks olema selline, et laps hiljem ei peaks ümber õppima. /.../ Vana Testamendi lood võivad kinnistada lapse pilti Jumalast, kui tal selline juba kujunenud on. Õpetaja õpetab teda Jumalas nägema armastavat Isa, nagu tegi seda Jeesus. Vana Testamendi lugusid jutustatakse Uue Testamendi vaatenurgast lähtudes. Last huvitavad eriti Jeesuse imeteod. Õpetaja ülesanne on näidata, et Jeesus ei teinud imesid kunagi lihtsalt imede pärast. Laps õpib Jeesuse imetegusid võtma osana Jeesuse armastusest ja hoolitsusest“ (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 6).

Metoodikas on põhiliseks tööviisiks rohke jutustamine (Alaja, Palho, Sarsa 1994a: 7). Piiblilood on esitatud eraldi jutustuste raamatus (Alaja, Palho, Sarsa 1994c). Nende valimisel ja kirjutamisel on eesmärgiks seatud õpilastele elava ja huvitava teksti pakkumine Piibli jutustusele truuks jäädes. Lugusid on muudetud elulähedasemaks, jutustades neid mõne tegelase silmade kaudu nähtutena. Eesmärgiks on, et õpilane saaks neist positiivseid elamusi, õpiks

tundma Jumalat ja kristlaste elu. Õpetaja hooleks on jäetud valimine, milliseid jutustusi käsitletakse üksikasjalikult, milliseid põgusalt ja millega tutvuvad õpilased iseseisvalt. (Alaja, Palho, Sarsa 1994a: 6)

Õpetamist soovitatakse alustada mõttest, et klassis on lapsi, kes asjast mitte midagi ei tea (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994: 6).

Loomislugu on jutustuste raamatus jaotatud kaheks osaks. Esimene kannab nimetust „Elu on Jumala kingitus“ ja jutustab viiest loomispäevast, lõppedes kokkuvõttega, et loodu oli hea ja ilus. Teine lugu on inimeste loomisest esimese loomisloo põhjal. Mõlemad jutustused järgivad põhijoontes piibliteksti. (Alaja, Palho, Sarsa 1994c: 7) Vastav tunnijaotus on ka õpetaja raamatus. Sealt saab taustateadmisi kahe loomisloo kohta. Tundide eesmärkidena on pakutud, et õpilane „saab teada, et Piibli järgi on kõik saanud alguse Jumala tahtest“, „hakkab loodust imetlema ja on Jumalale tänulik“, „jõuab arusaamisele, et iga inimene, ka tema ise on tähtis Jumala loodud olend“ jne (Alaja, Palho, Sarsa 1994a: 11-13).

Järgnevalt on lähemalt vaadeldud halastaja samaarlaste loo käsitlemist neljandas raamatus ja jutustuste vihikus. Raamjutustusena on kasutatud kirjatundja ja Jeesuse vestlust. Kirjatundja on saanud nime. Tähendamissõna ise on jutustatud piiblipäraselt. Jutustuse esimene pool on järskude lühikeste lausetega, samaarlaste tegevust on kirjeldatud pikemate lausetega. (Alaja, Palho, Sarsa 1994c: 40-41) Õpetaja raamatus on seletus, et Jeesus avardas oma kuulutuses ligimese mõistet. Õppetunni teemaks on „Kes on minu ligimene“ ja selle käsitlemiseks on pakutud erinevaid võimalusi rühmatöös, vestluses jne. (Alaja, Palho, Sarsa 1994b: 37-38)

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamatud on koostatud konfessionaalse religiooniõpetuse õppematerjaliks ja seepärast need tervikuna Eesti religiooniõpetuses kasutamiseks ei ole kohased. Ent religiooniõpetuse õpetaja, teadvustades raamatute koostamise eesmärki, võib leida neist kasutamiseks materjale. Jutustuste vihikus olevad piiblilood on kasutatavad ka iseseisvalt, kuid õpetaja raamatust võib nende kohta taustateadmisi saada.

### 3.3.3 Toomas Jürgenstein „Piibliõpik“

**Tutvustus.** Õpik koosneb viiest osast: sissejuhatus, milles tutvustatakse Piibli tekkelugu ja uurimist, Vana Testament, Uus Testament, Piibli mõju ühiskonnale ja kultuurile ning dogmaatika alused. Õpiku lõpus on sõnastik uute mõistetega.

**Analüüs.** Õpik on koostatud kasutamiseks koolis ning arvestab Eesti kooliolusid. Õpilaste erinevaid suhtumisi Piiblisse näitavad peatükkide juures olevad katkendid õpilaste endi kirjatöödest.

Õpik arvestab kooli sekulaarset keskkonda ja distantseerub kohati kristlusest. See ei ole kristlikust seisukohast esitatud vaade Piiblile, kuid samas näitab väga head Piibli kujunemisloo ja tõlgenduste tundmist. Raamat ei eelda teadmisi Piibli kohta, küll aga üldisi teadmisi ja oskust töötada mitmetahulise tekstiga, nt küsimused ja rühmatööd peatüki „Kuidas uurida ja mõista Piiblit“ juures (Jürgenstein 1997: 45).

Piibililugude valik Vanast Testamendist püüab katta kesksed teemad ning lähtub Vana Testamendi traditsioonilisest jagamisest ajaloo- ja prohvetiraamatuteks ning õpetuslikeks ja poeetilisteks raamatuteks. Uue Testamendi osas on rõhk Jeesuse elul ja evangeeliumitel. Taustateadmised Piibli kujunemise ja tõlgenduste kohta annavad avara humanitaarharidusliku pildi.

Õpiku eesmärgiks on autori sõnul soov teha Piibel tänapäeva lugejale mõistetavaks (Jürgenstein 1997: 3). Õpik on ilmselt seotud 1997. aasta religiooniõpetuse ainekavaga, kuid sobib ka praeguse ainekavaga. Religioonialaseks harituseks, mis aitab mõista maailma kultuuripärandit (Valk 2007a: 9-10) aitavad kaasa nii Piibli sisu ja erinevate tõlgenduste tutvustused kui ka eraldi peatükk Piibli mõjust kultuurile. Õpilaste „ettevalmistamist eluks pluralistlikus ühiskonnas“ (Valk 2007a: 10) toetab õpik sellega, et autor on püüdnud õpikus vältida jäikade tõdede esitamist (Jürgenstein 1997: 3). Religiooniõpetuse ainekava üldeesmärkides ja põhimõtetes on mainitud Eesti sajanditepikkune kuulumine kristlikku kultuuriruumi, ent samas ka see, et religiooniõpetus on mittekonfessionaalne õppeaine (Valk 2007a: :10). Õpiku koostaja puhul on siiski tunda kuulumist protestantlikku kultuuriruumi. See väljendub nii Piibli kujunemisloo kui ka tõlgenduste tutvustustes. Siiski ei

leidnud ma õpikus konfessionaalset kallutatust. Nt kaanoni probleemi juures on tutvustatud erinevate kirikute seisukohti (Jürgenstein 1997: 11) ja sakramentidest kõneledes on mainitud, et erinevates kirikutes on neid erinev arv (Jürgenstein 1997: 249). Rõhk on pigem (kiriku)ajaloolisel käsitlusel, nt kiriku ja riigivõimu suhtest on kirjutatud just sellest vaatekohast (Jürgenstein 1997: 249).

Religiooniõpetuse oluliseks osaks oleva õpilaste kõlbelise arengu suunamisega (Valk 2007a :10) on õpikus eelkõige seotud mitmed küsimused ja ülesanded, nt „Missugune tarkus võib saada kaasinimestele või isegi ühiskonnale ohtlikuks?“ (Jürgenstein 1997: 135), „Kas tuleks tingimata taotleda kerget ja kannatusteta elu?“ (Jürgenstein 1997: 140), „Mida tunnete, kui keegi teie eest välja astub, ilma et ta teiega oleks kokku leppinud?“ (Jürgenstein 1997: 243).

Piiblit on vaadeldud nii kultuurilise kui ka religioosse autoriteedina. Terve õpiku alaosa, milles on juttu Piibli mõjust ühiskonnale ja kultuurile, toonitab Piibli kui kultuurilise autoriteedi mõju (Jürgenstein 1997: 201-220). Ka on õpiku autor seda otsesõnu rõhutanud: „See on raamat, mida peaks juba tema osa tõttu maailmakultuuris igaüks tundma“ (Jürgenstein 1997: 3). Kuid Piiblit kui kultuurilist autoriteeti on autor osanud tuua õpilasele veelgi lähemale: „Sageli me ei märka, et meie igapäevane elu on täis Piiblist võetud sõnu ja väljendeid ning et käitume vastavalt selle põhimõtetele“ (Jürgenstein 1997: 6). Ent iseloomulik sellele õpikule on, et Piibli kui kultuurilise autoriteedi alust nähakse siiski religioonis. „Inimeste usulised elamused nõudsid väljundit. Need olid liiga võimsad, et jääda ainult ühe inimese sisse. Vastavalt inimese oskustele võisid need avalduda rahvalauludes või muusikalistes suurteostes, puust nikerdatud ristis või monumentaalses freskos, lastele ümberjutustatud piibliloos või mitmeosalises kirjandusteoses. Kõikides nimetatud loometöödes on inimeste mõjutajaks ja inspireerijaks olnud Piibel“ (Jürgenstein 1997: 213).

Samas on õpikus selge vahetegemine Piibli kultuurilise ja religioosse autoriteedi vahel ja seda õpilaselegi arusaadavas sõnastuses: „Arenevas teaduslik-tehnilises kultuuris tundub sageli, et Piiblile on seal koht ainult muuseumides. Inimese olemusega seotud küsimustes pole aga Piibel oma aktuaalsust minetanud“ (Jürgenstein 1997: 213).

Ent raamatus on olulisel kohal Piibli vaatlemine religioosse autoriteedina. Õpiku lõpus on see kokku võetud nii: „Alati tuleb aga meeles pidada, et Piibel ei ole mitte ainult põnev materjal teaduslikeks uuringuteks, vaid inimestele ilmutatud Jumala Sõna“ (Jürgenstein 1997: 251).

Tähelepanu väärrib, et õpiku autor suudab õpilase silme ees hoida Piibli mõlemat autoriteeti, nii kultuurilist kui religiooset. „Loomulikult ei saa mitte kuidagi must-valgel Piibli pühadust tõestada. Paljudele inimestele võib ta huvi pakkuda vaid ajalooliste tekstide kogumikuna, taustsüsteemina kultuuri paremaks mõistmiseks või aegumatu kirjandusteosena. Pühaks teeb Piibli inimestele vaid usk, kui nad loevad seda kui inimestele ilmutatud Jumala Sõna.

Peale erinevate usundite pühakirjade võib inimestele oluliseks kujuneda ka mõni muu raamat, mis teda täielikult haarab ja kust ta oma küsimustele vastuseid leiab“ (Jürgenstein 1997: 14).

Õpikus on Piibli kujunemislugu tutvustatud ajaloolis-kriitilisest uurimistööst lähtudes. Piibli tõlgendusi on vaadeldud tasakaalustatud kirikuloolisest seisukohast, kusjuures käsitluse mahu osas on rõhk 20. sajandi protestantlike teoloogide piiblitõlgendustel. Autor ütleb sissejuhatuses, et õpikus on püütud vältida jäikade tõdede esitamist (Jürgenstein 1997: 3) ja minu arvates on see tõepoolest õnnestunud. Juba sissejuhatuses leiduvad katkendid noorte arutlustest Piibli rolli üle nende elus on õnnestunud idee (Jürgenstein 1997: 4-6). See annab aluse loota, et ka õpiku autor ei hakka oma seisukohti peale suruma.

Õpik on kirjutatud ladasas keeles. Märkimist väärivad rohked erinevat päritolu tsitaadid.

Õpik on piisavalt ja mitmekesiselt illustreeritud. On kasutatud tuntud kunstiteoseid, fotosid kaasajast, skeeme, kaarte ning kõik need asjakohaselt ka allkirjastatud. Allkirjad ei ole ainult kirjeldavad, vaid annavad ka uut teavet ja ärgitavad edasi mõtlema. Ainsaks „tühjaks“ illustratsiooniks, mis mingit teavet ei anna ega oma ka kunstilist mõju, pean rohuvälja loomislugude juures (Jürgenstein 1997: 70).

Üldiselt usaldusväärsesse õpikusse on sisse juhtunud üks sisuline viga. Loomislugude juures on ära vahetatud jahvistlik allikas ja Preestriraamat (Jürgenstein 1997: 69, vrd nt Gertz 2006).

Erinevate piiblitõlgendamise viisidega tegeleb õpikus peatükk „Kuidas uurida ja mõista Piiblit“, milles tutvustatakse eripalgelisi käsitlusi nii ajaloost kui tänapäevast (Jürgenstein 1997: 37-64). Kuid tõlgenduste mitmekesisusele on osutatud läbi kogu õpiku.

Õpilastele on jäetud võimalus oma arvamuse kujundamiseks erinevate piiblitõlgenduste kohta. Seda on ergutatud küsimuste ja ülesannetega ning rühmatööde ja arutlusteemadega, nt „Mis sinu arutlustes elu mõtte üle langeb kokku Koguja arvamusega, mis erineb?“ (Jürgenstein 1997: 135), „Missugust evangeeliumi pead tähtsaimaks? Põhjenda!“ (Jürgenstein 1997: 158). Õpikus on selgelt eristatud piibliteksti ja selle tõlgendused. Piiblitsitaatide juures on viited kirjakohtadele. Kasutatud on 1968. aastal ilmunud piiblitõlget. Ajaliselt ja ruumiliselt kaugelt piiblimaaailma on lähemale toodud nt tsitaatidega Eesti kirjanikelt ja teoloogidelt (Jürgenstein 1997: 6-7 jm). Oluliseks pean, et eestikeelse piiblitõlke kujunemisloole on pühendatud alapeatükk (Jürgenstein 1997: 203-209).

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Õpik on sobiv gümnaasiumiõpikuks. Religiooniõpetuses saab kasutada sellest nii üksikuid osi erinevate teemade juures, kuid see on ka heaks materjaliks religiooniõpetuse lisakursuse jaoks gümnaasiumis.

### **3.3.4. Mary Batchelor „Piiblit avades“**

**Tutvustus.** Raamat tutvustab Piibli sisu ja kujunemislugu ning annab taustateadmisi Piibli lugemisel nt ajaloo, ühiskondlike olude jne kohta. Raamat on varustatud registri ja piibliraamatute lühendite loeteluga. Tiitellehe pöördel on märge: „Haridusministeerium soovib raamatut kasutada õppematerjalina“.

**Analüüs.** Piibli kui terviku kujunemist on iseloomustatud järgmiselt: „Paljud erinevad autorid edastavad igaüks ise viisil, mida Jumalal on öelda enda loodud maailma ja inimeste kohta. Nad tutvustavad meile Jumalat selle kaudu, kuidas ta tegeleb inimestega, et sõlmida nendega võimalikult lähedased suhted“ (Batchelor 1998: 8). Piiblit vaadeldakse religioosse autoriteedina, Piibel „väidab otsesõnu, et tema autoreid on inspireerinud Jumala Vaim. Seega, kinnitavad

tema kirjutajad, on need sõnad enam kui inimlikud mõtted ja kujutlused. Piibel on Jumala sõna tema enda maailmale“ (Batchelor 1998: 9).

Raamatu autor ei aseta end kõrvaltvaataja positsioonile Piibli suhtes, vaid väidab: „Inimesed võivad Jumalat otsides hakata lugema Piiblit, aga peagi selgub neile, et Jumal on neid juba enne otsinud ning on ka leidnud tee, et tuua nad lähedasse osadusse endaga“ (Batchelor 1998: 9).

Erinevate piibliraamatute autorlusest kirjutades esitab Batchelor mitmeid seisukohti ja jätab nende õigsuse üle otsustamise kohati justkui lugeja hooleks, nt: „Mitmed psalmid on pealkirjade kaudu seostatud eri sündmustega Taaveti elus. Mõned õpetlased ei tunnusta niisuguseid eluloolisi märkusi, teised aga arvavad, et kui ka sellise seose fikseeris keegi hilisem isik, vastab märkus sellegipoolest tõele“ (Batchelor 1998: 84). Samas ei jäta Batchelor oma arvamust välja ütlemata: „Taaveti elukogemused olid rikkalikud ja mitmekesised ja hõlmasid praktiliselt kõiki inimtundeid. Pole üllatav, et niisugused kogemused on leidnud väljenduse paljudes psalmides“ (Batchelor 1998: 84).

Uut Testamenti käsitleva osa alguses on tutvustatud evangeeliumite sisu ja autorlust. Evangeeliumite autorlus omistatakse evangelistidele, nt „Johannese evangeeliumi kirjutaja on pärimuse põhjal apostel Johannes“ (Batchelor 1998: 108). Viidatakse ka mõnele teisele võimalusele: „Leidub õpetlasi, kelle meelest ei olnud autor mitte Johannes ise, vaid keegi tema jüngritest, ilmselt samuti Johannes. Kaua arvati, et Johannese evangeelium valmis viimasena, umbes 90-95 pKr, nüüd aga peetakse võimalikuks ka palju varasemat valmimisaega, näiteks a 40-65 pKr“ (Batchelor 1998: 108).

Piibli erinevate osade tutvustamise on autor tihedalt sidunud vastava perioodi ajaloo käsitlemisega. Iseloomulikuks sellega seoses on järgmine lõik: „Esmapilgul tunduvad Piibli raamatud Joosuast 2. Kuningate raamatuni olevat Iisraeli rahva ajalugu. /.../ Siiski sisaldavad need raamatud enam kui ajalugu“ (Batchelor 1998: 32). Edasi kirjutab Batchelor, et nende raamatute kirjutajad „esitavad mitte ainult täpseid minevikusündmusi, vaid ka nende seletusi, nii nagu Jumal neid näeb“ (Batchelor 1998: 32). Tundub, et raamatu autori lähtepunkt on sarnane. Ta püüab esitada nii minevikusündmuste kirjeldust ja nende tõlgendamist kristlikust vaatenurgast.

Jeesuse elu tutvustavas osas on viide, et see tugineb evangeeliumitele: „Kui tahame tutvuda Jeesuse elu ja õpetusega, on meie käsutuses vaid neli kirjutist. Jeesuse lugu – „evangeelium“ ehk autorite sõnutsi „hea sõnum“ – on esitatud neljas raamatus: Matteuse, Markuse, Luuka ja Johannese evangeeliumides“ (Batchelor 1998: 107).

Piiblitšitaadid on esitatud kursiivis ja selgesti eristavad ülejäänud tekstist ning varustatud korrektselt viidetega. Osa piibliviiteid on teemade põhjal korrastatud tabelitesse, nii on toimitud nt seoses Jeesuse tähendamissõnadega (Batchelor 1998: 110). Raamatu tekst on alapealkirjadega liigendatud väiksemateks osadeks. Oluliste mõistete seletused on kujundusega esile toodud, nt ristimine (Batchelor 1998: 110).

Raamat on varustatud rikkaliku kvaliteetse pildimaterjaliga, peamiselt fotode, kuid ka jooniste ja skeemidega, millele on lisatud seletused.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamat tõlgendab Piiblit kristlikust lähtekohast ja eeldab seda ka lugejalt. Raamat ei ole sobiv religiooniõpetuse ainekava põhjal koolis kasutamiseks. Küll saab õpetaja vajadusel kasutada raamatu pildimaterjali ja tabeleid. Ka näitena kristlikust piiblitõlgendamisest on selle raamatu osi võimalik kasutada.

### **3.3.5 Lauri Leesi „Usundilood“**

**Tutvustus.** Õppematerjal on jaotatud 33 õppetunniks ja neljaks suureks osaks: vanakreeka mütoloogia, vanarooma mütoloogia, Vana Testament ja Uus Testament. Kaks viimast hõlmavad õppetunnid 12-33, seega pisut üle poole õppematerjali mahust. Kõik neli osa algavad ajaloolise ülevaatega. Õppetunnid on varustatud rohke pildimaterjaliga ja lõpevad küsimustega.

Õppetundide sisuks on antiikmütoloogia ja piiblilugude ning nende alusel loodud kunstiteoste tutvustamine. Kohati on piiblitekste pikemalt tsiteeritud. Uued mõisted on lahti seletatud valdavalt joonealustes märkustes.

Intervjuust Lauri Leesiga selgub, et Prantsuse Lütseumis käsitletakse selles õpikus sisalduvat materjali 12. klassis mütoloogia-nimelise õppeaine

raames (Reedik 2006: 5). Seega võib arvata, et autor pidas õpiku sihtrühmana silmas gümnaasiumiõpilasi.

**Analüüs.** Millist õppekonteksti see õppematerjal eeldab, pole otsesõnu raamatus kirjas. Tiitellehe pöördel on seda raamatut nimetatud õpikuks, kuid mitte seda, millise aine õpetamiseks see on mõeldud. Õpik sobiks lisamaterjaliks kunstiajaloo õpetamisel. Kuid ülesehitus (omavahel seotud õppetunnid) eeldab siiski õpiku kasutamist terviklikuna ühe kursuse raames. Õpikus ei ole ka märgitud, millisele kooliastmele see kirjutatud on.

Õpik arvestab kooli sekulaarse keskkonnaga ja ei eelda eelnevaid teadmisi religiooni valdkonnast.

Piiblilugude valik õpikus tundub sõltuvat sellest, kui palju on neid kasutatud kunstiteoste süžeenähtena ega arvesta nende olulisust kristluse kui usundi seisukohalt. Nii on Vana Testamendi osas õpikus toodud ka Simsoni ja Delila lugu ning tutvustatud Estri ja apokrüüfidest Juuditi raamatut.

Taustateadmisi piiblilugudele on antud põgusalt Vana Testamendi ja Uue Testamendi osa alguses ja õppetundide materjali sees. Mõlema osa alguses olev materjal keskendub ajaloolisele kontekstile. Kohati näib see pärinevat Eesti Piibliseltsi 1997. aasta piibliväljaande lisast (Leesi 2006: 82-85).

Õpiku koostaja rõhutab korduvalt, et tema eesmärgiks on aidata õpilastel saada „haritud eurooplasteks, et õpilane end maailma muuseumites eksinuna ei tunneks ja teaks Euroopa ühiskultuuri osaks olevat antiikmütoloogiat ja kristlikku usundilugu“ (Leesi 2006: 6).

Õpiku rõhuasetus piiblilugudele ja maailma piibliainestikulise kunstipärandi tutvustamisele haakub religiooniõpetuse ainekava üldalustes toodud õppeaine põhjendusega: „Religioon on olnud kõigis ühiskondades inimeste elu ja kultuuri kujundajaid ning kirjanduse, kunsti ja muusika inspiratsiooniallikas. Religioosne haridus aitab mõista maailma kultuuripärandit“ (Valk 2007a: 9) ja õpetamise üldeesmärkide ja põhimõtetes toodud seisukohaga: „Ilma religioosse hariduseta on raske mõista maailma kultuuripärandit“ (Valk 2007a: 10).

Konfessionaalset kallutatust õpikus ma ei leidnud. Piiblilugusid ei ole vaadeldud kristlikust vaatenurgast, Piiblit kui religioosset autoriteeti käsitletakse

vaid riivamisi. Õpik vaatleb Piiblit esmajoones kultuurilise autoriteedina, kust on ammutatud lugusid kunstiteoste loomiseks.

Õpikus on valdav ratsionaliseeriv ja psühholoogiseeriv käsitlus piiblilugudest. Imed on püütud ära seletada või neid pisendada. See tuleb iseloomulikult esile õppetunnis, kus jutustatakse Jeesuse heast sõbrast Laatsarusest: „Kord oli sõber nii haige, et kõik pidasid teda surnuks. Siis tuli Jeesus ja Laatsarus sai terveks.“ Seejärel tsiteeritud piibliosa ette on õpiku autor lisanud oma kommentaari: „Ilmsete liialdustega on evangelist Johannes seda episoodi kirjeldanud nii“ (Leesi 2006: 151). Ratsionaliseeriv aspekt tuleb esile ka õppetundide lõpus olevates küsimustes. Nt on järgmisele küsimusele lisatud teine, mis peaks õpilased panema mõtlema piiblilugude peale usutavuse ja ebausutavuse skaalal: „Miks korraldas kuningas Herodes süütalaste tapmise Petlemmas? Mis on selles jutus ebausutavat?“ (Leesi 2006: 129). Uskumise küsimus tuleb õpikus korduvalt esile, nt õppetüki lõpus küsimuses „Millise imeteo sooritas Jeesus Kaanas? Ka sa usud, et Jeesus võis sellise imeteo sooritada? Põhjenda oma arvamust“ (Leesi 2006: 153). Korduvalt tuleb esile psühholoogiseeriv tõlgendus. Nt loos, kus jutustatakse, kuidas Peetrus salgab Jeesuse, on Peetruse kahetsust põhjendatud nii: „Aga oma avala loomuse tõttu mõistis ta peagi, missuguse vea ta oli teinud“ (Leesi 2006: 160).

Tundub, et autor ei usu kõike, mis on Piiblis kirja pandud ja samas ei oma ettekujutust erinevatest teooriatest Piibli kujunemisloo kohta. Nt on õppetunnis, mis räägib Jeesuse sünnist, järgmine lause: „Süütalaste tapmine on jällegi selline Uue Testamendi temaatika, mida võib samuti pidada ühe evangelisti kirjanduslikuks fantaasiaks“ (Leesi 2006: 128). Piibliraamatute autorluse käsitlemisel on segi pärimus ja teaduslikud seisukohad; tundub, et õpiku autor ei tee neil kahel lähenemisel vahet. Kuningas Saalomonist kirjutades mainib ta: „Teda peetakse ka mitme Vana Testamendi raamatu autoriks, kuigi seda pole suudetud tõestada“ (Leesi 2006: 108) ning peab enesestmõistetavaks, et Johannese evangeeliumi on kirjutanud apostel Johannes (Leesi 2006: 137).

Kohati on märgata ka eetikat rõhutavat lähenemist. Eelkõige Jeesuse eluga seotud piiblilugude juures on tunda psühholoogiseerivat käsitlust. Religioonikeskseks autori vaatenurka pidada ei saa. Piiblilood ei ole neutraalsed

jutustused, vaid kajastavad õpiku autori üpris omapäraseid arusaamu. Ilmselt ei pärine kõik tõlgendused Leesilt eneselt, kuid on raske öelda, millised konkreetsed tekstid on teda mõjutanud. Tundub, et tugevaim mõju on ratsionaliseerivatel piiblikäsitlustel. Otsene viide on Ernest Renani raamatule „Jeesuse elu“ (Leesi 2006: 159). Kuid ilmseid mõjutusi Renani raamatust on õpikus teisigi, vrdl nt Peetruse kirjeldust Leesil (Leesi 2006: 160) ja Renanil (Renan 1996: 65) või Maarja Magdaleenast kõnelevat osa õpikus: „Tolle aja keelepruugi kohaselt oli ta „vaevatud seitsmest kurjast vaimust“, mis tähendab, et ta kannatas väliselt seletamatu närvihaiguse all. /.../ Oma hella hääletooniga rahustas Jeesus seda segipaisatud olendit“ (Leesi 2006: 145) ja Renani raamatus: „Tolle aja keelepruugi kohaselt oli ta olnud vaevatud seitsmest kurjast vaimust, see tähendab, ta oli kannatanud väliselt seletamatute närvihaiguste all. Oma puhta ja õrna headusega rahustas Jeesus seda segipaisatud olendit“ (Renan 1996: 64).

Õpiku autori seisukohti iseloomustab hästi järgmine arutlus Jeesuse ülestõusmise üle: „Paraku ei räägi ükski evangelist sellest, millal täpselt ja kuidas Jeesus ellu ärkas. Ehk oli ta varjusurmas, sest ei purustatud ju tema sääreluid, nii nagu seda tehti kahe tema saatusekaaslasega?

Kõigis usundites, ka ristiusus, on palju sellist, mida polegi vaja ühel või teisel moel põhjendada. Ehk piisaks meilgi siinkohal lähtuda üksnes sellest, et usk Jeesuse ülestõusmisse on üks ristiusu põhialuseid. Praegu huvitab meid eelkõige see, kuidas on seda müsteeriumi kujutanud suured kunstnikud“ (Leesi 2006: 171).

Mõnes kohas on viited ka Eesti olustikule, nt Ristija Johannese seoses on nimetatud Johannese eesti nimevasteid ja mainitud, et paljud Eestimaa Jaani kirikud on pühitsetud Ristija Johannesele (Leesi 2006: 144).

Probleeme on illustratsioonidega. Kõigi käsitletud kunstiteoste kohta ei ole illustratsioone ja nii jääb tekst õhku rippuma. Lahendusena võib näha võimalust, et need pildid otsib õpilane ise internetist. Seda võimalust pakub kaudselt ka kõigi õppetundide lõpus olev ülesanne, milles õpilane peab internetist leidma näiteid tunnis käsitletud teemadel loodud kunstiteostest,

reproduksioonid välja printima, töövihikusse kleepima ja varustama andmetega autori ja teose kohta (Leesi 2006: 89 jm).

Probleemiks on ka see, et kõik reproduksioonid ei asu vastavat teost käsitleva teksti juures ja võivad nii tähelepanuta jääda. Õppetükkide alapealkirjad võivad tekitada segadust, sest nende kujunduses ei ole järjekindlust.

Kõik õppetunnid lõpevad küsimustega, mis on suunatud reprodutseerimisele. Põhirõhk on neis valdavalt õpilaste üldisi teadmisi avardavatele teemadele. Sellised on nt apostleid Peetrust ja Paulust käsitleva õppetunni küsimused: „Millise märtrisurma läbi hukkus apostel Peetrus? Kus see märtrisurm aset leidis?“ jne (Leesi 2006: 181).

Õpikus on mitu ainespetsiifilist probleemi. Esimese ja olulisima probleemina näen seda, et õpiku autor ei viita erinevatele võimalustele Piibli kui terviku käsitlemisel ja samuti üksikute piiblilugude käsitlemisel. Pigem jääb õpikust mulje kui teatmeteoselaadsest tekstist, kus pakutakse välja vaid üks lähenemine Piibli tekkeloole ja Piibliga seotud ajaloole. Ent selle juures puuduvad viited, millel esitatud lähenemine põhineb. Teiseks probleemiks on see, et puudub selge vahe, mis kirjapandust pärineb Piiblist, mis traditsioonist ja mis autori enda arusaamadest. Piiblitekstil ja selle tõlgendusel puudub selge vahe. Otsesed piiblitsitaadid on küll kaldkirjas, kuid lugude ümberjutustamise juures on lugejal raske aru saada, mis tõepoolest pärineb Piiblist ja mis on autoripoolne tõlgendus või lisandus. Nt Egiptusest väljarändamise kohta seisab õpikus: „Enne kokkulepitud kohta kogunemist tuli vastu ööd määrada ukse hinged talle verega, et need ei kriuksuks“ (Leesi 2006: 98). Sellest lausest ei selgu, et viide uksehingede kriuksumisele on õpiku autori lisand.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Õpiku peamiseks probleemiks on keskendumine ainult Piibli kultuurilisele autoriteedile. Sellest lähtub juba piiblilugude valik, sest autor ütleb, et ta püüdis „valida kõige olulisemad lood, need, mis on inspireerinud kunstnikke, kirjanikke ja heliloojaid“ (Reedik 2006: 5). Järelikult on õpiku koostaja meelest piiblilugude olulisuse näitajaks nende kasutamine kunstis. Õpiku koostaja näeb oma ülesandena ainult piiblilugude tutvustamise kaudu kultuurilise tausta andmist kunsti mõistmiseks.

Õpiku autor ütleb selle ilmumise järel ilmunud intervjuus, et tunneb last, oma raamatu adressaati, küllalt hästi (Reedik 2006: 5), kuid paraku jääb puudu kompetentsusest teoloogia vallas. Kuigi õpiku autor väidab, et ta püüdis raamatu koostamisel olla võimalikult objektiivne ega eelistanud üht konfessiooni teisele (Reedik 2006: 5), pole ta suutnud vältida küsitavusi Piibli tõlgendamise vallas. Ka raamatut arvustanud Toomas Jürgenstein leiab, et meetoodiliselt on õpik koostatud väga heal tasemel. Ent selle seisukohavõtted lähtuvad võibolla teadmatult mõne teoloogilise või filosoofilise koolkonna seisukohtadest ja õpiku autor on need esitanud liiga ühestena (Jürgenstein 2006: 24).

Kunstiajaloolise materjali tutvustamisel domineerib selles õpikus elamuskeskne lähenemine ja tulevad esile autori isikupärased seisukohad. Arvan siiski, et õpiku Piiblit käsitlevat osa ei ole eelpool viidatud põhjustel soovitatav kasutada ka kunstiajaloo õpetamisel.

### **3.3.6. Jaak Aus, Meelis Holsting „On seal keegi?“**

**Tutvustus.** Õpik koosneb 22 peatükist, mis omakorda on jaotatud väiksemateks alajaotusteks. Peatükkide ette on asetatud lühemaid või pikemaid didaktilisi jutustusi. Kuus peatükki käsitlevad piibliteemasid: „Piibel – raamat või raamatukogu“, „Vana Testament“, „Ülevaade Vanast Testamendist“, „Uus Testament“, „Jeesuse elu“, „Algkristluse teke ja õpetuse kujunemine“. Otseselt piibliteemad moodustavad 139 leheküljelisest raamatust 42 lehekülge ehk umbes ühe kolmandiku. Raamatus on tutvustatud nii Piibli kujunemist kui ka piibililugusid. Õpik on illustreeritud fotodega.

Kuigi seda on nimetatud esimeseks Eesti taasiseseisvuse ajal valminud leeriõpikuks (Aus, Holsting 2009: 4), võib siiski esimeseks sellel perioodil valminud leeriõpikuks pidada Toomas Pauli poolt koostatud raamatut (Paul 1996).

**Analüüs.** Raamatu tagakaane tekstist selgub, et õpik on määratud Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku leeriõpikuks, ent autorid ise seda nii ei nimeta, vaid

lihtsalt kutsuvad lugeja kaasa, et „tutvustada olulisemaid teemasid kristlusest“ (Aus, Holsting 2009: 5).

Õpiku koostajad ei eelda lugejalt mingeid eelteadmisi ei Piiblist ega piiblilugudest, vaid julgustavad teda Piiblit ise kätte võtma. „Piibli lugemist alustades võib sattuda segadusse. Alguses võib tunduda, et seda on raske lugeda, tegevused ja arusaamad on iidsed, arhailised ja kauged“ (Aus, Holsting 2009: 8). Tutvustatud on ka Piibli viidetesüsteemi (Aus, Holsting 2009: 9-10).

Vana Testamendi on esmalt tutvustatud lühidalt raamatute kaupa, jagades need ajaloolisteks ja õpetuslikeks raamatuteks ning prohvetiraamatuteks. Lähemaks tutvustamiseks on valitud järgmised piiblilood: alglood (maailma loomine, inimese pattulangemine, Kain ja Aabel, veeuputus, torni ehitamine), lood Aabrahamist, Iisakist ja Jaakobist, Moosesest ning Saulist, Taavetist ja Saalomonist. Lühidalt on kokku võetud Iisraeli ja Juuda riigi häving, Taanieli lood ja jõutud välja viimasesse eelkristlikku sajandisse. (Aus, Holsting 2009: 13-26)

Uue Testamendi sisu on esmalt väga lühidalt kokku võetud ja seotud raamatute tekkeaja tutvustamisega. Seejärel on põhjalikum Jeesuse elu tutvustamine ning napim Pauluse elu ja õpetuse tutvustus. Jeesuse elu käsitlevas osas on rõhk Suure nädala sündmustel, kuid lühidalt on peatunud ka Jeesuse sünni- ja lapsepõlve lugudel. Jeesuse tähendamissõnu ja õpetust tutvustavas peatükis moodustab umbes ühe kolmandiku selle seletamine, kes olid tõlnerid, samaarlased, variserid ja saduserid. (Aus, Holsting 2009: 27-50)

Piibli kujunemist on tõlgendatud ajaloolis-kriitiliselt lähtekohalt. Nt Vana Testamendi kohta on kirjutatud: „Enamus Vana Testamendi raamatutest on kirjutatud ja täiendatud pikema aja jooksul ja erinevate autorite poolt, seega võib arvata, et need, kelle nime üks või teine teos kannab, ei tarvitse olla selle tegelikud autorid“ (Aus, Holsting 2009: 13). Ent psalmide kohta esitatud väide erineb sellest ja Taaveti kohta on kirjutatud, et ta oli „luuletaja ja laulude kirjutaja, mis kajastub ka Vana Testamendi lauluraamatu lauludes ehk psalmides“ (Aus, Holsting 2009: 22). Uue Testamendi kirjadega seoses mainitakse, et kuigi enamus neist kannab apostel Pauluse nime, pole ta nende kõigi kirjutajaks (Aus, Holsting 2009: 30).

Tundub, et piiblilood on esitatud raamatu algul kirja pandud seisukohast lähtudes – Piibli keskne sõnum on läbi ajaloo nähtavaks saav Jumala tegevus maailma ajaloos (Aus, Holsting 2009: 8). Ent lahti on jäetud ka võimalused teistsugusteks tõlgendusteks, kirjutades Piibli mõistmisega seoses, et selle „lugemiseks ei ole ühtegi ainuõiget reeglit“ (Aus, Holsting 2009: 10). Tähelepanu on juhitud piiblikeelega metafoorsusele (Aus, Holsting 2009: 10).

Kuna piiblilood on õpikus esitatud äärmiselt kokkusurutud vormis, siis lugeja oma seisukohtadele ei jää ruumi. Lood on õpikus kirja pandud pigem selleks, et lugeja võtaks nende olemasolu teatavaks, kui selleks, et nende kaudu elamusi saada.

Leeriõpiku Piiblit käsitlevas osas ei ole spetsiifiliselt luterlikke seisukohti. Küll on Piiblit tõlgendatud laiemast kristlikust vaatenurgast. Piibel on pühakiri, „sest selle abil õpime tundma Jumalat ja Tema tahet“ (Aus, Holsting 2009: 9). Piibel on Jumala sõna, sest Piiblis mitte ainult ei kirjutata Jumalast, vaid Jumal osaleb ka kirjutamisprotsessis. „Jumala Püha Vaimu juhatusel on kirjutajateks ometi olnud täiesti tavalised inimesed“ (Aus, Holsting 2009: 9).

Piiblit on leeriõpikus vaadeldud ainult kui religioosset autoriteeti. Piiblile kui kultuurilisele autoriteedile võivad kaudselt viidata õpikus kasutatud fotod kunstiteostest.

Leeriõpiku tekst on suhteliselt hästi loetav. Kohati on puudu jäänud toimetamisest ja sisse on jäänud lauseid nagu „Rahvale moodustus aja jooksul arusaam...“ (Aus, Holsting 2009: 32) või „Kristlased peaksid olema kannatlikud, kui kiusatused neid kiusavad“ (Aus, Holsting 2009: 50). Paaris kohas on küsitav, kas õpiku koostajad ikka mõtlesid seda, mida tekstist on võimalik välja lugeda. Lause juures „On naiivne arvata, et maailma loomine on vastuolus tänapäevaste teaduslike arusaamadega seetõttu, et lugu jutustab meile loomistööst kuue päeva jooksul“ (Aus, Holsting 2009: 10) võib kahelda õpikut tervikuna vaadates, kas koostajad ikka püüavad loomislugu ühitada oma kaasaegsete teaduslike tõekspidamistega universumi sünnist. Apostel Pauluse õpetuse rõhk jääb ootamatult seda alaosa lõpetavale lausele „Kristlased, kes kalduvad varastama, peaksid mõistma, et rikkus on mööduv“ (Aus, Holsting 2009: 50).

Piibli tsitaadid pärinevad Eesti Piibliseltsi 1997. aasta väljaandest, on varustatud korrektselt viidetega ning eristuvad ka ülejäänud tekstist, kui need on esitatud värvilisena. Põhitekstis olevad piibliviited on osalt kursiivkirjas ja osalt mitte, kuid valdavalt varustatud viidetega.

Õpiku tekst on liigendatud, kuid alaosade pealkirjade juures on kasutatud mitmeid erinevaid šrifte ja nii ei ole liigendus kuigi ülevaatlik. Ülesandeid ja küsimusi õpikus ei ole. Põhitekstist erineva šrifti ja värviga tekstilõigud sisaldavad nii piiblitekste kui ka lühikesi seletusi.

Kujunduses on rohkelt kasutatud kala motiivi. Õpikut illustreerivad fotod, millest osa annab edasi teksti täiendavat infot ja osa on ainult kujundusliku ülesandega. Piiblit käsitlevate peatükkide juures on pigem infot kandva ülesandega pilt Vana Testamendi esimestest salmidest heebrea keeles ja foto kreekakeelsest tekstist Jeesuse sünnilooga (Aus, Holsting 2009: 12 ja 30). Rohkem infot oleksid saanud lugejad fotodest Jüri kiriku juures asuvast mälestusmärgist ning evangelistidest (Aus, Holsting 2009: 12 ja 28-30), kui neile oleks lisatud pikemad seletused. Ainult osa fotosid on varustatud allkirjadega ja sealt selgub, et mitmed neist pärinevad Eesti erinevatest kirikutest.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamat on kirjutatud leeriõpikuks ja seega pole see kasutatav mittekonfessionaalses religiooniõpetuses. Ent kuna Piiblit on käsitletud ajaloolis-kriitilisest vaatenurgast, siis on osi sellest õpikust võimalik kasutada ka koolis.

### **3.3.7. Üldhinnang piiblicalastele õpikutele**

Analüüsitud õpikud võib jaotada järgmiselt kolme rühma. Soome konfessionaalsele religiooniõpetusele vastavad tõlkeõpikud on olemas nii põhikoolile õpikutesarja „Hea Karjane“ näol (Kankaanpää, Nisonen, Töllinen 1994, 1995; Alaja, Palho, Sarsa 1994a, 1994b, 1994c) kui ka gümnaasiumile (Pihkala, Peltola, Virta 1991). Kui viimase juures on õpilase kristlikku identiteedi eeldamine pigem tagaplaanil, siis põhikooli õpikute juures tuleb see selgelt esile. Ent kultuurikonteksti arvestamine on eriti oluline just õpikute juures.

Kristlikku konteksti arvestavad õpikud (Batchelor 1998; Aus, Holsting 2009) vaatlevad Piiblit kui pühakirja ka raamatu lugeja jaoks. Leeriõpikult võiks eeldada tugevalt ühest konfessioonist mõjutatud seisukohti, kuid seda ei tulnud esile. Kuna Piibli kujunemist on leeriõpikus tõlgendatud valdavalt ajaloolis-kriitiliselt seisukohalt, siis on mõeldav selle raamatute üksikute osade kasutamine ka üldhariduskooliks.

Olemas on ka originaalõpikud (Jürgenstein 1997; Leesi 2006). Paraku ei tähenda see, et tegemist on originaalõpikuga iseenesest veel kõigi külgede poolest head õpikut. Õpikuid peaks olema võimalik kasutada tervikuna ja just seepärast tuleb õpikute puhul kõige teravamalt esile nende seotus ainekavaga. Ainus õpik, mis vastab õppekava eesmärkidele on Toomas Jürgensteini kirjutatud (1997). Kuigi religiooniõpetuse ainekava on pärast selle ilmumist muutunud, on see piibliaalse kirjanduse analüüsimise mudeli järgi kohane kasutamiseks religiooniõpetuses.

### ***3.4. Piibilugude raamatud***

Piibliaalse õppekirjanduse analüüsimise mudelit kasutades on tähelepanu pööratud rohkem piibliloo raamatute seisukohalt olulisematele teemadele. Kõrvale on jäetud küsimus piibilugude tundmise kohta, sest nende raamatute eesmärgiks ongi vastavaid lugusid tutvustada. Rohkem on tähelepanu pööratud illustatsioonidele.

Analüüsimiseks on valitud ainult need piiblilood, milles on suurem hulk Vana ja/või Uue Testamendi lugusid. Kõrvale on jäetud piibilugude mugandused, nt Mitsu Yamamoto ja Claudia Vurnakesi koostatud „Piiblilood“ (2002). Analüüsimiseks ei ole valitud ka ühele teemale keskendunud piibilugusid, nt Elanie Wardi „Vana Testamendi naised“ (Ward 2006).

Kuna töö mahu tõttu ei ole vaadeldavate raamatute kõikidele jutustustele võimalik võrdselt tähelepanu pöörata, siis on raamatute võrdlemiseks valitud kaks lugu, mida on analüüsitud kõigis raamatuis, kus need esinevad. Vanast Testamendist on selleks loomislugu ja Uuest Testamendist lugu halastajast samaarlasest. Need lood esinevad peaaegu kõigis piibliloo raamatuis. Ainekavade põhjal käsitletakse neid religiooniõpetuse tundides. Kehtivas religiooniõpetuse ainekavas tegeletakse nende lugudega esimeses kooliastmes

(Valk 2007a: 12). Samuti käsitletakse neid lugusid uues põhikooli ainekavas esimeses kooliastmes ning maailma alguse lugusid taas kolmandas kooliastmes (Riigi Teataja I 2010, 6, 22).

### 3.4.1. Zenon Kosidowski „Piiblilood“

**Tutvustus.** Raamat koosneb Vana Testamendi lugudest ning nende ajaloolise ja kultuurilise konteksti kommentaaridest. Poolakeelne originaal ilmus 1963. aastal.

**Analüüs.** Raamat on kirjutatud sekulaarset konteksti arvestades. Autor näeb oma tegevuse eesmärgina, et „lugejad tutvuksid Piibli sisuga, kuid loeksid seda nii, nagu loeb tänapäeva teadus“ (Kosidowski 1988: 11). Raamatut kirjutades peab ta end „ilukirjanikuks, kes on lihtsalt oma kunstilise loomingu objektiks valinud teaduse saavutuste epopöa“ (Kosidowski 1988: 5).

Piiblalaseid eelteadmisi autor ei eelda, sest arvab piiblitundmise kohta: „Vanemad inimesed mäletavad üksikuid kohti, praegune, ateistlikus vaimus kasvatatud põlvkond ei tea aga piiblist enam üldse midagi“ (Kosidowski 1988: 6). Jutustamiseks on valitud lugusid läbi Vana Testamendi. Lugude juures puuduvad viited Piibli kirjakohtadele.

Piiblilood on tõlgendatud ajaloolise piiblikriitika seisukohalt nii, nagu raamatu autor seda mõistab: „...anda naiivses laadis esitatud piiblitugudele mingi pragmaatiline selgitus“ (Kosidowski 1988: 10). Ta kinnitab: „Ainult neil juhtudel, kui oli võimalik faabulat tänu arheoloogilistest avastustest saadud informatsioonile täiendada, värvikamaks muuta ja elavdada, ei kõhelnud ma seda tegemast“ (Kosidowski 1988: 11). Tõepoolest, 1Ms 12,4-5 alusel on raamatu autor kirjutanud lehekülje pikkuse fantaasiarikka jutustuse Aabrami rännakust (Kosidowski 1988: 32-33). Vastuste otsimisel piiblisündmuste psühholoogiliste motiivide kohta toetub autor „...alati Piibli tekstile või loogilisele järeltulele, mis tulenes antud sündmusega kaasnevatest asjaoludest“ (Kosidowski 1988: 12). Psühholoogiliste motiivide kirjeldus on ülekaalus nt Eesavi ja Jaakobi kirjeldustes (Kosidowski 1988: 42-43).

Piiblitugude ja kommentaaride kirjutamisel tundub autor otsivat „inimkonna progressi väärtuslikku niiti“ (Kosidowski 1988: 6) ja tõlgendab Piiblit sellest lähtuvalt: „Iisraeli rahva liikumises kõrgemate eluvormide poole näengi ma /.../ arenguliini, mis määrab ära inimsoo ajaloo olemuse“ (Kosidowski 1988: 11). Sama seisukoht tuleb esile nt patriarhide lugude kommentaaris: „Kogu evolutsiooniprotsess, mida nii ilmekalt on kirjeldatud piiblilegendides, on täielikus kooskõlas sellega, mida tänapäeva teadus on jõudnud ühiskondliku korra varaste arengufaaside kohta kindlaks teha“ (Kosidowski 1988: 55).

Raamatus on rõhutatud Piibli kultuurilist autoriteeti: „Ometi on teadus tõestanud, et Piiblit tuleks pidada pigem ilmalikuks, dokumentaalse olemusega teoseks, mis sisaldab tohutul hulgal ajaloolisi andmeid“ (Kosidowski 1988: 6). Siiski on viidatud ka Piiblile kui ühele pühakirjale teiste usundite pühakirjade hulgas: „Piibel on vaid üks nende hulgast...“ ja on kaotanud „oma erakordsuse oreoli“ (Kosidowski 1988: 7).

Loomislood on jutustatud väga piiblipäraselt, kohati lausa sõnasõnalt Piibli teksti järgides ning vaid kordusi ära jättes (Kosidowski 1988: 14-15). Ent kui lugeda raamatut tervikuna, siis – nagu eespool märgitud – on kohati piiblitekstiga väga vabalt ümber käidud.

Mahukad kommentaarid alglugudele on lisatud eraldi peatükis (Kosidowski 1988: 18-27). Neis on vaadeldud loomislugude tihedaid sidemeid mesopotaamia kultuuriga, nt babüloonia loomiseeposega „Enuma eliš“ seoses uurib autor: „...mis ühist on sel süngel, erakordselt primitiivsel kosmogoonilisel müüdil üleva monoteistliku looga, mille lõid Vana Testamendi redigeerinud preestrid“ (Kosidowski 1988: 20).

Raamatu tekst on ladus ja hästi loetav. Piiblilood on liigendatud vahepealkirjadega. Raamatul on sissejuhatus, mis tutvustab raamatu koostaja vaateid Piiblile. Tõlkija järelsõnast selgub, et tõlke piiblitsitaadid pärinevad 1968. aasta väljaandest ja apokrüüfide osas 1938.-1940. aasta Suurest Piiblist. Lisatud on kronoloogia ja kasutatud kirjanduse nimekiri. Kujunduses on kasutatud must-valgeid reproduktioone kunstiklassikast, nende juures on autori ja teose nimi. Teksti sees on kaarte ja jooniseid, millele on lisatud lühikesed pealkirjad.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamatus on piiblilood jutustatud kohati piibliteksti järgivalt ja kohati vabalt autori poolt tõlgendatuna. Autor leiab küll: „Kõikide piiblicalaste uuringute krooniks on siiski ajalooline piiblikriitika“ (Kosidowski 1988: 9), kuid kasutab seda oma fantaasia pinnasena nii lugude jutustamisel kui ka kommenteerimisel.

Kuna raamat on kirjutatud täiskasvanutele, tuleks selle kasutamine arvesse ehk ainult gümnaasiumites. Kuna autori seisukohad on isikupärased, spekulatiivsed ning paljuski ka vananenud, nõuab raamatu kasutamine kriitilist meelt, varasemat piiblilugude tundmist ja teatavat piibliteaduste alast kompetentsust. Käsitlus on Eesti kooli kontekstile sobivalt mittekonfessionaalne, kuid samas pole maailmavaateliselt päris erapooletu.

### **3.4.2. Piiblilood. Koost. Borislav Arapoviš ja Vera Mattelmäki**

**Tutvustus.** Raamat sisaldab lehekülje pikkuseid piiblilugusid, mis pärinevad peaaegu kõigist piibliraamatuist. Raamatu esimene eestikeelne väljaanne ilmus 1988. aastal. Käesolevas töös on kasutatud neljandat, parandatud ja täiendatud trükki.

**Analüüs.** Piiblit on raamatu sissejuhatuses kirjeldatud religioosse autoriteedina: „Piibel on Jumala sõna. Ta avab meile maailma ja inimese tekke saladuse ning olemise mõtte“ (Piiblilood 1992: 7), mille keset on nähtud järgmiselt: „Nii Vana kui Uue Testamendi keskne teema on Issand Jeesus Kristus, Jumala Poeg, maailma Päästja ja Valitseja“ (Piiblilood 1992: 8). Piibel on koostajate meelest oluline, kuna inimesed õpivad Piibli abil „tundma Jumalat, leiavad pääste ja elu eesmärgi, saavad julgustust ja lohutust rasketel hetkedel“ (Piiblilood 1992: 518).

Sissejuhatuses on lühidalt kirjeldatud Piibli ülesehitust, sisu ja tõlkimist, ära on märgitud ka esimese eestikeelse Piibli ilmumine (Piiblilood 1992: 8).

Nagu sissejuhatuses on märgitud, on raamatus lühikesed ümberjutustused või katked Piiblist (Piiblilood 1992: 8). Need tekstiosad, mis on otsesed piiblitsitaadid, on asetatud jutumärkidesse. Lugude sisule seab piirid see, et nende pikkuseks on valdavalt üks lehekülg. Iga loo juurde on lisatud täpsed

viited kirjakohtadele. Sissejuhatuses on märgitud, et mõnes kohas on kasutatud ka T. Pauli ja K. Rossi piiblitõlkeid (Piiblilood 1992: 8).

Loomisllood on raamatus esitatud kolmes osas ehk kolmel leheküljel (Piiblilood 1992: 14-18). Esimeses ja teises neist on sõnasõnaline piiblitekst 1Ms 1,1-25, mis on pandud jutumärkidesse ja varustatud korrektsete viidetega. Esimesel lool on alguses pikem sissejuhatus ja teine lugu lõpeb lühikese juhatusena järgmise loo juurde. Selle sissejuhatuses on märgitud: „Maailm täis harmooniat ja ilu annab tunnistust suurest ja targast Loojast“ (Piiblilood 1992: 14).

Inimese loomise jutustuses vahelduvad piiblitõlkeeringud, vaba jutustus ja kommentaarid. Jutustus põhineb esimesel loomisllood. Jutustuse kommentaarid kajastavad raamatu koostajate teoloogilisi arusaamu, nt: „Esimesed inimesed viibisid pidevas osaduses oma Loojaga. Nende olemus oli sarnane Jumala olemusega, sest nad olid patuta. Seda tähendabki inimese loomine Jumala näo järgi“ (Piiblilood 1992: 18).

Lugu halastajast samaarlasest järgib sõna-sõnalt piibliteksti. Lisatud on vaid märkus, et kaks teenarit on umbes kahe päeva palk (Piiblilood 1992: 360).

Raamatu jutustused on tugevalt kinni piiblitekstis. Ent lugudele ette seatud pikkus tingib vahel lõikeid algsest teemaarendusest, nt Joonas lugu lõpeb Jumala halastamisega Niinive linnale ja Joonas enam juttu ei ole (Piiblilood 1992: 274).

Raamatus on üksikuid kommentaare Piibli erinevate raamatute autorluse kohta. Vahel on piiblilugude koostajad lisanud ka oma teoloogilisi tõlgendusi. Nt psalmide autorlusega seoses on kirjas, et umbes seitsekümmend neist on Taaveti kirjutatud ja nende tõlgendust väljendab seisukoht: „Kõige ülevamad psalmid kõnelevad prohvetlikult Messiast, kelleks on Kristus, meie Päästja“ (Piiblilood 1992: 170).

Raamatus kasutatud illustratsioonid on tõenäoliselt erinevat päritolu, kuid mõjuvad kõik vanaaegsetena. Raamatu lõpus on „Geograafilised kaardid ja pühamaa pildid“, mis on varustatud allkirjade ja piiblitõlkega.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamat on kirjutatud kristliku misjoni eesmärgil (vt nt Piiblilood 1992: 516) ja seepärast ei ole see eelneva

kriitilise hindamiseta religiooniõpetuses kasutatav. Kuna jutustused on tugevalt kinni piiblitekstis või lausa selle tsiteeringud, siis on mõeldav nendest osa kasutamine Piibli sisuga tutvumiseks.

### **3.4.3. Heli Karjalainen, Anna- Hermine Müller „Laste pildipiibel“**

**Tutvustus.** Raamat sisaldab 40 jutustust, pooled neist Vanast Testamendist ja pooled Uuest Testamendist. Kõigi jutustuste juures on rohkelt värvilisi pilte.

**Analüüs.** Raamatu saatesõnas on kirjas, et raamatus olevad tekstid on vabad jutustused Piibli peamistest tegelastest, mis on mõeldud 6-10 aastastele lastele. Raamatu eesmärgiks on Piibli tegelaste toomine lapsele, tema igapäevasele tegevusele ja keelepruugile lähemale. (Karjalainen, Müller 1993: 5)

Vana Testamendi lugudest pärinevad pooled pentateuhist, Uue Testamendi omad aga peaaegu kõik evangeeliumitest, v.a kaks erandit, mille aineks on nelipühi sündmus ja Paulus.

Pealkirja all „Loomine“ on jutustatud esimene loomislugu, mis järgib jutustuse kulus piibliteksti, kuid on sõnastatud lihtsamalt. Elavate olendite loomist on kirjeldatud loetelude kaudu, nt „Ta lõi sinna tiivulised linnud lendama taeva all, mesilased ja kimalased, suured kotkad ja väikesed varblased“ (Karjalainen, Müller 1993: 11). Loo lõppu on lisatud raamatu ainus pöördumine kirjutaja kaasaja poole: „Tänagi veel saab inimene nautida Jumala loodut ja olla Tema kaastööliseks, et Jumala loodud elu võiks kesta ja püsida kõiges oma mitmepalgelisuses“ (Karjalainen, Müller 1993: 12).

Järgmises jutustuses „Pattulangemine“ on veel kord jutustatud inimese loomisest, seekord teise loomisloo põhjal. Jutustuse algus on sõlmitud eelmise looga ning algab Eedeni kirjelduse ja naise loomisega (Karjalainen, Müller 1993: 13-14).

Lugu halastajast samaarlasest algab raamjutustusega: „Üks käsutundja tahtis Jeesust kiusata ja küsis...“ ning lõpeb sama käsutundja mõtisklusega (Karjalainen, Müller 1993: 110-112). Sellega on välditud otsesõnu loo moraali esitamist, kuid on tehtud seda varjatult: „Käsutundja jäi mõttesse. /.../ Sest ta

teadis, et Jeesuselt saadud vastus nõudis temalt palju. Palju enam sellest, milleks ta seni oli olnud valmis“ (Karjalainen, Müller 1993: 112).

Jutustus jätab seletamata, mida tähendab leviit ja mida samaarlane ja nii vajaks looga esmakordselt tutvuja vähemalt lühikest kommentaari. Tekstiga peaaegu samaväärselt olulised on illustratsioonid. Kõik loo kulgemise seisukohast olulised stseenid on varustatud piltidega. Ka raamatu saatesõnas on viidatud sellele, et mida nooremad on lapsed, seda suurem osatähtsus on piltidel (Karjalainen, Müller 1993: 5).

Raamat on ladusalt loetav. Veergudena trükitud teksti vahel on väikeseformaadilised illustratsioonid. Need on värvilised ja rohkete detailidega ja seepärast on eriti oluline, et raamat on trükitehniliselt heal tasemel. Erinevate jutustuste juures on kujunduses kasutatud erinevaid värve ning suuri pealkirju ja nii on lugusid lihtne leida. Nii sisukorras kui ka lugude pealkirjade juures on korrektsed viited kirjakohtadele.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamat võiks olla kasutatav esimeses kooliastmes nii lapsele kergesti jälgitava esitusviisi ja suhteliselt täpselt Piibli teksti järgiva sisu poolest kui ka kvaliteetsete illustratsioonide tõttu. Küll aga vajaksid võõrad väljendid (nt eespool viidatud leviit) õpetaja poolt seletamist.

#### **3.4.4. Kenneth N. Taylor „Minu esimene Piibel piltides“**

**Tutvustus.** Raamatus on igal paarisleheküljel esitatud lühike piibililugu ja illustratsioon. Iga loo lõpus on esitatud loetu või illustratsiooniga seotud küsimus.

**Analüüs.** Lapsevanematele adresseeritud eessõnas kirjutab autor, et raamat on kirjutatud mudilastele ja mõeldud kirikusse kaasavõtmiseks ning koos lastega lugemiseks. Jutustused tutvustavad Piibli kangelasi, Jumala tõe- ja õiglusenõuet ja Jeesust. (Taylor 1994: 5) Seega on raamat kirjutatud kristlikku konteksti arvestades ja see tuleb esile ka lugudes, nt kadunud poja loos: „Jumal on meie isa taevas ja ta on õnnelik, kui me tema juurde tuleme“ (Taylor 1994: 206).

Pisut üle poole lugudest on erinevatest Vana Testamendi osadest. Uue Testamendi lood pärinevad evangeeliumitest ja Apostlite tegude raamatust. Sageli on rõhk pigem õpetliku sõnumi edastamisel kui piibliloo üksikasjade vahendamisel. Nt loos Taavetist ja Joonatanist: „Joonatan teadis, et ta peab Jumala sõna kuulama ja Taavetit aitama, isegi kui isa seda keelaks. Ka meie sinuga peame alati Jumala sõna kuulama“ (Taylor 1994: 82).

Raamatu jutustused on lühikesed ja nii on eriti oluline, kuhu on asetatud rõhk. Mõne loo puhul on tekitab rõhuasetus küsimusi, nt paasapühadega seoses: „Mooses käskis oma rahval määrada verega oma uste pealispuid ja piidad. Jumal ei tapa kedagi majas, mille uksele ta näeb verd“ ning loole on lisatud küsimus: „Miks on ukse kohal veri?“ (Taylor 1994: 40). Illustratsioonil on kujutatud piida võõpamist verega. Loo taoline esitusviis võib põhjustada eksiarvamust, et juutide ja kristlaste Jumal on kardetav ja verejanuline.

Loomisllood on jutustatud lihtsalt kahe jutustusega. Esimeses on juttu maailma loomisest: „Jumal lõi kogu maailma. Ta lõi lilled ja puud ja vee ja taevatähed. Jumal lõi päikese, et meil oleks päevavalgus“ (Taylor 1994: 6). Kirjeldus on lastele sobivalt konkreetne. Teine lugu on inimeste ja loomade loomisest (Taylor 1994: 8).

Halastaja samaarlase loo sisu on autor suutnud kirja panna nelja lausega: „Röövlid vigastasid seda maaslamavat meest. Paljud inimesed nägid teda, aga ei aidanud. Nüüd on üks mees peatunud ja seob ta haavad kinni. Meest, kes teda aitab, kutsutakse Halastajaks Samaarlaseks“ (Taylor 1994: 194). Juuresolev pilt on jutustusega kooskõlas.

Raamatu keel on lihtne. Lugudele on lisatud viited Piibli vastavale raamatule ja peatükile. Erinevatelt autoritelt pärinevad värvilised joonistused ei ole trükitehniliselt kõige õnnestunud. Pilt juukseidpidi puu küljes rippuvast Absalomist (Taylor 1994: 93) tundub olevat julm ja ebakohane. Pilt Batsbast (Taylor 1994: 91) ei haaku kõrvalleheküljel esitatud looga.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Lood on lühikesed ja mõeldud väikelastele. Autor on püüdnud äratada neis huvi Piibli vastu ning ühtlasi neile eakohaselt edastada oma arusaamu kristlikust õpetusest. Raamatu kontsentreeritud laad tingib subjektiivsuse niihästi lugude valiku kui nende

tõlgenduse osas. Kuna raamatu ühene eesmärk on suunata lapsi ristiusu poole ning Piibli mõistmisele kristlikus vaimus, siis pole selle kasutamine mittekonfessionaalse religiooniõpetuse raames mõeldav.

### 3.4.5. Mary Batchelor, „Suur laste Piibel“

**Tutvustus.** Raamatus on 365 lugu Piiblist koos illustatsioonidega.

**Analüüs.** Raamatu autori on lähtunud kristlikust seisukohast, kirjutades sissejuhatuses: „Vanas Testamendis räägib Jumal inimeste suu läbi, Uues Testamendis tuleb Ta aga ise oma poja Jeesuse kujul maa peale. Jeesus /.../ lunastas meid, andes inimeste eest oma elu“ (Batchelor 2000: 4). Piibli aktuaalsust näeb ta järgmiselt: „Piibel jutustab sellest, milline on Jumal ja millised oleme meie, inimesed. Jumala olemus püsib igavesti seesama, inimloomuski muutub vähe, seepärast on Piibel alati ajakohane“ (Batchelor 2000: 4).

Autori sõnul on ta valinud raamatusse kõige huvitavamad ja tuntumad lood (Batchelor 2000: 4). Raamatus on 365 lugu, mis pärinevad erinevatest Piibli osadest, nt ka Õpetussõnadest ja Uue Testamendi kirjadest. Kõigi juures on viited vastavale Piibli raamatule ja peatükile. Lühemad lood on koondatud suuremate teemade alla, nt „Taaniel ja tema sõbrad“ sisaldab 12 jutustust Taanieli raamatust ja „Lugusid Jumala kuningriigist“ nelja tähendamissõna.

Loomislood on koondatud teema alla „Lood maailma loomisest“, mis sisaldab kahte jutustust: „Jumal loob maailma“ ja „Jumal loob inimese“. Esimene jutustus ei ole seotud päevade loetlemisega, neid ei nimetata. Rõhk on sellel, et maailm on hästi tehtud: „Maailma hakkasid tekkima kord ja ilu“, „Maailm oli kaunis ja Jumal nägi, et see oli hästi tehtud“, „Jumal vaatas kõike loodut ja ütles: „See on väga hea““ (Batchelor 2000: 10).

Järgmine jutustus on inimese loomisest mõlema loomisloo ainetel: „Kõigepealt lõi Jumal mehe, kellele ta pani nimeks Adam. /.../ Siis lõi Jumal talle kaaslaseks naise Eeva...“ (Batchelor 2000: 12). Kohati kulgeb jutustus piiblliloo suhtes omasoodu: „Õhtujaheduses tuli Jumal alati Aadama ja Eevaga juttu ajama. Nad kõndisid küngastel ja vestlesid kõigest, mis oli sündinud, kuni

saabuv pimedus järjekordsele imekaunile päevale lõpu tegi“ (Batchelor 2000: 12).

Lugu halastajast samaarlasest on pealkirjastatud „Tõeline sõber“ ja jutustatud üpris piibliteksti järgides (Batchelor 2000: 343-344). Loo detaile on jutustuse käigus lahti seletatud, nt Jeruusalemmast Jeerikosse kulgev mägitee oli järsk ja ohtlik. Seletatud on ka, et preestritel oli surnukeha puudutamine keelatud. Leviiti on kujutatud kui röövlite ees hirmul olijat. Samaarlase kohta on kirjutatud. „Tema rahvas ei saanud küll juutidega kuigi hästi läbi, ometi hakkas tal haavatud mehest kahju“ (Batchelor 2000: 343).

Suundumust loo sees lastele tundmatud mõisted või tegevused lahti seletada on mitmete jutustuste juures. Ka on püütud lastele arusaadavalt seletada Piibli keskseid mõisteid. Nt loos „Tähendamissõna leivateost“ on kirjeldatud taigna tegemist ja siis võrreldud seda Jumala kuningriigiga: „Võib juhtuda, et te Jumalat ennast ei näe, kuid ta muudab inimeste elu teistsuguseks ja Jumala riik muudkui kasvab ja kasvab“ (Batchelor 2000: 309).

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamatus on piibliood jutustatud vahel rohkem, vahel vähem piibliteksti järgides. Võõrad mõisted ja olukorrad on püütud seletada jutustuse käigus. Lood on püütud omavahel ühendada nii, et need moodustaksid terviku, kuid on loetavad ka alateemade kaupa või üksikult. Raamat on kirjutatud kristlikku konteksti arvestades, kuid see ei tule väga tugevalt esile. Osa lugudest on kasutatavad religiooniõpetuses, kuid raamatut tervikuna nt ühe kursuse materjaliks kasutada on eespool viidatu tõttu keeruline.

#### **3.4.6. Christian Eckl „Piiblilood. Vana Testament“**

**Tutvustus.** Raamat sisaldab Vana Testamendi lugusid ja nende kommentaare koos rohkete illustratsioonidega.

**Analüüs.** Eessõnas on nähtud seda teost raamatuna, millesse „on kogutud Vana Testamendi kauneimad ja tähtsaimad lood“ ja ühtlasi annab raamat lisateavet jutustuste ajaloolisse konteksti paigutamiseks (Eckl 2005: 7). Eessõnas on juttu Moosese raamatute sisust, kujunemisest ja neljast tekstikihistusest neis.

Lühidalt on tutvustatud ka teisi Vana Testamendi osi ning apokrüüfe (Eckl 2005: 7-11).

Põgusalt on eessõnas viidatud Piibli religioossele ja kultuurilisele autoriteedile: „Piibel on kahe suure maailmausundi kristluse ja judaismi põhiteos, mis haakub paljuski ka islamiga ja on nii olulise ajaloolise mõjuga, et ainuüksi sellest võiks köidete kaupa kirjutada. Piiblit peetakse raamatute raamatuks ka põhjusel, et see sisaldab imelisi lugusid“ (Eckl 2005: 6).

Raamatusse on valitud lood erinevatest Vana Testamendi osadest, seejuures peaaegu pool lugudest on võetud Moosese raamatutest. Mitmeid lugusid on Taavetist. Raamatus on kõikjal korrektsed viited Piibli kirjakohtadele.

Loomislood on jagatud kahte ossa pealkirjadega „Maailma loomine“ ja „Inimese loomine“ ning esitatud koos kommentaaridega lugude ees ja vahel (Eckl 2005: 12-19). Lood on asetatud laiemasse usundiloolisse konteksti paralleelide toomise kaudu babüloonia ja kreeka mütoloogiaga. Esile on toodud erinevusi Piibli ja teiste loomismüütide vahel (Eckl 2005: 13). Jutustus on seostatud oma kujunemisajaga: „Piibli loomislugu annab kirjapanejate tollaegsetele teadmistele tugineva eelteadusliku maailmapildi“ (Eckl 2005: 14).

Raamatu autor toob esile Piibli loomisloo keskse seisukoha, kuid jääb selle juures kõrvaltvaatajaks: „Jumalat kujutatakse ainuvõimsana. Maailm on üksnes tema looming ja eksisteerib vaid temast sõltuvalt“ (Eckl 2005: 14). Seega ei esitata raamatus Piibli arusaamu ainumõeldavaina ja raamatu koostaja omadena. Lugude seletustes on viiteid erinevatele tõlgendamise võimalustele, nt Eedeni asukoha suhtes (Eckl 2005: 17).

Ülejäänud tekstist eristuva kujundusega on lugude kõrval ära toodud kommentaarid, mis on jagatud kaheks osaks: „Pärimus“ ja „Soovitused“. Esimene neist jaguneb omakorda allikaid ja kunsti tutvustavateks osadeks. Loomislugudega seoses on kirjutatud Piibli kahest loomisloost ning inimese loomise motiividest sakraalkunstis (Eckl 2005: 15 ja 19).

Raamatu tekst on ladiusalt loetav. Raamatu lõpus on loetletud Vana Testamendi raamatud, nende eesti-, kreeka- ja heebreapärased nimevariandid ning isikuregister. Esi- ja tagakaanel on ajajoon, kus Vana Testamendiga seotud sündmusi on vaadeldud üldajalooga seoses.

Kujundusega on esile tõstetud erinevate funktsioonidega tekstiosad, nt lühike kokkuvõte „Mis jääb sõelale“. Lugemissoovitused on kohandatud eestikeelsele kasutajale, kuid ei ole mitmekesised, piirdudes peamiselt „Piiblientsüklopeedia“, Kosidowski „Piiblilugude“ ja Batchelori raamatuga „Piiblit avades“. Muusika, kujutava kunsti ja filmide soovitused lähtuvad maailmaklassikast, ent nende hulgas on ka nt Artur Kappi oratoorium „Hiiob“.

Raamatus on oluline osa mitmekesistel illustratsioonidel: fotod lugude toimumispaikadest ja piibliainelistest filmidest ning reproduktsioonid kunstiteostest. Kõik illustratsioonid on korrektselt allkirjastatud. Erinevatest aegadest pärit illustratsioonid annavad lugejale mõista, kui erinevalt ja igale ajastule omaselt on piiblilugusid tõlgendatud.

**Hinnang koolikontekstis kasutamiseks.** Raamat sobib religiooniõpetuses kasutamiseks nii sisu kui selle esitamise aspektist. Raamatu tugevuseks on, et piiblilugudele on jutustuste sees lisatud lühikesed seletused. Samas muudab see jutustuse jälgimise raskemaks ja seepärast ei sobi need kuigi hästi esimeses kooliastmes kasutamiseks. Iga loo juures olevat kommentaaride lehekülge, mis selgitab vastavat lugu ja/või selle kujutamist erinevates kunstiliikides, saab kasutada ka siis, kui vastavat piiblilugu tutvustatakse mõne teise väljaande põhjal. Kuna illustratsioonid on mitmekesised ja varustatud põhjalike andmetega, siis ka neid võimalik iseseisvalt kasutada.

### **3.4.7. Üldhinnang piiblilugude raamatuile**

Kuna piiblilugude juures on tihti vaja seletada kas mõnda võõrast mõistet või olukorda, siis on olulised lugudele lisatud seletused. Ent kuna tihedalt kommenteeritud teksti on esimese kooliastme õpilastel raske jälgida, siis on vaja ka piiblilugusid, milles võõrad mõisted oleksid seletatud jutustuse käigus.

Kuna vabalt ümberjutustatud piiblilugude juures tuleb rohkem esile justaja tõlgendus piibliloost, siis on üldhariduskoolis kasutamiseks sobivamad piiblitekstile lähedaselt kirja pandud piiblilood. Piiblilugude juures ei ole jutustus ja selle tõlgendus tavaliselt selgelt eristatud, seepärast on vaja kriitilist lähenemist piibliloo raamatute kasutamisel religiooniõpetus.

Suuresti on piiblilood kirjutatud kristliku identiteediga lugejale. Seega oleks vaja sekulaarset konteksti arvestavaid, erinevate kooliastmete jaoks määratud ja erinevas mahus kommenteeritud piiblilugusid.

### ***3.5. Järeldused piibliaalse kirjanduse analüüsist***

Käsitatud piibliaalne õppekirjandus on väga mitmekesine eesmärkide, eeldatava kultuurikeskkonna ning teadusliku ja pedagoogilise taseme poolest. Kuigi ei puudu ka originaalteosed, on valdavalt tegemist tõlgetega inglise ja vähemal määral soome ja saksa keelest.

Üheks eristuvaks grupiks on kristlikust vaatenurgast lähtuvad väljaanded, millest mitmeid on varasemalt ka Teadus- ja Haridusministeeriumi poolt soovitatud. Kuid Eesti praeguse mittekonfessionaalse religiooniõpetusega need ei sobi.

Teiseks eristuvaks rühmaks võib pidada religiooniloolisi raamatuid. Nende puuduseks on see, et neis olev käsitlus Piiblist on liiga napp ega tutvusta piisavalt piiblilugusid ja ei ava ühtaegu Piibli nii religioosset kui ka kultuurilist tähtsust.

Eesti keeles on ilmunud ka spetsiaalselt kooliõpikuks mõeldud Piiblit tutvustavaid väljaandeid. Valdavalt ei sobi need Eesti religiooniõpetuses kasutamiseks, kuna on mõeldud kas konfessionaalse religiooniõpetusega Soome koolidele või on teoloogiliselt asjatundmatu. Ainus õpik, mis vastab õppekava eesmärkidele on Toomas Jürgensteini kirjutatud (1997). Kuigi religiooniõpetuse ainekava on pärast selle ilmumist muutunud, on see piibliaalse kirjanduse analüüsimise mudeli järgi kohane kasutamiseks religiooniõpetuses.

Kümne aasta tagune tõdemus, et on terav vajadus religiooniõpetuse õpikute, metoodiliste juhendite ja töövihikute järgi (Lilleoja 2001: 69), on käesoleva peatüki analüüside põhjal jätkuvalt jõus.

## KOKKUVÕTE

Magistritöö sissejuhatuses on sõnastatud töö eesmärgina uurida, kas ja kuidas saab eestikeelset piiblicalast teatme- ja õppekirjandust kasutada üldhariduskooli religiooniõpetuses. Sellest tulenevalt on käesoleva töö esimene uurimisülesanne mudeli loomine eestikeelse piiblicalase õppekirjanduse hindamiseks religiooniõpetuse perspektiivist ja teine uurimisülesanne selle mudeli rakendamise põhjal järelduste tegemine vastava kirjanduse kohta.

Vastus esimesele uurimisülesandele kujuneb teise peatüki põhjal. Selle peatüki lõpus on esitatud mudel piiblicalase õppekirjanduse analüüsimiseks religiooniõpetuse perspektiivist, mille kaudu saab analüüsida piiblicalase õppekirjanduse kaht aspekti, õppesisu valiku aluseid ja õppesisu esitamist. Õppekirjanduse hindamise üldiseid karakteristikuid on mudelis täpsustatud ainepõhiste karakteristikute kaudu, mis arvestavad religiooniõpetuse ja kitsamalt Piibliga seotud temade käsitlemise eripärasid. Karakteristikud on sõnastatud küsimuste vormis.

Mudeli esimeses osas on tähelepanu all õppesisu valiku aluste aspekt. Küsimus õppesisu vastavusest ainekava eesmärkidele tuleneb õppekirjanduse hindamise üldistest karakteristikutest. Ainespetsiifilisteks karakteristikuteks, mis tulenevad religiooniõpetuse eripärasid, on küsimused selle kohta, kuidas suhestub õppematerjal mittekonfessionaalse religiooniõpetusega ja millist kultuurikonteksti õppematerjal eeldab. Otseselt piibliteemade käsitlemisega seotud karakteristikud on järgmised. Kuidas õppematerjal eeldab piiblicalaseid teadmisi? Kuidas õppematerjal eeldab piiblilugude tundmist? Kuidas on kasutatud võimalusi siduda piiblicalane materjal Eesti olustikuga? Millist laadi piiblilood on valitud? Millises paradigmas on õppematerjal Piiblit/piiblilugusid tõlgendatud (ajaloolis-kriitilises, kerügmaatilises jne)? Kuidas on viidatud erinevatele Piibli tõlgendamise võimalustele? Kuidas piiblilugude juures on õpilasele jäetud võimalus neile omapoolne tõlgendus anda ja enda jaoks tähendus otsida? Millise tekstina õppematerjal Piiblit vaatleb, kas kultuurilise või religioosse autoriteedina?

Mudeli teises osas on tähelepanu pööratud õppesisu esitamise aspektile. Küsimused teksti mõistetavuse ja struktureerituse, ülesannete, kujunduse ja

illustratsioonide kohta tulenevad õppekirjanduse hindamise üldistest karakteristikutest. Ainepõhised karakteristikud on sõnastatud järgmiste küsimustena. Kas piiblitekst ja selle tõlgendus on eristatavad? Millist piiblitõlget on kasutatud? Kas Piibli tsitaadid ja viited on korrektsed?

Loodud mudelit on rakendatud eestikeelse piibliaalse kirjanduse analüüsimisel. Selle analüüsi põhjal võib teha järgmised järeldused. Käsitatud piibliaalne õppekirjandus on väga mitmekesine eesmärkide, eeldatava kultuurikeskkonna ning teadusliku ja pedagoogilise taseme poolest. Kuigi ei puudu ka originaalteosed, on valdavalt tegemist tõlgetega inglise ja vähemal määral soome ja saksa keelest.

Üheks eristuvaks grupiks on kristlikust vaatenurgast lähtuvad väljaanded, millest mitmeid on varasemalt ka Teadus- ja Haridusministeeriumi poolt soovitatud. Kuid need ei vasta Eesti kehtivale mittekonfessionaalse religiooniõpetuse ainekava vajadustele.

Teiseks eristuvaks rühmaks võib pidada religiooniloolisi raamatuid. Nende puuduseks on see, et neis olev käsitlus Piiblist on liiga napp ega tutvusta piisavalt piiblitõlget ja ei ava ühtaegu Piibli nii religioosset kui ka kultuurilist tähtsust.

Eesti keeles on ilmunud ka spetsiaalselt kooliõpikuks mõeldud Piiblit tutvustavaid väljaandeid. Valdavalt ei sobi need Eesti religiooniõpetuses kasutamiseks, kuna on mõeldud kas konfessionaalse religiooniõpetusega Soome koolidele või on teoloogiliselt asjatundmatu. Religiooniõpetuse ainekava eesmärkidega on ainsana kooskõlas Toomas Jürgensteini kirjutatud õpik (1997). Kuigi religiooniõpetuse ainekava on pärast selle ilmumist muutunud, on see piibliaalse kirjanduse analüüsimise mudeli järgi kohane kasutamiseks religiooniõpetuses.

Kuigi eestikeelset piibliaalset teatme- ja õppekirjandust on palju ilmunud, on enamus sellest koolitöös kasutamiseks sobimatu või kasutatav üksnes mööndustega. See tõstab vajaduse uute õpikute kirjutamise järele. Soovitatavalt võiksid need olla eesti originaalõpikud, mis arvestavad Eesti küllaltki omanäolist religioosset konteksti.

## **Study Materials Concerning the Bible in Estonian Language from the Perspective of Religious Education: an Overview and Advice for the Users**

### **Summary**

The aim of the present Masters` thesis, “Study Materials Concerning the Bible in the Estonian Language from the Perspective of Religious Education: an Overview and Advice for the Users”, is to find out whether and to what extent the textbooks and reference books on the Bible are applicable for the purpose of religious education at public schools in Estonia.

The first research task is to specify the criteria for the evaluation of the books on the Bible regarding the needs of religious education. The second task is to use the criteria to evaluate the selected contemporary study materials concerning the Bible.

The thesis is divided into three chapters. The first chapter describes the compilation principles of the bibliography of the biblical textbooks and reference literature in Estonian during the years 1988-2009. The bibliography can be found in the appendices of the thesis.

The second chapter deals with the important topics with respect to the creation of a model for the analysis of the biblical study materials. First, attention is paid to the general characteristics of evaluating the quality of textbooks. Next, the problems of specifying criteria for evaluating study materials for religious education are dealt.

The peculiarity of religious education as a subject is that its aims and content vary considerably in different educational systems. Different ways of categorisation of the forms of religious education with reference to the Estonian context are discussed. Following the model of contextual analyses, attention is drawn to the specific features of Estonian social and cultural background, which has to be taken into account when setting out the criteria for the evaluation of

study materials for religious education. Subsequently it is observed how the nature and context of religious education determine the approaches to the Bible in religious education.

One of the most important criteria to judge the quality of study materials is their relevance to the curriculum. Therefore, the next part of the study is dedicated to the relations between the Estonian national curriculum and the syllabus of religious education, as well as to the requirements the study materials about the Bible have to meet according to the syllabus of religious education. Finally, the model for evaluating the biblical study materials is created.

In the third chapter, a selected part of textbooks and reference books in Estonian (published 1988-2009) are evaluated according to the abovementioned model. The analysis includes textbooks about the Bible, books of Bible stories as well as chapters dedicated to or related to the Bible in the reference books of religious studies.

The first research task is fulfilled by creating the model for evaluating the study materials about the Bible, which includes two parts: a basis for the choice of educational content, and the presentation of educational content. The criteria are expressed in the form of questions. The most important among them are:

1. How relevant is the study material in the context of non-confessional religious education?
2. To what extent does the study material meet the requirements of the syllabus?
3. What kind of cultural context is assumed (whether veritably declared or not)?

A large part of the analysed books represent certain Christian viewpoints to the Bible and are, therefore, not usable in non-confessional religious education as in the case of Estonia. On the other hand, dealing with the Bible topics at school, using only books of religious studies, is insufficient. *Piibliõpik* (A Bible Textbook) by Toomas Jürgenstein (1997) is the only example of a textbook, which is written according to the requirements of the syllabus of religious education and fits the criteria of the model created in the first chapter.

The conclusion is that new relevant study materials about the Bible are urgently needed to achieve the goals of religious education.

## Kasutatud allikad ja kirjandus

### *Allikad*

**Alaja**, Seppo; **Palho**, Aino; **Sarsa**, Riita 1994a. *Hea Karjane*. III: Õpetaja raamat. EELK Pühapäevakooliühendus: Logos.

**Alaja**, Seppo; **Palho**, Aino; **Sarsa**, Riita 1994b. *Hea Karjane*. IV: Õpetaja raamat. EELK Pühapäevakooliühendus: Logos.

**Alaja**, Seppo; **Palho**, Aino; **Sarsa**, Riita 1994c. *Hea Karjane*. III-IV: Jutustused. Õpilase Vana Testament. Õpilase Uus Testament. EELK Pühapäevakooliühendus: Logos.

**Aus**, Jaak; **Holsting**, Meelis 2009. *On seal keegi?* Leeriõpik. Tallinn: EELK Laste- ja Noorsootöö Ühendus.

**Batchelor**, Mary 1998. *Piiblit avades*. Tallinn: Eesti Piibliselts.

**Batchelor**, Mary 2000. *Suur laste piibel*. 365 lugu. Tallinn: Logos.

**Bowker**, John 2004. *Maailma usundid*. Tallinn: Varrak.

**Bowker**, John 2009. *Uskumused, mis muutsid maailma*. Suurte religioonide ajalugu ja põhimõtted. Tallinn: Pegasus.

**Breuilly**, Elizabeth; **O'Brien**, Joanne; **Palmer**, Martin 1999. *Maailma usundid*. Ülevaade uskumustest, traditsioonidest ja pühadest. Tallinn: Avita.

*Cambridge'i illustreeritud religioonide ajalugu* 2005. Koostaja John Bowker. Tallinn: Pegasus.

**Doney**, Meryl 1998. *Raamatute raamat*. Tallinn: Eesti Piibliselts.

**Eckl**, Christian 2005. *Piiblilood*. Vana Testament. Tallinn: TEA Kirjastus.

**Hattstein**, Markus 2007. *Maailmareligioonid*. Tallinn: Koolibri.

**Jürgenstein**, Toomas 1997. *Piibliõpik ja dogmaatika alused*. Tallinn: Koolibri.

**Kankaanpää**, Ulla-Maija; **Nisonen**, Riita; **Töllinen**, Markku 1994. *Hea Karjane*. I: Õpetaja raamat. EELK Pühapäevakooliühendus: Logos.

**Kankaanpää**, Ulla-Maija; **Nisonen**, Riita; **Töllinen**, Markku 1995. *Hea Karjane*. II: Õpetaja raamat. EELK Pühapäevakooliühendus.

**Karjalainen**, Heli; **Müller**, Anna-Hermine 1993. *Laste pildipiibel*. Tallinn: EELK Pühapäevakooliühendus.

**Kosidowski**, Zenon 1988. *Piiblilood*. Tallinn: Eesti Raamat.

- Leesi, Lauri** 2006. *Usundilood*. Tallinn: Avita.
- Maailma usundid* 2006. Peatoimetaja Christopher Partridge. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Pihkala, Juha; Peltola, Lauha; Virta-Kangas, Maija-Leena** 1991. *Piibliõpik*. Keuruu.
- Piibliatlas* 1994. Koostanud John Strange. Tallinn: Logos.
- Piiblientsüklopeedia*. Aeg, olud ja inimesed, tähendus ja sõnum 1996. David Clines, John W. Drane, Margaret Embry... jt. Tallinn: Eesti Raamat: Logos.
- Piiblitõlke Instituut* 1992. Koost. Borislav Arapovitš ja Vera Mattelmäki. Stockholm: Piiblitõlke Instituut.
- Schulz-Reiss, Christine** 2008. *Mida maailm usub? Viis suurt religiooni*. Tallinn: Koolibri.
- Self, David** 1998. *Suurusundid*. Tallinn: Koolibri.
- Taylor, Kenneth N** 1994. *Minu esimene Piibel piltides*. Herrljunga: International Bible Society.
- Underwood, Lynn** 1999. *Maailma usundid*. Tallinn: Koolibri.

### ***Kirjandus***

- Au, Ilmo; Ringvee, Ringo** 2007. *Usulised ühendused Eestis*. Tallinn: Allika.
- Bottigheimer, Ruth B.** 1996. *The Bible for Children From the Age of Guttenberg to the Present*. New Haven&London: Yale University Press.
- Buchanan, Michael T.** 2006. Textbooks in Religious Education. – *International Handbook of the Religious, Moral and Spiritual Dimensions in Education*. Edited by Marian de Souza, Gloria Durka, Kathleen Engebretson, Robert Jackson. Dordrecht: Springer. 749-761.
- Danilson, Liina** 2007. *Multikultuurne haridus ja religioon gümnaasiumi eesti kirjanduse õpikute näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu.
- Danilson, Liina** 2007. *Religiooniõpetuse integreerumise võimalustest kirjandusõpetusega*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu.
- Engebretson, Kathleen** 2002. Writing church-sponsored religious education textbooks. – *British Journal of Religious Education*. 25 (1). 33-46.
- Family and textbooks: papers* 1995. Editorial board: Inger Kraav, Jaan Mikk, Larissa Vassiltchenko. Tartu: University of Tartu.

- Frye**, Northrop 1983. *The great code*. The Bible and literature. Toronto: Academic Press Canada.
- Gertz**, Jan Christian (Hg) 2006. *Grundinformation Altes Testament*. Eine Einführung in Literatur, Religion und Geschichte des Alten Testaments. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Grimmitt**, Michael 2000. Introduction. The Captivity and Liberation of Religious Education and the Meaning and Significance of Pedagogy. - *Pedagogies of religious education*. Case studies in the research and development of good pedagogic practice in RE. Edited by Michael Grimmitt. Great Wakering: McCrimmon. 7-23
- Hay**, David 2008. Lapse spirituaalsus. - *Töid religioonipedagoogikast I*. Koostaja ja toimetaja Pille Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 41-58.
- Hull**, John M. 2002. The contribution of religious education to religious freedom: a global perspective.  
<http://www.johnmhull.biz/International%20Association%20for%20Religious%20Freedom.html> 10.04.2010
- Issitt**, John 2004. Reflections on the study of textbooks. - *History of Education*. 33 (6). 638-696.
- Iversen**, Gertrud Yde 2006. Engaging with Biblical Texts in Religious Education. Reflections from a Danish point of view. – *Religious education and Christian theologies*. Some European perspectives. Eds. Peter Schreiner, Gaynor Pollard, Sturla Sagberg. Münster: Waxmann. 46-58.
- Jansen-Mann**, Eva 2007. *Religioosete teemade käsitlemine gümnaasiumi ajalooõpetuse õpikutes Inimõiguste deklaratsiooni perspektiivis*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu.
- Jürgenstein**, Toomas; **Ruut**, Riina; **Friedenthal**, Tiina-Erika 1999. *Kiriku ajalugu ja tänapäev*. Kristlik eetika. Religiooniõpetuse õpik gümnaasiumile. Tallinn: Koolibri.
- Jürgenstein**, Toomas 2006. Uus õpik vanalt tegijalt. – *Teekäija*, nr 10 (165). 24. *Kasvatus ja aated*. Artiklite kogumik 2001. Toimetuskolleegium: Hasso Kukemelk ... jt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Krikmann**, Arvo 1996. Piibel kui ütluste allikas. – *Keel ja Kirjandus*. 5. 289-301.
- Laks**, Siret 2007. *Religiooni kajastamine ajalooõpikutes*. Bakalaureusetöö. Tartu.
- Levin**, Christoph 2005. *The Old Testament. A Brief Introduction*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Lilleoja**, Lii 1998. *Usuõpetus Eesti üldhariduskoolides 1989-1997*. Magistritöö. Tartu.
- Lilleoja**, Lii 2001. Usuõpetajate kaader: saavutused ja kitsaskohad. - *Rahvusvaheline konverents "Ühiskond, kirik ja religioonisotsioloogilised uuringud"*. Konverentsi materjale. Eesti Kirikute Nõukogu, Tartu Ülikooli Usuteaduskond, Siseministeeriumi Usuasjade osakond ... jt. Tartu. 67-69.
- Luodeslampi**, Juha 2007. Religious Education in Finland. - *Religious education in Europe. Situation and current trends in schools*. Eds. Elza Kuyk ... [et al.]. Oslo: IKO Publishing House. 65-69.
- Läänemets**, Urve 1991. How to evaluate the quality of language textbooks and ascertain their suitability for practical learning. - *Papers on education*. II, Problems of textbook effectivity. Vastutav toimetaja J. Mikk. Tartu: Tartu Ülikool. 28-33.
- Läänemets**, Urve 1992. *Kuidas hinnata keeleainete õppevara?* Tallinn: E-Info.
- Mikk**, Jaan 1980. *Teksti mõistmine*. Tallinn: Valgus.
- Mikk**, Jaan 1995. Some guidelines for illustrating textbooks. – *Family and Textbooks*. Editorial board: Inger Kraav, Jaan Mikk, Larissa Vassiltchenko. Tartu: University of Tartu. 127-149.
- Mikk**, Jaan 2000a. *Textbook. Research and writing*. Frankfurt am Main [etc.]: Lang.
- Mikk**, Jaan 2000b. Õppekirjanduse ekspertiisi süsteem. – *Haridus*, 3. 23-25.
- Mikk**, Jaan 2001. Õppekava ja õppekirjandus. – *Haridus*, 1. 22-25.
- Monrad**, Marie K. 2007. Religious Education in Denmark. - *Religious education in Europe. Situation and current trends in schools*. Eds. Elza Kuyk ... [et al.]. Oslo: IKO Publishing House. 49-56.

- Nahkur**, Anne 2005. *Kirjandus antiigist renessansini*. Gümnaasiumiõpik. Tallinn: Koolibri.
- Ornstein**, Allan C.; **Hunkins**, Francis P. 1998. *Curriculum*. Foundations, principles, and issues. Boston [etc.]: Allyn & Bacon.
- Paul**, Toomas 1996. *Maise matka poolel teel*. Leeriõpik täiskasvanutele. Tallinn: EELK Konsistooriumi kirjastusosakond.
- Paul**, Toomas 1999. *Eesti piiblitõlke ajalugu*. Esimestest katsetest kuni 1999. aastani. Tallinn: Emakeele Selts.
- Piibllilood*: Vana ja Uus Testament 2002. Adapteerinud Mitsu Yamamoto ja Claudia Vurnakes. Tallinn: Ersen.
- Pike**, Mark A. 2003. Belief as an Obstacle to Reading: the case of the Bible? – *Journal of Beliefs and Values*. 24 (2). 155-163.
- Pöder**, **Kristel** 2007. *Religioosete teemade kajastamine põhikooli ühiskonnaõpetuse õpikutes*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu.
- Rajamäe-Volmer**, Heidi 2001. Tähelepanekuid religiooniga seonduvate teemade kajastamisest kirjandus- ja ajalooõpikutes. - *Kasvatus ja aated*. Artiklite kogumik. Toimetuskolleegium: Hasso Kukemelk ... jt. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 153-157.
- Reed**, Joanne 2006. Resources for Religious Education. - *Learning to teach religious education in the secondary school*. A companion to school experience. Edited by Andrew Wright and Ann-Marie Brandom. London; New York: RoutledgeFalmer. 233-242.
- Reedik**, Monika 2006. Lauri Leesi: me teeme ühte ja sama tööd. – *Eesti Kirik*, nr 40, 14. oktoober. 5.
- Renan**, Ernest 1996. *Jeesuse elu*. Tallinn: Perioodika.
- Riigi Teataja I 1997, 16, 259 Sundeksamplari seadus.  
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=968385> 30.03.2010
- Riigi Teataja I 1999, 24, 358. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ja täiendamise seadus. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=77246> 30.03.2010
- Riigi Teataja I 2002, 20, 116. Põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava.  
<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=162998> 30.03.2010

Riigi Teataja I 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275399> 30.03.2010

Riigi Teataja I 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 5. Ainevaldkond „Sotsiaalne“.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275403> 30.03.2010

Riigi Teataja I 2010, 6, 21. Gümnaasiumi riiklik õppekava. Lisa 8. Valikaine „Usundiõpetus“.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275406> 30.03.2010

Riigi Teataja I 2010, 6, 22. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 1. Ainevaldkond „Keel ja kirjandus“.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275422> 30.03.2010

Riigi Teataja I 2010, 6, 22. Põhikooli riiklik õppekava. Lisa 9. Valikaine „Usundiõpetus“.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/get-attachment.jsp?id=13275460> 30.03.2010

**Rossiter**, Graham 2000. The Qualities of an Excellent Student Text in Religious Education. – *Journal of Religious Education*. 48 (2). 13-16.

**Schihalejev**, Olga 2009. *Estonian young people, religion and religious diversity*. Personal views and the role of the school. Tartu: Tartu University Press.

**Schreiner**, Peter 2007a. Religious Education in Germany. - *Religious education in Europe*. Situation and current trends in schools. Eds. Elza Kuyk ... [et al.]. Oslo: IKO Publishing House. 81-87.

**Schreiner**, Peter 2007b. Religious Education in the European Context. - *Religious education in Europe*. Situation and current trends in schools. Eds. Elza Kuyk ... [et al.]. Oslo: IKO Publishing House. 9-16.

**Soom**, Kaido 2007. *Täiskasvanute leeritöö Eesti Evangeelses Luterlikus Kirikus ja selle arengustrateegia koostamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

*Soorollid õppekirjanduses* 2002. Toimetaja Jaan Mikk. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

**Ziebertz**, Hans-Georg 2003. *Religious Education in a Plural Western Society*. Problems and Challenges. Münster, Hamburg, London: LIT.

**Tamminen**, Kalevi; **Vesa**, Laulikki; **Pyysiäinen**, Markku 1998. *Kuidas õpetan usuõpetust?* Usundididaktika käsiraamat. Tallinn: EELK UI pedagoogiline osakond, Logos.

**Uibopuu**, **Marek** 2007. *Religiooni kajastamine gümnaasiumi filosoofia õpikutes*. Õpetajakoolituse lõputöö. Tartu.

**Valk**, Pille 1997. *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos*. Usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918-1940. Tallinn: Logos.

**Valk**, Pille 2002a. *Eesti kooli religiooniõpetuse kontseptsioon*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

**Valk**, Pille 2002b. Religiooniõpetuse mudelid Euroopa koolides. – *Usuteaduslik Ajakiri*. 1(50). 82-110.

**Valk**, Pille 2007a. Religiooniõpetuse ainekava koos kommentaaridega. – *Religiooniõpetuse õpetamisest*. Koostanud Pille Valk, toimetanud Ene Sepp. Tallinn: Argo. 7-16.

**Valk**, Pille 2007b. Saateks. - *Religiooniõpetuse õpetamisest*. Koostanud Pille Valk, toimetanud Ene Sepp. Tallinn: Argo. 5-6.

**Valk**, Pille 2007c. Religious Education in Estonia. – *Religion and Education in Europe*. Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weisse, Jean-Paul Willaime (Eds.). Münster [etc.]: Waxmann. 159-180

**Valk**, Pille 2008. Piibli tõlgendamisest ehk Lühike õpetus, kuidas hoiduda kirvega kure püüdmisest. – *Eesti Emakeeleõpetajate Seltsi Aastaraamat 4*. Kirjandusest. Piiblist Internetini. Koostanud ja toimetanud Piret Joalaid. Tallinn: Eesti Emakeeleõpetajate Selts. 23-38.

*Väärtuskasvatus õppekirjanduses*. Artiklite kogumik 1999. Toimetanud ja eessõna: Jaan Mikk. Tartu: Tartu Ülikool.

**Ward**, Elanie 2006. *Vana Testamendi naised*. Tallinn: Koolibri.

**Willaime**, Jean-Paul 2007. Different Models for Religion and Education in Europe. – *Religion and Education in Europe*. Robert Jackson, Siebren Miedema, Wolfram Weisse, Jean-Paul Willaime (Eds.). Münster [etc.]: Waxmann. 57-66.

2000. *aasta rahva ja eluruumide loendus*. IV, Haridus. Usk 2002. Koostanud Kristina Känd ... jt. Tallinn: Statistikaamet.

## **Lisa 1. Lühibliograafia eestikeelsest piibliaalasest kirjandusest 1988-2009**

Aabrahami kodulinn Kaldea Ur  
[Tallinn], 1992

Ågård, Anna Marie; Ågård, Erik  
Nelipühad : [lastele]  
[Tallinn] : [Eesti Piibliselts], cop. 1995

Ågård, Anna Marie; Ågård, Erik  
Maarja kodus : [lastele]  
[Tallinn] : Eesti Piibliselts, 1995

Ågård, Anna Marie; Ågård, Erik  
Sünnipäev Petlemmas : [lastele]  
[Tallinn] : Eesti Piibliselts, 1995

Ågård, Anna Marie; Ågård, Erik  
Kui päike tõusis: [lastele]  
[Tallinn] : Eesti Piibliselts, 1996

Ågård, Anna Marie, Ågård, Erik  
Nädal Jeruusalemmas : [lastele]  
[Tallinn] : Eesti Piibliselts, cop. 1996

Alaja, Seppo; Palho, Aino; Sarsa, Riitta  
Hea Karjane : [õppematerjal]. 3. Õpetaja raamat  
[Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus : Logos, 1994

Alaja, Seppo; Palho, Aino; Sarsa, Riitta  
Hea Karjane : [õppematerjal].3.-4. Jutustused : Õpilase Vana Testament, Õpilase  
Uus Testament  
[Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus : Logos, 1994

Alaja, Seppo; Palho, Aino; Sarsa, Riitta  
Hea Karjane : [õppematerjal]. 4. Õpetaja raamat  
[Tallinn] : EELK Pühapäevakooli Ühendus ; [Tallinn] : Logos, 1995

Arthur, Kay  
Tahan tunda Jumala sõna : käsiraamat Piibli uurimiseks  
Tallinn : Logos, 2001

Arthur, Kay  
Leping  
[Imavere : Shalom, 2002]

Assüüria-Niinive  
[Tallinn], 1992

Aurelius, Erik  
Jumala mäng  
[Tallinn] : Eesti Piibli Selts, 1999

Aus, Jaak; Holsting, Meelis  
On seal keegi? : leeriõpik  
Tallinn : EELK Laste- ja Noorsootöö Ühendus, 2009

Batchelor, Mary  
Piiblit avades  
Tallinn : Eesti Piibliselts, 1998

Batchelor, Mary  
Suur laste piibel : 365 lugu  
Tallinn : Logos, 2000

Beaumont, Émilie  
Pildiraamat Piiblist  
[Tallinn] : Sinisukk, c2003

Bonsdorff, Meiju; Kekki-Kärkäinen, Pirkko  
Koos Jeesusega  
[Helsinki] : Kirjapaja, 1991

Burns, Jim  
Jumala armastus : piibliõpetus noortegruppidele. Jumala sõna kristluse  
põhitõdedest  
Tallinn : Noorte liikumine "Vabadus", 2001

Connolly, Sean  
Uue Testamendi imeteod  
Tallinn: Koolibri, c2006

Donges, E; Kunze, O  
Piibliõpik : abiks Jumala sõna õpetajatele  
Dillenburg [Saksamaa] : Gute Botschaft Verlag, c2005

Doney, Meryl  
Raamatute raamat : Piibli tee meieni  
[Tallinn] : Eesti Piibliselts, 1998

Eckl, Christian  
Piibillood : Vana Testament  
Tallinn : TEA Kirjastus, 2005

- Eriksson, LarsOlov  
 Joona raamat  
 [Tallinn] : Eesti Piibliselts, 2000
- Goodman, Rose Stair  
 Tee Jumala juurde  
 [London : The British and Foreign Bible Society, c2003]
- Haaijer, Jennifer  
 Piibel : viis õppetundi lastele Piibli kohta  
 Tallinn : Eesti Lastemisjon, 2004
- Heaster, Duncan  
 Piibli alused : õppematerjal : mis avab tõelise kristluse rõõmu ja rahu maailma  
 South Croydon : Christadelphian Advancement Trust, 2000
- Hendricks, Marilyn  
 Millest Piibel räägib? : suvekooli juhend nooremale koolieale  
 [I.k.], cop. 1996
- Henley, Karyn  
 Minu esimene Piibel : igikestvad piiblilood lastele  
 [S.l. : s.n., 2000]
- Huvitav, miks ...?  
 Tallinn : Eesti Lastemisjon, c2004
- Iga päev koos Jumalaga : [60 päeva Piibliga!]  
 Tallinn : Ühendus "Lapsed Eestis", 2009
- Jeesuse Kristuse lugu  
 [• •••331 } : s.n. , 1999]
- Jeesuse surmapaik ja ülestõusmise haud  
 [Tallinn], 1992
- Joosepi lood : töövihik  
 [Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus, 2002
- Jürgenstein, Toomas  
 Piibliõpik ja dogmaatika alused  
 Tallinn : Koolibri, 1997
- Kankaanpää, Ulla-Maija; Nisonen, Riita; Töllinen, Markku  
 Hea Karjane. I : õpetaja raamat  
 [Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus : Logos, 1994
- Kankaanpää, Ulla-Maija; Nisonen, Riita; Töllinen, Markku



Latvus, Kari  
Alguses on sõna : piiblitundide õppematerjal  
Tallinn : [Logos], 1996

Leesi, Lauri  
Usundilood  
[Tallinn] : Avita, 2006

Lilleväli, Mati  
Piibli nimede leksikon  
Tallinn : Logos, 2000

Lincoln, Frances  
Vana Testamendi lood  
[Tallinn] : Ersen, 1999

Lincoln, Frances  
Uue Testamendi lood  
[Tallinn] : Ersen, 1999

Lintz, Gayle  
Millest piibel räägib? : suvekooli juhend eelkooliealistele  
[Tallinn] : Eesti EKB Liit, 1997

Lugusid Jeesuse elust 1 : töövihik  
[Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus, 2002

Lugusid Jeesuse elust 2 : töövihik / [koostaja Aire Varjo]  
[Tallinn] : EELK Laste- ja Noorsootöö Ühendus, 2004

Luther, Ralf  
Uue Testamendi sõnaraamat  
Tallinn : EELK Konsistooriumi Kirjastus- ja Infoosakond, 1992

McClarty, Wilma  
Piibli elulood : tegelased draamas nimega planeet Maa  
[Tartu] : SPA Eesti Liit, 2001

Minu Piibel jutustab Jeesusest : Piibli jutustused lastele  
Haapsalu : Credo, 1994

Minu piibel jutustab Jeesusest : piiblijutustusi pühapäevakooli väikeste laste  
õpetamiseks  
Haapsalu : Credo, 1994

Minu piibel on Jumala sõna : piiblijutustusi pühapäevakooli väikestele lastele :  
[õpik E3/sügissesemester] : õpetaja käsiraamat

Haapsalu : Credo, 1994

Minu piibel räägib Jumalast : piiblijutustusi pühapäevakooli väikeste laste õpetamiseks : õpik E1  
Haapsalu : Credo, 1994

Minu piiblilugude raamat  
New York : Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1994

Minu piiblilugude raamat  
New York : Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1996

Minu piiblilugude raamat  
New York : Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1997

Minu väike Piibel : tekst Karin ja Torben Juhl  
Tallinn : Allika, 2009

Morris, Neil  
Jeesuse elu  
Tallinn : Koolibri, c2006

Mortensen, Carl Anker  
Mini Mikk Uues Testamendis  
[Tallinn] : Logos, 1998

Neli tuhat aastat vanad leiud kõnelevad  
[Tallinn], 1992

Nettelhorst, R. P  
100 tegelaskuju Piiblist : lugusid Vanast ja Uuest Testamendist  
[Tallinn] : Sinisukk, c2008

Nõlvak, Tiina  
Minu Piibel räägib Jeesusest  
[Tallinn] : Päikesekiir, 1992

Ockert, Helmut  
Piibliõpetus : sissejuhatus pühakirja  
Tallinn : EELK Konsistooriumi kirjastusosakond, 1993

Ojala, Anja  
Teile on sündinud Päästja  
Põltsamaa : EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2004

Ojala, Anja  
Jeesus, minu karjane

Põltsamaa : EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2005

Ojala, Anja

Jeesus, minu aare

Põltsamaa : EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2006

Ojala, Anja

Jeesus, minu kuningas

EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2006

Ojala, Anja

Rõõmusõnum

EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2007

Ojala, Anja

Jeesus on üles tõusnud

Põltsamaa : Evankelis-luterilainen lähetisyhdistys "Kylväjä" : EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2009

Olesen, Cecilie

Pisipõnni Piibel : igihaljad piiblijutud mudilastele

Tartu : Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit, 2008

Pihkala, Juha; Peltola, Lauha

Piibliõpik

Tallinn, 1991

Pihkala, Juha; Peltola, Lauha; Virta-Kangas, Maija-Leena

Piibliõpik

Keuruu, 1991

Piibel : viis õppetundi lastele Piibli kohta

Tallinn : Eesti Lastemisjon, 2004

Piibliatlas

Tallinn : Logos, 1994

Piiblientsüklopeedia : aeg, olud ja inimesed, tähendus ja sõnum

Tallinn : Eesti Raamat ; Tallinn : Logos, 1996

Piibliga käsikäes : 9-11 a. : õpetaja juhend

[Tallinn] : Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste

Liidu Laste- ja Noortetöö Keskus, c2003

Piibli jutustusi [I] : algõpetus

Helsinki : Kokkola ja Firmament, 2000

Piiblikasutaja käsiraamat

[Tallinn] : Eesti Piibliselts, 2000

Piibلیلood : koostanud A. Mansurova, B. Arapovitš  
Stockholm : Piibli Tõlkimise Instituut, 1988

Piibلیلood : koostanud A. Mansurova, B. Arapovitš  
Stockholm : Piiblitõlke Instituut, 1989

Piibلیلood : koost. Borislav Arapovitš ja Vera Mattelmäki  
Stockholm : Piiblitõlke Instituut, 1992

Piibلیلood : Vana ja Uus Testament : adapteerinud Mitsu Yamamoto ja Claudia Vurnakes  
[Tallinn] : Ersen, 2002

Piiblist lastele sõnas ja pildis  
Põltsamaa : EELK Põltsamaa Niguliste kogudus, 2004

Raamat kõigile inimestele  
Brooklyn (N.Y.) : Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania, c2000

Egiptuse surnud kõnelevad  
[Tallinn], 1992

Rohrer, Martha  
Värvid  
Imavere : Shalom, 2007

Roosipunane linn  
[Tallinn], 1992

Rutt : laste suvekooli materjal  
[Tallinn : Eesti EKB Liit], 1999

Sakkeus : värvi ja mõistata!  
[Tallinn] : EELK Pühapäevakooliühendus, 2001

Salmin, Aleksander  
Piibلیلood. 1. vihik : Uus Testament : lastele  
[Tallinn : s.n.], 1990

Salmin, Aleksander  
Piibلیلood. 2. vihik : Uus Testament : lastele  
Tallinn : [s.n.], 1991

Seda on vajalik teada kõigil lastel!  
[Tallinn] : Hristianin (Kristlane), 2006

Sissonen, Raimo  
Mäejutus : õppematerjal pühapäevakoolile : õpilase vihik  
[Tallinn] : Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku Püha Platoni Seminar, 2003

Surnumere kirjarullid  
[Tallinn], 1992

Taylor, Kenneth N.  
Minu esimene Piibel piltides  
Herrljunga : International Bible Society, 1994

Taylor, Kenneth N.  
Minu väike Piibel piltides  
Tallinn : Logos, 2002

Tüüros ja Siidon  
[Tallinn], 1992

Uue Testamendi ülevaade : [Eesti Kristliku Nelipühi Kiriku piiblikooli  
õppematerjal]  
Suurupi [Harjumaa : Eesti Kristliku Nelipühi Kiriku piiblikool], 2000

Vaatleme seda head maad  
Brooklyn (N.Y.) : Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania, c2003

Vikström, Birgitta  
Kirikuaasta lastega  
Tallinn : Haridustöötajate Koolituskeskus, 1993

Võta kuulda suurt õpetajat  
Brooklyn (N.Y.) : Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania, c2003

Väisänen, Raili  
Piibli pärle 1, Kevadsemester : õpetaja juhend  
Väljakaevamisi Nebukadnetsari aegses Babülonis  
[Tallinn], 1992

Wangerin, Walter  
Jumala raamat : Piibel romaani kujul  
[Tallinn] : Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002

Ward, Elaine  
Vana Testamendi naised  
Tallinn : Koolibri, c2006

White, Ellen Gould  
Patriarhid ja prohvetid : Vana Testamendi lood

[Tallinn] : SPA Eesti Liit, 1998

Wilke, Richard Byrd

Jünger : Piibliuurimise kaudu Jeesuse järgijaks : töövihik

Tallinn : Eesti Metodisti Kirik, c2006

Wormser, Ron

Teie olete mu sõbrad : piiblitunnid noortele kristlastele

[Tallinn] : [Logos], 1995

Ühe aasta pühapäevakooli juhend : september - aprill

Joensuu : Lasten Keskus, 1990